

BUTLLETÍ
DE LA
SOCIETAT CATALANA
D'ESTUDIS HISTÒRICS

Filial de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

I : 1952

BARCELONA
INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

SOCIETAT CATALANA D'ESTUDIS HISTÒRICS

(Art i Arqueologia • Llengua i Literatura • Història)

Filial de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Adherida a la Federació Internacional d'Associacions d'Estudis Clàssics,
a l'Associació Internacional d'Estudis Bizantins, a l'Associació Espanyola
de Ciències Històriques, a la Federació Internacional d'Associacions
d'Estudis Romànics i a l'Associació Internacional d'Estudis Arturians

BUTLLETÍ
DE LA
SOCIETAT CATALANA
D'ESTUDIS HISTÒRICS

Filial de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

I : 1952

BARCELONA
INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Es propietat de la SOCIETAT CATALANA D'ESTUDIS HISTÒRICS,
filial de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

MESA DE LA S. C. E. H. PER A L'ANY 1952

Presidents honoraris:

POMPEU FABRA †, Membre de l'Institut d'Estudis Catalans.
J. PUIG I CADAFAŁCH, Membre de l'Institut d'Estudis Catalans.

President:

R. ARAMON I SERRA, Membre de l'Institut d'Estudis Catalans.

Vice-Presidents:

PERE BOHIGAS, Membre de l'Institut d'Estudis Catalans.
J. DE C. SERRA I RÀFOLS, Membre de l'Institut d'Estudis Catalans.
FERRAN SOLDEVILA, Membre de l'Institut d'Estudis Catalans.

Secretari:

R. ALBERT I LLAURÓ, Llicenciat en Ciències Històriques.

Vice-Secretaris:

JOAN AINAUD, Director dels Museus d'Art de Barcelona.
A. M. BADIA I MARGARIT, Professor numerari de la Universitat de Barcelona.
JOAN MERCADER, Professor adjunt de la Universitat de Barcelona.

Conservadors:

RAMON SUNYER, Mestre argenter.
E. HERNÁNDEZ I ROIG, Llicenciat en Filologia Moderna.

Vocals:

CARME BOYÉ, Llicenciada en Filologia Clàssica.
F. DURAN I CAÑAMERAS, Doctor en Ciències Històriques.
R. GUBERN I DOMÈNECH, Llicenciat en Ciències Històriques.

MEMBRES HONORARIS DE LA S. C. E. H.

Mn. SALVADOR GALMÉS †, Membre corresponent de l'Institut d'Estudis Catalans.
P. BOSCH I GIMPERA, Membre de l'Institut d'Estudis Catalans.
LL. NICOLAU D'OLWER, Membre de l'Institut d'Estudis Catalans.
CARLES RIBA, Membre de l'Institut d'Estudis Catalans.

DELEGAT DE L'INSTITUT

R. ARAMON I SERRA

UNA MINIATURA DEL *BEATUS* DE SILOS, EXPLICADA PER UN COSTUM DE RIPOLL

El senyor Gómez Moreno publica en el seu llibre *El Arte románico español*¹ una miniatura del *Beatus* de Silos, acabat el 1091, que té un gran interès. Dos personatges, calçats de socs que augmenten llur alçada, són representats dansant. Un d'ells toca un instrument de corda. una mena de viola; l'altre agafa pel coll un gall, amb la mà esquerra, mentre amb la dreta branda un gran coltell de fulla corbada.

Pellicer i Pagès, en el capítol VIII del seu estudi *Santa María del Monasterio de Ripoll*,² descriu una dansa que s'executava en el seu temps a Ripoll amb el nom d'*El gall de Santa Caterina*.

A continuació traduïm la descripció de l'historiador de Ripoll: «El mes de novembre, quan la neu substitueix a la comarca del monestir la rica vegetació de l'estiu, un fred rigorós atueix en llur fogar tots els habitants de la vall; els nois ripollesos, desafiant el fred i la neu, es reuneixen a la plaça a punta de dia. Cada noi ostenta sobre el pit un gall que subjecta per les potes amb la mà esquerra, mentre amb la dreta branda, amb orgull infantil, un sabre de fusta pintat de mangre».

Els infants canten una cançó allusiva, segons Pellicer, als monjos, antics senyors feudals de la vila de Ripoll, als drets dels molins senyoriais i a les armes parlants del Monestir de Ripoll. La lletra és així:

«Gall de Santa Caterina,
tu que ens passes la farina,
si ens espatlles el cedàs
amb un cop de sabre et llevaré el nas.»

«La maliciosa estrofa», prossegueix Pellicer, «es canta monòtonament, com els versicles dels salms, durant molt temps, a totes les places, a totes les cantonades, entre els aplaudiments de la multitud, i es repeteix fora la vila, on la manifestació acaba d'una manera sagnant. Els nois acaben, efectivament, aixafant, sense pietat, amb el sabre, el cap del gall indefens i entren novament a la població, ostentant triomfalment les tràgiques despulles, que, portades a les mares, formaran aquell dia el plat més gustós de la taula.»

1. Madrid 1934, lám. XI, 2.

2. Mataró 1888.

Heus ací un costum anterior al segle x conservat fins avui a Catalunya, que ilustra la miniatura del *Beatus* de Silos.

Serra i Pagès va publicar diverses dades sobre aquesta estranya dansa³ que es troba a diverses viles i pobles del Pirineu: Sant Joan de les Abadesses, Bagà, Pobla de Lillet, i àdhuc en terres més cap a la plana, com Camarasa. En alguns d'aquests pobles — Bagà, Camarasa —, el ball degenera i es barreja amb la festa infantil de Sant Nicolau. L'àrea geogràfica d'aquesta festa salvatge sembla que és més extensa.

JOSEP PUIG I CADAFAŁCH

Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.

3. *El Gall de Santa Caterina*, articles publicats al setmanari «El Puigmal», núms. 73, 76, 87 i 93 (Ripoll 1909).

LES INVESTIGACIONS ARQUEOLÒGIQUES I LA FOTOGRAFIA AÈRIA

La fotografia aèria ha determinat una veritable revolució en tot el que es refereix a l'estudi de la superfície de la terra. No cal dir que la cartografia ha estat la primera i la més profundament afectada per aquesta revolució. Tot mapa aixecat pels antics procediments de treball en el sòl pot considerar-se una obra antiquada. Els nous mapes, basats en les fotografies verticals del terreny preses a gran alçada, tenen una exactitud que mai no es podrà demanar a aquells, i la facilitat i la rapidesa d'aixecar-los és comparativament tan gran, que la tasca que requeria llargs anys de treball realitzat per equips nombrosos de topògrafs pot fer-se en un temps curtíssim per un personal infinitament menys nombros.

A casa nostra es pot dir que l'acabament de la publicació dels fulls corresponents del *Mapa Topogràfic de España*, a escala 1:50.000, aixecat amb tanta lentitud per l'Institut Geogràfic i Estadístic (després Institut Geogràfic i Cadastral), ha coincidit amb aquesta revolució, de manera que aquest mapa topogràfic, amb prou feines acabat, és ja una obra endarrerida, la imperfecció de la qual es fa més i més visible cada vegada que s'utilitza sobre el terreny.

D'una manera menys directa totes les disciplines que estudien fenòmens naturals o humans que tenen una traducció topogràfica han estat afectats per aquesta revolució. L'arqueologia, en tota la seva branca dedicada a la investigació del poblament antic (distribució dels llocs d'habitalle, vies de comunicació, fronteres militars, etc.), ha vist renovar les seves formes de treball en comptar amb documents completament nous, com són les vistes directes del sòl preses des d'un angle que mai no havia pogut percebre l'ull humà, sense parlar de l'ajut decisiu que la possessió de tals vistes presta a la simple prospecció, els resultats de la qual queden, a més, fixats amb una exactitud incomparable.

El problema que presenten aquests documents fotogràfics aeris és descobrir-hi els senyals que han deixat sobre la superfície de la terra les petjades humanes de molts segles endarrerada. La descoberta de tals petjades, l'efectuem cada dia en les nostres excursions i prospeccions; però la nova forma de treballar consisteix a trobar-les en aquests documents, que fins ara no havien estat al nostre abast, i que hem definit com a vistes del sòl des d'un angle fins ara desconegut als nostres ulls. A casa nostra s'ha fet molt poc en aquest aspecte. Únicament la Comissaria General d'Excavacions Arqueològiques, posada en contacte amb el Minis-

teri de l'Aire, havia col·laborat en un cert nombre de preses de vistes de llocs arqueològicament cèlebres; però fins i tot aquesta modesta tasca ja fa anys que està interrompuda. En aquella etapa, a petició nostra, un avió del Ministeri de l'Aire, equipat per a la fotografia aèria, i en la tripulació del qual figurava el Comissari General d'Excavacions, Prof. Martínez Santa-Olalla, vingué el 1944 a Mérida per proporcionar-nos documents per a l'estudi de les canalitzacions que portaven a la ciutat les aigües dels embassaments existents a les seves proximitats. El resultat fou parcialment aconseguit, ja que els clixés obtinguts donen una documentació molt interessant, encara que no cobreixen tota la zona que calia fotografiar.

Aquests comentaris ens són suggerits per l'edició d'un llibre que surt de l'ordinari entre les publicacions arqueològiques: ens referim al titulat *Fossatum Africae*, del coronel J. Baradez.¹ Es tracta d'un treball d'una vàlua extraordinària que mereix quelcom més que una recensió abreujada i que, dins la limitació d'espai de què disposem, voldríem presentar amb l'honor que es mereix.

Cal considerar en el llibre dos aspectes, que tractarem successivament: primer, el referent al mètode de treball en l'obtenció de les fotografies i llur interpretació, i, segon, l'estudi del *limes* d'Àfrica, efectuat per l'autor amb l'auxili de la fotografia aèria. Potser el primer aspecte, tot i ocupar en el llibre un espai molt més petit que l'altre, ens interessa d'una manera més particular, ja que ací constitueix una novetat allò que en altres llocs, especialment a Anglaterra, és una pràctica corrent. A més, a la Península, no tenim cap paisatge arqueològic comparable al *limes* africà, a diferència del que s'esdevé en altres llocs de l'Imperi, on existiren fronteres militars del mateix tipus.

Baradez rebutja absolutament la pràctica de fotografiar determinats detalls que en el curs d'un vol semblen interessants, però que la rapidesa amb què aquest vol s'efectua fa que no sigui possible d'examinar detingudament, cosa que determina que no es *vegin* altres objectius tant o més interessants, que resten oblidats. La fotografia aèria s'ha d'efectuar damunt bandes de terreny contínues, d'una manera completament mecànica, prescindint en absolut de la ràpida visió directa que un observador pugui fer per assenyalar objectius determinats. Després, a terra, al laboratori, i usant els aparells més perfeccionats (de la mateixa manera que per a la fotografia s'han d'emprar films d'alta qualitat que permetin grans ampliacions, cosa, ara, diguem-ho de passada, impossible d'obtenir al nostre país, pels mitjans ordinaris), es despullaran i es desxifrarán els documents obtinguts, centímetre quadrat per centímetre quadrat, procedint a l'estudi de cada detall mil·límetre quadrat per mil·límetre quadrat.

Doncs bé: aquesta tasca, segons Baradez, només pot efectuar-la útilment un veritable especialista en la interpretació d'aquests documents.

1. JEAN BARADEZ, *Fossatum Africae: Recherches aériennes sur l'organisation des confins sahariens à l'époque romaine*, Préface de LOUIS LESCHI (Gouvernement général de l'Algérie: Direction de l'Intérieur et des Beaux-Arts, Service des Antiquités, Missions Archéologiques - Paris: Arts et Métiers graphiques, 1949. x+378 pàgs. amb 275 figs. en heliogravat, 25 dibuixos interpretatius en paper transparent, 16 croquis i plans en el text, i dues cartes-esquemes dels confins numído-mauritanis, a escala 1:500.000).

En els exèrcits s'ha arribat a aquesta conclusió, que sembla vàlida per a totes les disciplines que es valen de la fotografia aèria. L'autor condensa el seu pensament en els tres apartats següents, que traduïm literalment:

a) Hom no mira pas una fotografia aèria; hom la confia a un especialista que utilitza els aparells més apropiats tècnicament;

b) L'interpretador ha de treballar amb un mètode rigorós, amb escrúpol, amb paciència, amb acarnissament;

c) L'interpretador no té dret a considerar utilitzats tots els clixés d'una mateixa missió sinó després d'haver dibuixat ell mateix cada detall per assegurar-se que no ha oblidat res i després d'haver traslladat tots aquests detalls a un pla a gran escala; aleshores podrà treure eficaçment d'aquesta interpretació tècnica de base totes les deduccions possibles: cap estudi sintètic de conjunt no és possible sense un estudi analític molt aprofundit».

Immediatament aplica aquest mètode als clixés formant part d'una sèrie de cent vint, obtinguda per la Companyia Aèria de Fotografia, per encàrrec del Servei de Colonització i Hidràulica, sèrie realitzada a uns quatre mil metres d'alçada, amb la finalitat d'estudiar l'establiment d'una presa a la vall de l'ued El Kantara (cinquanta-cinc quilòmetres al SW. del cèlebre campament de Lambesa) i, per tant, obtinguda sense cap finalitat arqueològica. La regió sobrevolada no té més de deu quilòmetres d'amplada, està resseguida en tota la seva longitud per un ferrocarril, una gran carretera i diverses pistes d'automòbils; fou ocupada el 1844, i, com que és un pas de gran importància estratègica, ha estat minuciosament estudiada pels oficials de l'exèrcit francès, que tantes descobertes arqueològiques han fet. Això vol dir que és una regió que es prestava admirablement a comparar els resultats aconseguits en una hora de vol i alguns centenars d'hores de desxiframent amb els assolits en un segle de recerques en el sòl. El fet de travessar la regió una de les vies essencials de la Taula de Peutinger motivava que hagués estat objecte de discussions i d'estudis apassionats entre els erudits, de manera que es considerava una regió que no podia donar grans sorpreses.

La següent enumeració és per ella sola prou convincent respecte als resultats que es poden esperar de la prospecció aèria: a) s'hi coneixien cinc establiments militars romans, ara se n'hi coneixen més de trenta; b) s'hi ha descobert, a més, principalment: 1) una obra defensiva lineal de quinze quilòmetres de llargada, que per tots dos extrems va més enllà de la zona fotografiada, amb unes seixanta torres d'observació; 2) un centenar de quilòmetres de vies i camins antics; 3) una organització meticulosa de la irrigació i de la hidràulica, de la qual no se sabia res; 4) centenars d'hectàrees de treballs agrícoles antics desconeguts; 5) centenars de quilòmetres de murs de defensa contra l'acció destructora de l'aigua; 6) nombroses restes de masies, de poblets i pobles, que demostren una colonització intensíssima en un país ara gairebé desert.

Tot plegat revoluciona completament el coneixement que es tenia de la regió. El control efectuat en el sòl confirmà aquests resultats en tots els seus detalls.

Posteriorment, i vist aquest brillant balanç, Baradez, per encàrrec

de la Direcció d'Antiguitats d'Algèria, i amb elements proporcionats per l'exèrcit, estengué a d'altres zones veïnes els reconeixements aeris, amb obtenció de llargues sèries de clixés.

A les nostres contrades, intensament i ininterrompudament poblades d'ençà de l'antiguitat, ¿s'aconseguirien resultats parions als assolits a les zones des de llargs segles semidesèrtiques del migdia algerià?

Creiem indubtable que això serà més difícil, i aquest és el problema que hem plantejat a l'illustre investigador. Al nord d'Àfrica, en grans extensions, es pot dir que a la caiguda de l'Imperi el paisatge humà va fossilitzar-se, i en aquesta forma ha arribat fins a nosaltres. A la Península Ibèrica, en certes zones del planell central i les seves dependències, com és ara a Extremadura, sense arribar a tant, el paisatge humà de l'antiguitat no coincideix amb el posterior, i no dubtem que l'examen aprofundit de les fotografies aèries dels *calveros* castellans donaria lloc a importants descobertes; però a casa nostra, on les masies coincideixen tan sovint amb les *villae* romanes, i on el paisatge humà actual és el resultat d'una evolució ininterrompuda de segles i segles, les petjades deixades per les civilitzacions pretèrites i no del tot esborrades per les posteriors han d'ésser molt més escasses i més difícils de descobrir.

De totes maneres, Baradez no dubta que a les nostres regions també es poden aconseguir resultats interessants. En lletra del 23 d'abril de 1950 ens deia: «Je suis persuadé que l'archéologie peut, chez vous, attendre le plus précieux concours de l'étude des documents aériens. La continuité des cultures peut être une gêne sérieuse: elle n'est pas un obstacle. Et la nature même des cultures peut donner des indications précieuses. Je vous citerai un exemple personnel. Il y a deux ans je voulais aller rechercher les voies de la région de *Rapidum* (Mauretanie). J'ai été retardé de trois mois par des questions matérielles et n'ai pu faire ma reconnaissance que beaucoup trop tard dans la saison, au moment où les blés avaient déjà 25 centimètres de hauteur. J'ai fait ma reconnaissance pour simple acquis de conscience persuadé que je ne trouverais rien. Quelle n'a pas été ma surprise, en survolant la campagne cultivée, de voir le vert des blés congelé par un trait rouge rectiligne: celui formé par toutes les fleurs des coquelicots ayant poussé sur le tracé de la voie romaine! Différences dans l'humidité relative au dessus de la voie et à côté, différences de composition ou de tassement du sol, différences dans la germination des cultures par suite de ces différences. Dans tous les cas les coquelicots ne poussaient abondamment que sur le tracé de la voie, et ma mission était beaucoup plus productive qu'elle ne l'aurait été sans cultures! De même en France, j'ai bien souvent survolé des voies que ni les hommes ni leurs travaux agricoles n'avaient effacés. Dans la région de Wisembourg, en prenant des photos de contrôle des ouvrages de la Ligne Maginot, j'éprouvais toujours une grande joie à retrouver les ouvrages des «Lignes de la Lauter» (je sais bien qu'elles avaient à peine trois siècles). Et je pourrais vous citer de nombreux exemples.»

Baradez, parlant-me de les condicions pràctiques de l'obtenció de clixés aeris, em diu: «Pour l'altitude je ne saurais trop vous conseiller des photos donnant échelles 1/10.000 environ. C'est une excellente échelle

pour commencer les travaux. Mais avec de l'expérience de l'interpréteur et des bons stéréoscopes, on peut aller jusqu'au 1/20.000 et même 1/30.000. Les photos doivent être prises de façon à avoir un éclairage tangent, avant 9 heures du matin en été, et avant 10 heures du matin en hiver».

Aquesta part de la tècnica, base essencial de tot estudi, cau fora de la nostra esfera de treball, ja que el dia que s'obtinguin i es puguin estudiar degudament bones sèries o rosaris de clixés, per dir-ho així, és més fàcil que hagin estat obtinguts per organismes estranys a l'arqueologia que no pas per organismes arqueològics; però ja sabem que no per això seran menys útils per a les nostres finalitats. El que té per a nosaltres un interès directe és la formació d'una experiència d'interpretador dels elements humans del nostre paisatge vistos de l'aire estant. És evident que les restes de les vies antigues, les dels llocs d'habitatge a les muntanyes (els poblats ibèrics, els castells medievals) o a les planes, les de les fortificacions, les dels acampaments, etc., etc., deuen presentar, vistes des de l'aire i, per tant, en la seva fixació fotogràfica aèria, determinades característiques comunes per a cadascun d'aquests factors del paisatge humà. I tampoc no hi ha cap dubte que en les fotografies aèries hom veu moltes coses que escapen completament a l'examen directe des del sòl.

Heus aquí un exemple tret de la nostra curta experiència personal en la matèria. En una de les fotografies aèries de Mèrida, de les quals hem fet esment, descobrirem una línia que creuava uns camps cultivats, situats extramurs de la ciutat, entre el circ i l'amfiteatre romans, pels quals havíem passat dotzenes de vegades sense descobrir-hi el més lleu senyal de camí. Comprovada en la fotografia l'existència d'aquesta línia, en cercàrem vanament el traçat a la terra; però en una altra campanya, exactament al lloc on la ratlla arribava al límit antic de la ciutat, descobrirem les restes d'una de les portes, fins aleshores colgada sota terra. Ja no ens quedà cap dubte que allò que es descobria en la fotografia i que es cercava inútilment en el sòl era una via antiga.

En les generacions d'arqueòlegs que ens succeiran, especialment si el clima cultural del país experimenta un canvi, aquesta tècnica interpretativa arribarà a tenir veritables especialistes que obriran un camí amplíssim a la investigació. Però això pertany a un futur probablement llunyà...

Examinarem ara més ràpidament que no desitjaríem la part principal de l'obra de Baradez: el seu estudi del *limes* africà i una de les seves descobertes més importants, l'existència en aquest *limes*, en regions on no se'n coneixia res, d'una fossa contínua i ininterrompuda: el *fossatum*.

Aquesta denominació ha estat treta d'una constitució del Codi Teodosià, datada el 29 d'abril de 409; s'hi parla de la conservació i la protecció del *LIMES* i del *FOSSATVM*, a propòsit de l'ocupació per particulars de terres destinades als *gentiles* encarregats de la conservació del *fossatum* i de la guarda del *limes*.

Fa prop de mig segle, Gsell havia assenyalat els únics elements identificats del *fossatum* pròpiament dit, que es creia que eren els únics que

havien existit, en l'anomenada *seguia* Bent-el-Krass, o sia un canal atribuït a aquesta reina llegendària, orientat aproximadament d'est a oest, al sud de l'ued Djedi, més de 100 quilòmetres al sud de la vall de l'ued El Kantara. Ara, Baradez n'ha descobert molts altres sectors. El *fossatum* és ben difícil d'identificar des del sòl. L'autor confessa haver-lo creuat més d'una vegada sense adonar-se'n. Tant és així, que a la regió d'El Kantara els indígenes n'ignoraven completament l'existència (no així la *seguia* citada, coneguda tradicionalment), i era amb veritable sorpresa que la comprovaven tot acompanyant Baradez, que en molts llocs sols podia orientar-se amb les fotos aèries a la mà. «C'est comme le sillage d'un bateau sur la mer», diu l'autor, prenent la definició de la boca d'un àrab. El seu aspecte varia molt segons els llocs; la seva amplada sembla haver estat de quatre a deu metres; però en alguns llocs l'ondulació del terreny arriba a 37 metres. En general s'establia al contrapendent, i les terres extretes en cavar-lo s'apilaven al lloc oposat al perill, com si diguéssim a l'interior del país defensat pel *fossatum*. En alguns llocs el resseguien parets de pedra posada en sec, i fins hi ha llocs de terreny roçós on una muralla de pedra sembla haver substituït del tot la fossa. En els canvis de direcció, molt freqüents, hi havia torres, les quals a vegades se separaven de l'obra principal i ocupaven llocs dominants. Remarca l'autor que «le tracé du *fossatum* et le choix de l'emplacement des tours sont parfaits... je tiens à souligner l'extrême souplesse de réalisation de cet obstacle, utilisant tour à tour — même en des points très rapprochés — des modes de construction très différents, les mieux adaptés à la nature du sol traversé et aux matériaux mis à portée de la main.» Una via estratègica, en la qual s'han descobert nombrosos miliars, seguia constantment el *fossatum* tot permetent a les forces defensores d'acudir ràpidament als llocs assenyalats pels observatoris i torres de vigilància.

Com hem dit, les prospeccions aèries han permès a l'autor de descobrir diversos sectors del *fossatum*, que, amb interrupcions degudes al fet de no haver pogut estendre la investigació a tots els llocs, totalitzen una longitud d'uns set-cents cinquanta quilòmetres. No es pensi pas que aquesta línia traslladada sobre el mapa doni un traçat més o menys rectilini en el sentit dels paral·lels; la seva adaptació al terreny, la necessitat d'encerclar massissos muntanyosos, la de taponar les múltiples vies de penetració que recorren en sentit oblic, etc., fan que el seu traçat sigui summent capritxós i només explicable per aquelles circumstàncies geogràfiques generals i locals.

El *fossatum*, però, no és sinó un dels elements del *limes*, terme que sols molt aproximadament pot traduir-se per *frontera* i que millor expressa *zona fronterera*. Efectivament, acompanya el *fossatum* tot un sistema de forts llocs militars i torres de guaita, però especialment tota una zona de colonització d'una gran profunditat, l'existència de la qual era gairebé desconeguda, o, més ben dit, desconeguda del tot amb les característiques que l'estudi de Baradez ha revelat.

El més notable d'aquesta zona són els admirables treballs d'hidràulica que feren possible la colonització en el medi climàtic extremament hostil

de la regió, que no sembla pas que diferís del que presenta avui dia. El problema consistia a aprofitar l'aigua fins a la darrera gota, alliberant-se de la tirania de les isoïtes, evidentment insuficients per a mantenir una agricultura normal. La base d'aquests treballs consistia en la protecció de les terres contra l'erosió produïda per les pluges, sempre escassíssimes però diluvials quan es produeixen. Mitjançant murs que dividien els pendents i les terres, i que entre tots han de sumar longituds de diversos milers de quilòmetres, s'obligava l'aigua a filtrar-se a la terra en lloc d'escórrer-se; amb la qual cosa s'aconseguia, d'una banda, suprimir aigües avall les torrentades devastadores dels *ueds*, i, de l'altra, mantenir un cabal regular de les fonts i dels pous (unes i altres, ara, en gran part, secs). Segueix aquest treball de base una vasta obra de retenció de les aigües locals, utilització de les aigües corrents, distribució i utilització de l'aigua per a regadius; però res d'això no hauria donat resultat o no hauria estat possible sense l'obra essencial primerament esmentada, que s'estenia a zones extensíssimes i molt allunyades dels llocs d'aprofitament, fins a comprendre en els massissos de muntanya treballs per a obligar l'aigua procedent de la fosa de les neus a infiltrar-se en la mateixa forma en lloc de formar torrenteres.

Això va crear a la zona fronterera una vasta colonització que, alhora que proporcionava aliment a una població notablement densa en comparació de l'actual, produïa, encara, un excedent de productes per a alimentar una exportació activa d'oli i de gra, i, a més, cosa importantíssima, formava una població de soldats-pagesos, que amb el temps passaven a pagesos-soldats, capaços d'assegurar la defensa de la frontera i de guarnir totes les obres estàtiques que la constituïen, el *fossatum* i tot el sistema annex.

No cal pensar pas que tot el desert actual estigués cultivat; però la zona cultivada comprenia almenys una extensió superior en unes vint vegades respecte als oasis actuals. Aquests tenen per base agrícola les palmeres, arbres que requereixen més aigua que el blat o l'olivera, però que donen el fruit sense exigir cap més esforç que el de proporcionar-los aigua i fems, en tant que aquells altres cultius, i el manteniment en bon estat del sistema d'aprofitament de l'aigua que hem esmentat, suposen un treball continuat. Els molins d'oli i els molins de gra que s'han descobert en gran nombre són la prova de l'existència d'aquells cultius.

En el capítol «Fossatum et Limes» (pàgs. 130-162), un dels més interessants, és feta la història de l'ocupació de la Numídia per a intentar de datar aquesta gran obra fronterera, que pot tenir moltes etapes des d'Hadrià fins al temps de la Tetrarquia; és esmentat l'establiment de gent procedent de Síria, on les condicions geogràfiques són parïones, i que en part formaren la base dels *limitanei* africans. Cal remarcar que la frontera militar d'Àfrica va mantenir-se intacta fins als darrers temps de l'Imperi, i que, en realitat, no va caure mai, car la invasió dels vàndals va agafar-la del revés o per l'esquena, ja que venia del nord en lloc d'escometre pel sud. En produir-se l'anarquia a l'Àfrica, entre el 430 i el 440, devia començar a abandonar-se la conservació dels treballs hidràulics; això devia portar la ruïna de tota la població, que devia rarificar-se paulatinament. No sabem ben bé

si a l'època bizantina hi hagué un renaixement; però, en tot cas, degué ésser efímer. L'època àrab marca una nova era amb el triomf del pastoreig i del nomadisme, era que encara no ha estat superada, ja que la colonització moderna no comença sinó molt més cap al nord.

Les planes finals del llibre destinades a resumir les conclusions que es deriven d'un estudi completament nou en els seus procediments, però que només es pot considerar iniciat, contenen un elogi de la forma com Roma portà a cap aquesta obra difícil i complexa: «Le limes de Numidie est un ensemble à la fois très simple dans son ensemble et très complet dans ses détails. Tout y a été réglé avec la plus extrême minutie, rien n'a été laissé au hasard... Cet ensemble est si parfaitement cohérent, réfléchi et ordonné, qu'il est possible — comme je l'ai déjà fait à des nombreuses reprises — d'aller chercher à priori un maillon de l'organisation et de le trouver exactement là où la logique voulait qu'il fût.»

De tot l'estudi resulta que el *limes* «n'est pas, comme on l'a dit souvent, essentiellement un réseau routier jalonné de postes défensifs: c'est cela en partie, mais c'est cela intégré dans un tout beaucoup plus complexe: organisation militaire, organisation administrative, organisation de l'hydraulique et de la colonisation ne forment qu'une seule organisation dont tous les éléments se complètent, s'étayaient ou s'imbriquent...»

Tal és, en comentari molt resumit, aquest bell llibre, que, com a mètode de treball, obre perspectives insospitades a l'arqueologia. Que algun dia puguem veure aquest mètode aplicat a casa nostra!

JOSEP DE C. SERRA I RAFOLS

Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.

ELS AFERS CASTELLANS DE JOAN II DE CATALUNYA-ARAGÓ

Les meves darreres recerques sobre el regnat de Joan II,¹ provocades per la necessitat d'ambientar els primers passos de l'actuació del seu fill Ferran a la nostra terra, m'han fet veure sota una nova llum l'importantíssim capítol de les relacions castelleses d'aquell monarca. Escric importantíssim, no solament per la convicció que Castella pesà d'una manera exclusiva en l'origen i desenvolupament de l'orientació política de Joan II com a rei de Navarra i de Catalunya-Aragó, la qual cosa no és certament cap novetat, sinó també per les evidents conseqüències ulteriors d'aquella política, o sigui, per l'enllaç entre Ferran el Catòlic i Isabel de Castella, fonament de l'Estat espanyol modern. Aquest fet ha estat examinat amb tanta de passió ideològica, que avui ens trobem amb dificultats per a copsar-ne el ver significat històric. Des dels *Anales* de Zurita, s'ha vingut atribuint a Joan II, adés sol, adés sota la pressió de la família dels Enríquez, el projecte de la unió dels dos principals regnes de la Península. Per alguns autors, com Giménez Soler² i els de la seva corda, el projecte ha estat qualificat de providencial; per altres, com Calmette,³ se l'ha considerat com a contracop de la contesa diplomàtica i bèl·lica que sostingueren aleshores França i Catalunya-Aragó. Adhuc hi ha hagut qui ha parlat de «pla de la unió peninsular», i una de les rúbriques de la *Història de Catalunya* de Rovira i Virgili⁴ respon textualment a aquest concepte. Què hi ha de cert en aquesta visió de la política castellana de Joan II?

Per tal de respondre a aquesta pregunta, analitzarem breument les principals posicions de la mentalitat de Joan II durant la seva perllongada existència.

1. Per ordre cronològic són les següents: *Fernando el Católico, príncipe de Aragón, rey de Sicilia*, escrit el 1948, publicat el 1952; *La politique méditerranéenne et italienne de Jean II d'Aragon, entre 1458 et 1462*, «Schweizer Beiträge zur allgemeinen Geschichte», VIII (1950), 88-99; *La politique européenne de Catalogne-Aragon à la fin du XVe siècle*, comunicació al IX Congrés Internacional de Ciències Històriques, en publicació als «Annales du Midi»; *Trayectoria mediterránea del Príncipe de Viana*, «Príncipe de Viana», XI (1950), 251-290, i *La época de Juan II*, col·laboració per a una *Historia de los Reyes Católicos*. He acabat de redactar una biografia completa de Joan II, que espero publicar aviat.

2. *La Edad Media en la Corona de Aragón*, 219.

3. Sobretot, en la seva darrera interpretació del seu primer i valuós treball *Louis XI, Jean II et la révolution catalane du XVe siècle*. Ens referim a *La question des Pyrénées et la Marche d'Espagne au Moyen âge* (Paris 1947).

4. Volum VI, pàg. 625.

EL DUC DE PEÑAFIEL. — Després d'una frustrada experiència mediterrània — lloctinença siciliana, projecte matrimonial amb Joana II de Nàpols —, el segon fill del primer Trastàmara català retornà a la Península el 1416. Solament una altra volta en sortiria, per a intervenir en els afers italians del seu germà Alfons *el Magnànim* — ell fou un dels presoners fets pels genovesos a la batalla de Ponça, el 1435. Aquesta segona fallida explica el desinterès pregon mostrat per Joan respecte a la política marítima d'aquell monarca. Però hi ha quelcom més. La seva mentalitat era completament continental, en el sentit que no comprenia com podien dedicar-se els esforços de la Corona d'Aragó a conquerir un nou regne a Itàlia, mentre hi havia tan excel·lents perspectives d'aconseguir el poder a Castella. Soldevila ha localitzat en els *Anales* de Zurita els textos documentals que proven la discrepància existent entre els dos germans en la projecció exterior de la potencialitat de la Corona d'Aragó.⁵ Però defugim la interpretació del nostre car col·lega quan fa a l'infant Joan element representatiu de la idea nacionalista castellana.

Allò que Joan cercava al veí regne castellà no era, certament, la realització d'una ideologia de la qual no cal esperar trobar ni un sol mot en els documents del segle xv. Cercava de satisfer un doble interès: material, d'una banda; psicològic, de l'altra. Tractava de conservar la riquíssima herència de la branca menor dels Trastàmars, augmentada pel sortós casament del seu pare, Ferran d'Antequera, amb Leonor d'Alburquerque, la *rica hembra*. La part d'aquests béns que havia estat llegada pel testament de Ferran I al seu segon fill, era d'un volum poc corrent, àdhuc a Castella, terra de grans propietaris i potentíssims senyors: el ducat de Peñafiel, les possessions d'Olmedo, Medina del Campo, Lara, Mayorga, Cuéllar, Castrogeriz, Villalón, Haro, Belorado, Briones i Cerezo, a més d'altres territoris esparços sense interès respecte del conjunt esmentat. Això representava tres forts nuclis estratègics (a la Rioja, al Duero central i a Lleó), i, sobretot, uns cabals considerables per a mantenir una actitud política defensiva i ofensiva enfront la reialesa castellana. Un tractat, el d'Almazán (1454), al qual alludirem després, valorà la renda anual d'aquelles terres en 4.000.000 de maravedisos, xifra que dóna una idea, més aviat pàl·lida, de l'excepcional riquesa del patrimoni de l'infant Joan.

Hom comprèn, doncs, que aquest veiés a Castella un esdevenidor més folgat per a les seves ambicions que no el camí preconitzat pel seu germà, del qual, tanmateix, no podia preveure llavors la successió en el tron. Ambicions que arrencaven de la mateixa potència econòmica de l'infant, de la seva situació preponderant a la cort de Castella com a més pròxim parent d'aquells sobirans i del tarannà del seu pensament. Joan, duc de Peñafiel, tenia el seu ídol polític, del qual potser envejava els grans destins. Era no menys que el seu besavi Enric II, el bastard que havia assolit arrabassar la corona a Pere *el Cruel*. En la correspondència bescanviada entre Joan i el seu fill Ferran durant la guerra civil castellana del 1475 al 1479 — correspondència de què Zurita donà un tast —, aquell repeteix

5. *Història de Catalunya*, II, 82.

sovint, amb la tenacitat de la fe en el saludable exemple, que calia imitar Enric II per garantir el triomf de la causa. «Y repetía», escriu,⁶ «el ejemplo del rey don Enrique, su visagüelo, a quien aquella virtud de liberalidad y nobleza fueron las principales partes que le hizieron muy próspero príncipe. Y a la postre, con ellas se hizo rey y sojuzgó y mató a su adversario».

Així, doncs, des de les seves primeres aventures castellanes fins al capgirell de la seva fortuna a Olmedo, el 1445, el duc de Peñafiel intentà de conservar i augmentar les seves possessions a Castella i servir-se'n per a assolir la plenitud del govern en aquell regne. No li importà de comprometre la política mediterrània d'Alfons *el Magnànim* plantejant-li la guerra de fronteres del 1429, ni de desatendre les seves obligacions com a rei de Navarra i lloctinent d'Aragó i València. Li interessà d'arribar a la fi dels seus projectes, els quals semblà aconseguir durant el període del 1436 al 1444, quan Joan II de Castella, accedint a totes les seves exigències, el féu el seu compare, pel casament del seu fill Enric, el príncep d'Astúries, amb Blanca de Navarra (1440), i atorgà al bastard del duc de Peñafiel, Alfons d'Aragó, el cobejat mestrat de Calatrava, que arrodonia sensiblement l'esfera d'influència política del seu pare a Castella la Nova. Fou també com a duc de Peñafiel que contragué nou matrimoni, ara amb Joana Enríquez, que li portà l'ajut del poderós clan dels almiralls de Castella, tan ben relacionats amb famílies importants de Lleó, Toledo i Sevilla. En aquella època Joan fou l'amo de Castella. Tenia llavors entre quaranta i cinquanta anys, edat en la qual es fixen totes les passions i es fa difícil de renunciar a les coses assolides.

La derrota d'Olmedo (19 de maig de 1445) és, per aquestes raons, una fita decisiva en el desenvolupament de la mentalitat del futur Joan II d'Aragó. Álvaro de Luna i el príncep d'Astúries, els seus dos principals adversaris, li arrabassen no solament el poder, sinó també totes les seves propietats castellanes, àdhuc el mestrat de Calatrava que detentava el seu fill. Des d'aquells moments sols tindrà present un objectiu: recobrar les terres perdudes, tornar victoriós a Castella, crear un bàndol que soscavi la prepotència dels seus antagonistes. El duc de Peñafiel ha deixat d'existir per a donar pas al rei de Navarra; però en el fons, l'actitud d'aquell continuarà prevalent sobre qualsevol altra responsabilitat de govern.

EL REI DE NAVARRA. — L'infant Joan, casat amb Blanca de Navarra el 1420, es titulà rei d'aquell país des de la mort de Carles *el Noble* el 1425; i continuà emprant el títol quan finà la seva muller, el 1441. Però de rei de Navarra efectiu en tingué ben poc fins a la derrota d'Olmedo. Blanca, primer, i després el fill, el príncep de Viana, exerciren les funcions reials sense gairebé cap intervenció del marit i pare respectiu. Però, a partir d'aquell desastre a Castella, la situació canvià completament. Navarra es convertí ara per a Joan en la plaça d'armes per a reivindicar el patrimoni castellà perdut — les seves possessions a la Rioja eren a dues passes — i per

6. *Anales*, IV, 268.

a evitar la temuda efectivitat de la tradicional aliança franco-castellana. En pretendre governar el país plantejà, però, un greu problema familiar, el qual, sobreposant-se a les rivalitats geogràfiques, socials i ètniques entre les dues Navarres — la Baixa i l'Alta, la dels agramuntesos i beamuntesos —, desembocà en la terrible guerra civil que, de fet, havia de durar fins al 1512. Aquesta lluita entre pare i fill no és altra cosa que un reflex de la situació a Castella, puix que el príncep de Viana comptà des del primer moment amb l'ajut del sobirà castellà i els seus ministres. El pacte d'Estella del 8 de setembre de 1451, pel qual Carles s'alià amb el príncep d'Àstúries i Álvaro de Luna, comporta un valor psicològic pregon. La rancúnia entre pare i fill, que la historiografia romàntica planteja com a rivalitat familiar, no té altre origen que el desencís de Joan en veure que Carles li bloquejava la realització dels seus designis, i no a Navarra, sinó precisament a Castella. Des d'aquells dies obsessionà el rei de Navarra la idea que el seu fill era un instrument orb de la política castellana. Aquest pensament no el deixà fins a la mort del príncep i explica la gran errada de Joan el 1460.

El fet de la interconnexió entre les rivalitats navarreses i castellanques es palesa a bastament pels actes de guerra i de pau que matisen aquella contesa, en els quals Castella ocupà sempre un lloc primeríssim. Bé, doncs; durant la lluita, el pare es convencé que no resoldria els seus afers castellans sense procurar l'eliminació del fill de l'escena navarresa. Per aquesta raó accedí a confirmar les gestions realitzades a la cort de Castella per la seva cunyada Maria, que conduïren a les treves del 1454 i a les paus d'Agreda i Almazán (8 de setembre - 2 d'octubre de 1454). El rei de Navarra renuncià al seu patrimoni castellà i a la dignitat del mestrat de Calatrava del seu fill Alfons a canvi de la renda anual de 4.000.000 de meravedisos i mig milió, respectivament.

¿Estem en presència de la liquidació dels somnis castellans de l'infant Joan? La mala fe amb què ambdues parts compliren els esmentats pactes ressuscità immediatament el gravíssim problema, i el duc de Peñafiel rebrotà tot seguit en el cor del príncep d'Aragó.

EL REI DE CATALUNYA-ARAGÓ. — Lloctinent d'Aragó i València des del 1436, hereu presumpte de la corona per l'esterilitat de Maria, l'infant Joan no es començà a interessar amplament pels afers del seu futur regne fins al 1454, data en què fou investit amb la lloctinença catalana. No obstant, continuà prevalent en el seu esperit la polèmica navarresa, en tant que significava polèmica castellana. Amb l'esguard adreçat cap a Navarra, on la guerra civil continuava encesa, i cap a Itàlia, on Carles de Viana havia anat a cercar el suport d'Alfons *el Magnànim*, Joan donà, durant el període immediatament anterior a la seva erecció reial, greus passos en el camí de la seva rancúnia. Desheretà Carles i Blanca de Navarra i reconegué la successió en aquell tron a Gastó IV de Foix, casat amb la seva tercera filla Elionor (Barcelona, 3 de desembre de 1455). Aquest acte obria una nova porta a la influència francesa a Navarra i feia pressentir un

canvi sensacional en la política exterior de Catalunya tan bon punt Joan cenyís la corona d'Aragó.

En efecte, mort Alfons *el Magnànim* el 1458, tot seguit el nou rei, Joan II des d'ara, entrà en tractes per a una aliança amb Carles VII de França. L'intermediari fou el comte de Foix. S'ha parlat, amb aquest motiu, d'una lliga entre dos pares contra els seus irreductibles fills: Carles i Lluís. De fet, allò que Joan II volgué assolir a València fou la ruptura de l'entesa franco-castellana, a canvi de la signatura d'unes treves entre Aragó i Gènova, demanada per Carles VII. Encara que el famós tractat de València del 17 de juny de 1458 no tingué validesa, perquè no fou ratificat per França,⁷ serveix per a justificar la nostra afirmació que a València Joan II féu defecció de la causa marítima catalana per a satisfer les exigències de les seves ambicions castellanques.⁸ Aquell acte va fer trontollar la corona napolitana de Ferrante I i durant uns anys comprometé la política catalano-aragonesa a la Mediterrània occidental.

El continentalisme de Joan II — traduït en interessos monetaris i polítics a Castella, que l'actitud d'Enric IV, el nou rei del país veí, no permetia de satisfer — explica el seu foll acte del 1460, quan s'efectuà la detenció del príncep de Viana a Lleida. Des de la reconciliació entre pare i fill a Barcelona, pel gener del mateix any, Joan II havia procurat de donar compliment al seu projecte d'enllaçar la política d'Aragó amb la de Portugal, per tal d'estreñyer Castella per ambdues fronteres. Alfons V, el monarca portuguès, hi venia bé, mentre que no semblava desplaure a Carles de Viana el seu matrimoni amb la princesa Caterina. Les negociacions amb Portugal es completaren amb la signatura d'un pacte entre Joan II i la facció aristocràtica castellana oposada a la prevalença del marquès de Villena i el seu germà: l'arquebisbe de Toledo, el marquès de Santillana, els comtes de Paredes, Plasència, Alba, Alba de Liste, Haro i Benavente, l'almirall de Castella, etc. (Tudela, 4 d'abril de 1460). No cal posseir dots d'endeví per a veure cap on s'encaminava el pla de Joan II: escanyar políticament Enric IV, i obligar-lo a demanar clemència davant la doble escomesa externa i interna. La debilitat de Carles de Viana téu que acceptés unes suggerències de certs emissaris castellans invitant-lo a casar-se amb la princesa Isabel, germana d'Enric IV, i oferint-li el suport d'aquest en els afers de Navarra. Fou la revelació sobtada, i tergiversada, d'aquestes negociacions secretes la pedra que féu saltar la guspira de la ira de Joan II en la dramàtica matinada del 2 de desembre, quan Joana Enríquez, arrossegant-se als seus peus, li donà validesa d'un testimoni que els seus ulls — quasi cecs — no podien confegir;⁹ i no fou, com han pretès molts des de Zurita, perquè el projectat casori entre Carles i Isabel desfés els anhels dels Enríquez de donar al príncep Ferran la mà de la princeseta castellana. Per aquells temps Joan II pensava, precisament, a reforçar l'aliança entre Aragó i Borgonya casant Ferran amb Maria Blanca, néta

7. Aquestes són les conclusions a què ha arribat AMANCI FERNÁNDEZ TORREGROSA, *Aspectos de la política exterior de Juan II de Aragón*, «Estudios de Historia Moderna», II.

8. Cf. l'estudi *La politique méditerranéenne et italienne de Jean II*.

9. Llegiu la confessió de Joan II al seu fill el 1475, en ZURITA, *Anales*, IV, 186.

de Felip *el Bo* i filla del comte de Charolais, el futur Carles *el Temerari*.¹⁰ Així, doncs, la tragèdia de Catalunya es desplega sota l'empenta de la indignació provocada en el rei pel daltabaix ocasionat pel príncep de Viana en els seus ben meditats plans castellans.

EL CABDILL DE LA GUERRA CIVIL. — L'aixecament de Catalunya del 1461-1462 desgavella tot l'edifici polític de Joan II a Castella. En lloc d'escometre, es troba reduït a la defensiva. No solament Enric IV prescindeix dels acords d'Almazán-Agreda del 1455, sinó que l'ataca en totes les fronteres. Adhuc els castellans envaeixen Aragó a la tardor de 1462, quan la Generalitat de Catalunya ha proclamat rei llur sobirà. Si els consellers d'Enric IV no s'haguessin venut a l'or aragonès i francès, si l'arquebisbe de Toledo i el marquès de Villena no haguessin traït la causa de Castella, és possible que haguessin acabat els dies de la Corona d'Aragó, d'acord amb el pla presentat pels missatgers castellans a Lluís XI el 1463: Aragó i València haurien recaigut a Enric IV i Catalunya a França.¹¹ Aquesta proposta de repartiment de la Corona d'Aragó fou sabotejada pels susdits nobles a les conferències que menaren a la Sentència arbitral de Baiona del 1463, el text de la qual resultà favorabilíssim per a Lluís XI i Joan II. D'altra banda, l'enuig d'Enric IV contra els seus astuts consellers preparà la formació del partit alfonsí, el qual, dirigit per Carrillo i Pacheco, s'aixecà en armes contra l'autoritat reial en la truculent Farsa d'Àvila (5 de juny de 1465). Cal remarcar que Joan II no estigué absent dels preparatius que precediren la nova discòrdia castellana. Ben al contrari. El 16 de juliol de 1464, trobant-se en el setge de Tàrrega, s'adherí a la lliga conclosa entre els «magnats» de Castella, amb la finalitat d'alliberar del poder d'Enric els prínceps Alfons i Isabel.

Tres guerres civils simultànies: a Navarra, a Catalunya, a Castella. No eren massa per a Joan II, que llavors anava cap als setanta anys. Els seus afers marxaven bé a tot arreu. És aquell el moment d'eufòria subsegüent a les conquestes de Lleida, Tàrrega, Cervera, Amposta i Tortosa, quan creu proper l'acabament de la lluita catalana. Però el viratge revolucionari del 1466 — el lliurament del poder a Catalunya als Anjou, o sigui, de fet, a Lluís XI — li complica greument els afers. França és poderosa i ho palesa tot seguit restablint la situació militar a l'Empordà i a les muntanyes de Garraf. La derrota de Vilademat, pel novembre de 1467, molt més important del que fins ara s'ha cregut, significa que els exèrcits de Joan II no poden de cap manera enfrontar-se contra els de França amb possibilitats d'èxit. Estem molt lluny de l'heroic triomf del 1285 sobre els croats de Felip III *l'Atrevit*. França és ara la primera potència continental i la Catalunya realista tremola davant aquella envestida. Lluís XI no sols mantindrà el domini sobre els comtats de Rosselló i Cerdanya, empenyorats el 1462; creu que el Principat caurà aviat sota les seves urpes.

Per a Joan II, l'any 1468 és d'una dramàtica decisió. Els afers de Cas-

10. N'estava encarregat el noble rossellonès Carles d'Oms. CALMETTE, *Louis XI, Jean II et la révolution catalane*, a base de l'ACA, AR, reg. 3410, fol. 172.

11. ACA, AR, reg. 3411, fol. 72.

tella es compliquen amb la mort d'Alfons, el pretendent, i les vacil·lacions del marquès de Villena. Aquest aconsegueix de fer la seva pau amb Enric IV pel tractat de Toros de Guisando. Carrillo resta decebut. Però el prepotent arquebisbe toledà té una solució per a mantenir la intranquil·litat a Castella i continuar prosperant com a àrbitre de la política reial: casar el príncep hereu d'Aragó, fet rei de Sicília darrerament, amb la princesa Isabel. Aquest projecte l'havia anat madurant en el transcurs de l'any anterior; però no l'havia realitzat perquè el marquès de Villena s'hi oposava. Joan II, freturós de trobar a Castella un ajut contra França, havia ofert per conducte de Pierres de Peralta la mà de la seva filla Joana per al príncep Alfons i la del fill Ferran per a Beatriz Pacheco. Això s'esdevenia pel maig de 1467, i prova, una vegada més, que allò que movia el rei d'Aragó no era cap pla d'unitat peninsular a base de l'enllaç Ferran-Isabel, sinó el doble motiu de restaurar la seva situació particular a Castella i, des de l'ofensiva francesa a Catalunya, de cercar en el regne veí un auxili militar efectiu per a resistir l'escomesa de Lluís XI.

Aquesta fou la idea que prevalgué a la cort de Joan II, el pensament que conduí pare i fill a subscriure el pacte de Cervera de 5 de març de 1469, el qual, més que a un acord matrimonial, respon a la línia de lligues polítiques que havia signat el rei d'Aragó amb els nobles dissidents de Castella: Tudela, 1460; Tàrrega, 1464. Era una jugada forta, arriscada, la de Joan II, perquè, de moment, es despenia de les dues coses que més li mancaven en la guerra contra França: un cabdill, el rei de Sicília, i els diners recollits a València per a la lluita contra el duc de Lorena a l'Empordà. Girona estava amenaçada pels contingents francesos preparats al Rosselló, i si queia en llur poder hom podia preveure la pèrdua de Catalunya. Aquesta fou la situació que es discutí a Tarragona els primers dies de juny de 1469, quan la capital del Nord s'havia ja retut a les hosts del duc de Lorena. Els consellers de Joan II mostraren llur desacord amb aquella política — no la de l'enllaç castellà, ben entès, sinó la conveniència d'acceptar les condicions previstes a Cervera en aquells angoixosos moments. Eren els seus més fidels servidors: Pere d'Urrea, arquebisbe de Saragossa; Bernat Lluç de Rocabertí, castellà d'Amposta; Joan de Cardona, comte de Prades, i Joan Pagès, el vice-canceller. Ells degueren plantejar-li el següent dilema: un ajut incert — Castella —, una pèrdua gairebé sense remei — Girona. El monarca no vacilà. Escollí Castella.

Si Joan II esperava aconseguir del regne veí el suport necessari per tal de contrarestar l'esforç bèl·lic de Lluís XI al Rosselló i al Principat, no cal dir que restà tot seguit decebut. Entre 1468 i 1469 la seva consigna fou d'anteposar Castella a qualsevol altra preocupació. Castella era per a ell la taula de salvació en la lluita internacional que provocava l'ensorrament de la potencialitat catalana; sense Castella, França li arrabassaria el Principat i potser tota la Corona d'Aragó. Però els castellans estaven dividits i el casament de Ferran i Isabel encetà el nou tema de la imminent guerra civil: els drets que tindria la princesa castellana després d'haver incomplert l'acord de Toros de Guisando. Per aquesta causa, el rei de Sicília sols pogué prestar un ajut castellà mínim durant el gran perill del 1473, du-

rant el segon setge de Perpinyà, que el seu pare acabava de recuperar, pels francesos. Més endavant, quan es desplegà la gran ofensiva de Lluís XI (1474-1475), hom tingué esperances que els nous reis de Castella trametrien exèrcits potents a la frontera rossellonesa, i àdhuc els principals nobles castellans es comprometeren a organitzar llurs respectives hosts (Segòvia, 28 de gener de 1475). Però Joan II no veié ni una sola llança castellana a Catalunya. Ben al contrari, hagué de posar cura que el remolí de la guerra civil que esclatà a Castella a finals d'abril d'aquell any no l'arrossegues cap a l'abisme.

Val a dir que la situació s'arranjà amb el triomf del príncep Ferran a Castella a la batalla de Toro, el 1476. Aquesta fou una victòria guanyada no solament sobre Portugal i els *joanistes* castellans, sinó sobre Lluís XI de França. Tingué un ressò internacional amplíssim, i transformà Castella en l'adversari principal i gairebé únic de França, a Europa, després de l'ensorrada del poder de Borgonya. De retop, la victòria de Toro salvà la unitat de la Corona d'Aragó, la qual havia estat esquarterada de bell nou per la diplomàcia de Lluís XI de França — per la diplomàcia, ben entès, perquè la realitat li fou adversa des que hom pogué comprovar la impotència de Portugal davant Castella.

Concloem. Joan II cercà a Castella, en primer lloc, la satisfacció d'unes ambicions personals: diners i poder. Aquesta política — que portava al pit com a duc de Peñafiel — perdurà fins al 1466. L'atac de França es convertí, des d'aquesta data, en el principal incentiu de la política castellana de Joan II. La realitat era que la Corona d'Aragó, tal com havia sorgit de les mans de Jaume I, Pere *el Gran* i Jaume II, no podia subsistir com a potència independent europea: la revolució catalana, esgotant-ne el principal membre, l'havia enllestit mortalment. Com a bon castellà, Joan II cercà el suport contra França on coneixia que el podia trobar. En la seva ment, el matrimoni entre el seu fill i la princesa Isabel assegurava la subsistència de la Corona d'Aragó, no la seva fusió amb els regnes de Castella, principi que sols aparegué concretament dos segles més tard, amb motiu d'una altra crisi catalana, semblant a la que acabem de descriure.

JAUME VICENS I VIVES

Universitat de Barcelona.

CINC LLETRES PRIVADES CATALANES DEL SEGLE XIV *

El coneixement del llenguatge viu d'èpoques allunyades, fins i tot disposant d'abundosos testimonis literaris, és sempre un problema difícil. Molt sovint la llengua escrita és ben diferent de la parlada: recordem el cas del llatí enfront del català preliterari. D'altres vegades, tot i escrivint ja en català, hom empra formes més o menys convencionals, influïdes per la cultura de l'escriptor; les construccions sàvies del llatí o les del provençal trobadoresc són imitades fins inconscientment, sempre que hom vol fer estil polític o cortesà. Els documents amanerats dels escriptors públics amb prou feines deixen res més d'interessant que els noms de coses vulgars que no han sabut llatinitzar. La literatura no ens guarda gran cosa més, llevat dels escrits d'aquells autors, per sort prou nombrosos a Catalunya, que per via d'exemple moral o en la fuga de la narració espontània empraren el llenguatge del carrer, dels pagesos o dels soldats: Muntaner, Eiximenis, fra Vicenç Ferrer...

I d'aquesta gent mateixa del poble, de la qual aquests mestres recollien l'espontaneïtat, ¿no ens en resta res escrit? Molt poc, certament. Però aquesta gent escrivia, quan en sabia, almenys lletres familiars o de negocis, on ens ha d'ésser fàcil de trobar, posat que l'autor no depassés el saber precís per a escriure, el seu llenguatge autèntic, fins i tot la seva fonètica. Hom pogué pensar que no ens restava res d'aquest tresor de les lletres privades indoctes. Els primers reculls, en efecte, de lletres catalanes que hom publicà foren extrets gairebé del tot de la cancelleria règia; n'hi ha de magnífiques, com petites i precioses miniatures gòtiques; però el llenguatge de Bernat Metge, per exemple, i menys encara el d'un oficial rutinari, ¿pot servir-nos per a conèixer el català espontani del seu temps? Quan Francesc Martorell publicà el seu recull emocionant de lletres catalanes del segle xv,¹ un món nou se'ns aparegué revelat en l'expressió humil, imprevista, d'aquells catalans no professionals de l'escriure, que si mostaven encara l'amanerament de les fórmules inicials i finals de salutació i algunes altres en el text, en conjunt no tenien més remei que escriure *el català que llavors es parlava*. Totes aquelles lletres eren del segle xv. L'autor no ens informava gairebé gens de com havia aplegat aquell tresor, i així no sabem per què el limità a aquell segle; probablement degué ésser per força major, perquè al dipòsit d'on extragué les lletres publicades no

* Comunicació llegida a la S.C.E.H. el dia 2 d'abril de 1952.

1. *Epistolari del segle XV*. Recull de cartes privades. Text, introducció, notes i glossari per FRANCESC MARTORELL (Barcelona 1926; «Els Nostres Clàssics», IX).

n'hi havia de més antigues i les posteriors no li semblaren dignes, de moment, d'ésser recollides en la seva collecció.

Ara podem remuntar una mica, molt poquet, de tota manera, el corrent dels anys. A les cobertes d'uns llibres d'obra de la Seu de Girona vaig tenir la sort de trobar uns retalls de paper escrits per una o per totes dues cares, els quals, enganxats amb pastetes, feien el cartó, prou fluix, que donava cos a l'aluda del relligat. Encara que molt perduda la tinta per l'acció de les pastetes i pel masegat del paper, amb paciència i voluntat hom podia confegir les lletres. En mancaven trossos, sobretot perquè els papers havien estat retallats a la mida que necessitava el relligador. Malgrat tots aquests entrebancs, no escatimant-hi la paciència, en sortiren cinc lletres catalanes gairebé senceres, algunes d'entre elles tocants a les mateixes persones. Quatre de les lletres són més mercantils que familiars, de mans d'agents comercials catalans a Sicília, de llur patró a València o d'un germà a Barcelona. L'altra, més íntima i familiar, d'un germà a sa germana, sembla, a Girona, escrita des de Barcelona. Totes de finals del segle XIV. Llur més gran interès és, crec, lingüístic; després, d'ambient. Alguns detalls arriben a l'interès estretament històric o polític. El mal estat de la tinta i especialment la pobresa de recursos de què disposàvem no permeteren d'intentar-ne la deguda reproducció fotogràfica. Per això en donem només una fidel transcripció, puntuada, accentuada i amb regularització de l'ús de *v* i *u* i de *i* i *j* i del de les majúscules; cada lletra va acompanyada de breus notes o comentaris que creiem que en poden facilitar la intelligència.

Aquestes lletres, en llur original, restaren totes juntes, el mes de gener de 1939, dins una simple carpeta de cartó amb vetes, a l'armari que hi havia a l'escriptori del cap de l'Arxiu Històric de Girona, a Can Falló, annex del Palau Bisbal d'aquella ciutat. No n'he sabut res més, però m'han dit que l'Arxiu Notarial, el fons més voluminós d'aquell arxiu històric, seguia allà mateix; i espero que la resta tampoc n'ha estat remoguda.

1

Lletra de François Net al seu germà Bernat Net, macip de Francesc Nodrixa, a Mallorca. Li diu que ha rebut les seves cartes i que aprova el seu propòsit de noliejar una nau millor, li dona noves de fets de mar i li prega que li escrigui sovint. Datada a Barcelona el 22 de gener de 1395.

Ffeta a Barcelona, ha .XXII. de gener de l'any .M.CCC.LXXXXV.

Ffas-vos aseber, En Bernat, que reabí diyous, ha .XXI. de gener, .II. letres vestres per un renpi qui vench, le qual he entès ben tot hesò que vós me evets fet eseber, le qual són stat fort despegats, com heveu pecat tant de mal, beneït ne sie Déus [de] tot.

Heveu-me fet eseber que vollets noliegar haltra nau; per me fe, En Bernat, que n'eurie gran pleer si-o fets, com heque[xa n]au d'En Ramon Gerau hés tan vey a que no'n ferieu de vòstron prou. Plàcie he nostre Senyor que vos dó bon selvement, h[e gu]jar, he sellut, he bones ventures.

De Girona he aüda hara una letra que són sans hi alegres he le mercè de [nostre] Senyor tothom.

Prech-vos, si-s plau, En Bernat, que m'escrivau tot pres, mentra que siau e Mellorça.

No-i à res de nou [que-us] faça esaber hadés, sinó de les naus hermades que s'ig diu que han presa .r.^a. nau de genoveses he .ii. pànfiles, [que] entre tot val .ii. cens millie florins.

Hexi metex vos fas heseber de les gallenyas que deuen henar he Domàs [se] hedoben he s'epereyen.

No he hals que-us faça hasaber.

Lo Sant Spirit sie ab vós.

Prech-vos, si-s plau, En Bernat, que m'escrivau soven, he-us prech, si-s plau, que no-s donés despleer ni hire grans; ha Déu toç hasò que hel vos dóna.

Comenats-me en gràcie del senyor vostra.

Frensoi Net, german vostra, qui molt vos salluda.

Tramesa per lo lein d'En Arnau Reg.

Al molt honrat En Barnat Net, mecip del senyor En Ffrenchs Nodriça, he Mellorça, he le nau d'En Ramon Garau.

Aquesta lletra, precisament la de més interès lingüístic, desconeix l'ortografia tradicional, més o menys etimològica, i improvisa les seves grafies.

Hi trobem:

a) confusió completa de *a* i *e* àtones: *Bercelona*, *aseber* *eseber* i *esaber*, *n'eurie*, *Gerau* (però també *Garau*), *plàcie* *he* *nostre* *S.*, etc.; *el* *senyor* *vostra*, *Barnat*, etc.

b) nombrosos gironismes, alguns d'ells encara vius avui: *són* 1.ª pers. sing. del pres. d'ind. d'esser (avui *sóc*), *veys*, *s'epereyen*; persistència de la *-n*: *ben*, *german*.

c) arcaismes: *Déus*, *vollets*, *fets*, *comenats* (però *heuen*, *ferieu*, *escrivau*).

d) ús completament arbitrari de la *h*.

e) turpituds d'expressió: *le* *qual* del primer paràgraf.

2

Lletra de Guillem Poalor a Joan Satria, a Messina. S'interessa per la malaltia que ha tingut i li fa saber que té el raor i els anells, que les galeres han passat sense tocar terra, que té noves de grans morts a tot Catalunya i que no li ha escrit més sovint perquè ha viatjat per l'illa. Datada a Siracussa el 24 de setembre de 1397.

Car amich meu:

Certiffich-vos que són sa e alegre a la merçè de Déu; qual bona sanitat me plauria fort saber de vós, car assí m'és stat dit que vós haveu haüda aquí fort gran malaltia, de què m'és stat fort greu.

Per [què] vos certiffich que jo he resebut lo rahor e los anells, acceptat un anell que diu lo corrador que té a la casa e no l m'à dat encare, però creu que dar-lo-m'à si bé ho vol fer. E sap[ia]u que jo los li he fets te[nir] a la fira ja si los poguera vendra, e maquari no ha tro[bat] qui li n hage promès un diner; per què jo los men he aportats.

Item vos certiffich que les galeres de la mercaderia són passades deffora, que no s'ich són acostades gens, per què jo no he pogut complir [tot] assò de què vós me haviau pregat, ni mercaders no hi han pogut parlar ni res tia[me]tra; e passaren a .xxiii. de aquest mes.

Item més, vos certiffich que assí ha venguda una [galera] de Tràpena, qui compta que hi ha arribat un leny d'En Roger de Barch[inona], que compta que ha grans morts en Cathalunya, ço és a saber, en Barchinona, e a Gerona, e a Perpinyà, e tot quan hi ha qui n és salpicat, si plàcia a Déu que ns ic apport millor novas, amén, que bé les hic hauríem mester.

Prech-vos, si us plau, quem perdoneu com no-us he scrit pus sovín, mas jo he stat Agosta e a Cathània, per què, no men repteu.

No sé altra que-us fassa a saber sinom quem saludeu molt les bellas de Massina.

Scrita en Çoragossa, a .XXIII. de setembre de .xcvii.

G. Poalor, amich vostro, qui molt vos saluda.

Al molt amat En Johan ça Tria, a Massina, d'Ent G. P.

Anotem, en aquesta lletra, l'ús d'a per e àtona (*acceptat, vendra, trametra, Massina*, etc.); el són 1.ª pers. sing., com en la lletra anterior; la terminació *-au, -eu*, per a la 2.ª pers. plur. (*haveu, hajau, perdoneu, sapiau*, etc.); l'ús freqüent d'*hic, ich* o *ic* per *hi*; el mot *maquari*, equivalent al castellà *magüer*.

3

Lletra de Guillem Poalor a Bernat Net, mercader, a Siracussa. Li comunica que en arribar ha tractat d'un afer d'acer i després ha mirat de fer efectius diferents crèdits, tots prou difícils. Parla també del pas d'una galera. Datada a Catània el 5 de gener de 1398.

Molt honrat sènyer :

Sapiats que vuy, que havem .v. de aquest mes, jo sí arribí assí en Ca[th]ània hanans del jorn e tantost com fo jorn jo sí-m afrontí amb lo sènyer Johan Costea e doní-li la letra e diguí-li del asser, que'l passàssem um m[el]lor [en] pusquéssem; e ell dix que no s'i podia res fer sinó que pagàssem de p[la] en pla. Però, sènyer, no he pagat encare entrò quem en dege hanar, car ell ... m'ho lexassen passar.

E puys, sènyer, lo sènyer en Johan Costeya e [jo an]am amsemps a Barthomeu Cortisso e demanam-li los diners; e ell respòs-nos ... encontinent ell me pagaria. Però, sènyer, ja ma haguera pagat d[e p]resent, sinó que no trobam lo notari; de què, sènyer, diu que no'l me pot dar [t]ots, car vys (?) pocs se'n manquen, que ja pessa havia que'ls vos havia al sa[c], mas però despuys ne ha despesos qualsque .iiii. o .v. dz., de què vouré si'ls podré haver tots; si no, hauré aquells que pusque.

Item més, sènyer, sapiats que jo'n són stat a Anthoni Sardo i a Pedro de Cathània, e lo dit Anthoni Sardo no ych és, que és anat entrò Massina, e deu-hic ésser de[m]à o l'altre, e ha-m respòs Pedro de Cathània que tantost com ell sia vengut que'ls me daran; si-o faran, no-m sé, mas no romendrà pur demenar.

E sapiats, sènyer, que jo he demanats aquexs .ii. carlins al sartre qui pres lo fustany, e diu que no men volria haver dada malla; per què veus com na pren qui fa plers a hàvol gent.

Del asser, sènyer, jo n'é parlat alcuns corredors, però encare no-m han retuda resposta, per ço com vuy és disapte e tots los farrés de aquesta terra són juheus e no puch haver resposta entrò demà. Però, sènyer, dels diners vos scriu en Miquel Gombau, que jo l[i] he rebuts, mas no-u fa sinó per fer sos fets.

Perdinau-me, sènyer, si us plau, com no-us he scrit pus larch, car cüytadament vos he scrit.

No sé als que-us fassa asaber, sinó que la galera de mossèn Ffrancesch de Ragadell és venguda assí e és-s'ich partida per hanar aquí.

Si res hi ha de nou, també-us ho sabreu.

Scrita en Cathània, a .v. de janer de .M.ccc.xcviii.

G. Poalor, humil servidor vostro, qui molt se comana en vostra gràcia.

Al molt honrat lo senyor En Bernat Net, mercader en Ça[r]agossa, d'Ent [G. P.].

Del mateix autor que la lletra anterior, presenta característiques quelcom diferents, potser perquè va adreçada, no a un company com devia ésser En Satria, sinó a una persona de major respecte; el destinatari, el mateix Bernat Net de la lletra primera, que ara es troba a Siracusa, és sempre designat *senyer*, en vocatiu; el mateix mot és usat una vegada com a nominatiu; en l'endreu final trobem *senyor*. A assenyalar, dins aquesta carta: l'ús de *sapiats*, mot usat repetidament, al costat, però, de la terminació *-au*, *-eu* (*sabreu*, *perdinau-me*); l'ús de *si* iteratiu, el continuat *d'entro*, el de *pessa*, *vouré*, *pur*, *sartre*, *farrés* amb la *r* caiguda; el gir popular *que pagàssem de pla en pla*.

4

Lletra de Francesc Folquet al seu agent comercial a Sicília. El renya per no haver gosat travessar l'illa per terra, li recomana celeritat per tal que pugui tornar amb els venecians o almenys que hi enviï tota la roba i diners. Parla del curs de les espècies i de la inseguretat del correu. Datada a València el 28 de febrer de 1398.

Jesús. En nom de Déu sia.

Feta an València, a .xxviii. de febrer, an .xcviii.

Fas-ta saber que a .xiii. del present mes rebí .i.^a, letra [tua] per via de Malorqua, feta an Tràpana a .xvi. de jener, [per l]a qual é antès com anquara no eres en Sara[goss]a ne [a M]asina, e asò per tal con non gosaves anar per terra; del que é aüt gran despler, e asò per tal con sin fosas astat ab aquesta nau d'En Pugades ageras tramès so qui era a Saragosa. Per què, fes per guisa que preges aq...ns sennors que t'ajúdan aspatxar prestament, per guisa que con les galeas dels vanacians pasaran agèn, que tu ten puxes pasar desà ab eles, [e si] no és aspatxat, que trametas tots qants di[n]és ne robes tinges, e si fer sa pot que les galeas prangésan a Dín[i]a, tramateses-ho a-N P. Gaçó a Dínia ab .i.^a. letra que li fesas, fent-li asaber que so que rebria donàs a mi o a-N Barsaló, e si no prenien an Dínia e volien pendra Alaquant, tramateses-ho al sennor En Barnat Torà, e fes-li saber que u tramatés a-N Barsaló. E tot asò dic, per tal que ab milor salvament pasas desà e per tal con a Malorqua pagan grans drets asò qui's des[carrega], però si àls no s'hi pot fer que no prengésan desà, vaga an bonora a Malorqua al sennor En P. Bas, e si per vantage tu hi vanies ab les ditas galeas e pranies Alaquant, no't partises de Alaquant sinó ab bona companyia, o tramateses a mi .i. coreu, o si avia nangun len an Aspana qui degés tornar, ab lo len ten pories vanir, però tota vagada a consel del sennor En Bernat Torà.

Item é antès con An Colomer és astat aquí, per què [si per for]tuna hi era ne't trobes ab ell, da-li co[n] tinges, car él m'o tramatrà; e saluda-l-ma m[olt].

Item é antès com as vanut lo girofli de la ... e gíngebre. Ací s'és vanut lo gíngebre [a raó] de .cxxx. lliures e a Barsalona a raó de .cxl. lliures. Tot astà [a la] mercè de Déu ab que t'aspatxas prets.

Tu fas saber que per altre letra as escrit pus larc. Sàpias que no n'e aüda .naguna sinó aquesta.

Fes per guisa que sàpias quines drapades volen a[ver], ne colas, per tal que, si bon temps és, quen torns, que la terra à mester. Molt ma saluda aqens s[ennors].

Franchès Folquet.

Fas-ta saber que despuens que aguí ascrit asò des[ús] é rabuda .iª. letra tua, la qal m'a tramesa An Colomer, qui és junt a Barsalona. Per ta letra fas saber que m'[as] ascrit largament per letras del sennor En Fu[ster]. Sàpias que no les é aüdes ne madona d'En Fust[er] non a aüda nagunas ; creu que anquera són ab la [nau] d'En Pugades, o s'an perdudes.

Item te fas saber que les galeas dels vanecians [d]even toqar a Macina e a Parlerm, segons m[a] dit misser Bernabó, que us pensa que an aqets dos locs toqaran ; per què, sis sa pot que sias aspatxat, vina-ten ab elas, e si no, tramitna tot so que pusqas, e prega'n aqens sennors que t'ajudan aspatxar prestament.

Mostra de llenguatge familiar i descurat. És l'única lletra que dóna tractament de tu al destinatari. Abunda la representació d'e àtona per a : *fabrer, fas-ta, An, vanut, astà, vanacians*, etc. El so nasal palatal (ny) està representat per *nn* o per *n* : *sennors, compania, len, Aspana*, etc. La lletra *g* representa unes vegades *j* davant *a* (*vaga*) i unes altres *gu* davant *e* (*prangésan*). A assenyalar *colas* (=quals) i *despuens* (=després).

5

Lletra de Pere Despont a la seva germana Caterina, probablement a Girona. Li notifica que ja està bo i que pensa anar-hi aviat. Parla de diversos afers i aconsella de vendre el lli, perquè baixarà. Fa una bella descripció de les roses, verdures i fruiters que té a l'hort; parla de les gallines que se li han mort, i li fa saber que menja sovint amb el bisbe. Diverses referències familiars, no sempre clares. Datada a Barcelona el 16 d'abril (sense indicació d'any).

Ma cara sor :

Certifich-vos que, mercè a Déu, són san e ale[gre] e qu'esí ha bons temps, emperò yo he deliberat [venir] aquí, si vós ho volrets, fins al mig de julio[1] e haj[a] hom vist si lo temps ser[à] ací ben refermat.

Ma cara sor : Segons ma havets scrit, yo he tangu[t] a prop inicer G. Borrull sobre los diners de madona [de] maestre Ramon Carol, que Déus haje, e los diners son rehebuts. Mas, per paor de empires e de marques, qui ych són prestes assats contra hòmens e béns d'aquexa ciutat, pus no volen paga[r] los censals que fan, no he volguts trametra aquí los dits diners, e axí matex que no he trobada per[sona] per quèls tramesés segurament ; per què els retench fins yo men vage aquí, e seré-y, Déu volent, tos[t]. Si la dita madona ha gran necessitat de diners e vós ne havets, accorrets-li'n, e que sabéssets v[en]-dra del forment, e dats-li la letra que va dins la present.

Ma cara sor : Pus los lins novells deuen venir, a mi apparría que aquest que és ací se degué vend[re], majorment per ço com En Miquel Pèric ha cuyta de hav[er] diners. E axí, trametets-ma de continent lo com[pte] que-us tramès En Miquel, lo qual en una letra d[eu] haver en lo vostre cofret, ço és, quant n'i ha [d'En] Miquel e quant de vostre, e en quant està lo qui[ntà] o la rova, e quant vos apparrà que degam dem[a]nar almenys de la rova ; e sis porà ben ven[dra], que's vena, si no, que estiga, emperò si are no's ven, per avant no's porà ben vendra, com sia molt lin enguany en regne de València.

... obra dels molins no's toch res fins que yo-y sia. E fets-ma assaber s[in] faré anar roba d'ací, ne quina.

Ma cara sor : En l'ort, que està molt bé, en especial [d]espuys que yo yc són, ha moltes roses, que tots matins ne cullech yo .i. gran paner ; per què, trametets-hic Na Violant, si yc volrà venir, si no, trametets-hic Na Catinoy, filla nostra, per collir les dites roses, que no's perden. Ha en lo dit ort .i. gran

camp de faves de fort belles, [e] altre camp de bells alls, e altre camp de pèsols, e tot l'ort que és plen de juÿvert, que una somada ne ha tot jorn lo veÿnat. Demanats a la dida si yc ven, si'l sabrà vendra a la plaça.

Yo, ma cara sor, he plantades en l'ort moltes cols e carabaces, mellons e cogombres. Trobariets en lo dit ort .x. somades de sàlvia, e més de .xx. somades de menta, e molt moradux; emperò de la sàlvia e de la menta yo he molta sagada, car estenies per lo camí. Los pruners oriols que yc porté són vius e han prunes, e tots los altres arbres són vius e bells.

Ma cara sor: Ja us he fet assaber que En Bruguera, e son fill, e Bernat, tothom és fora, que no ych ha negú sinó mossèn Arnau Barthomeu e la gata vella, que és prenys.

Les gallines hic havie fetes tornar, e encontinent moriren-se totes; emperò, si fossen grasses e no's fossen mortes, ja havien sentència que fossen menjades.

Ma cara sor: Quant yo arribé ací, ma atrobé tan magre, que les costelles ma apparien dessús la pell; are, a Déu gràties, són ben millorat. A dinar, e alcunes vegades a sopar, yo meny... ab lo bisbe; mas per sopar millor a ma guisa, yo sop a casa, e ladons sopa y mossèn Arn[au] ab .i. fadrinet que ten. Yo, ma cara sor, be[c] del vin que yo'n fiu, lo qual ma sab bon, posat sia .i. poc vert. Mossèn Arnau e Johan beuen de taverna. En casa ha una gerreta de vinagre assats bon, que s'és fet del rera-most; e han-ma donada una olla de fort bona mel. E latugues a sopar tenen dret ab de bella e grassa sardina sovín, car ha-n'ich gran còpia. Tot lo veÿnat està bé; Na Rossella se ha haüda una filla. Recoman-me a vostre pare e a madona, e saludats-me En Johan Jordi e Na Violant e la dida, e pensats bé de vós matexa e de ma filla. E haje-us l'Esperif Sant en sa guarda.

Scrita en Barchinona a .xviii. d'abril.

Vostre frare, P. dez Pont.

A ma cara sor Na Caterina dez Pont.

Formes amanerades, dins la gran espontaneïtat i gràcia del contigut. L'autor, Pere Despont, sembla ésser el mateix que fou notari de Girona; havia d'ésser, per tant, pràctic a escriure. Hi trobem poca vacil·lació en l'ús d'a i e àtones (*vendra*); el gironisme del manteniment de la -n (*san, lin, vin, sab bon*) i el de la 1.ª pers. sing. *són*; els arcaïsmes *sor, frare, Déus*, les 2.es pers. plur. en -ls, *volrets, havets, accorrets, sabéssets, trame-tets*), però, en canvi, *yo per jo* (al costat de *ja*), *fins* en lloc d'*entrò*; ús gairebé constant d'*ich, ych, yc, hic*, per *hi*.

ELIES SERRA I RÀFOLS

Universitat de la Laguna (Tenerife).

ENTORN DE *SANCHO EL MAYOR DE NAVARRA*

Gairebé cada any apareix algun llibre de Dom Justo Pérez de Úrbel. És un do de Déu aquesta facúndia intel·lectual, que cal admirar i també aprofitar. Així, m'ha semblat que hom agrairia el coneixement d'una de les seves darreres produccions més dignes d'elogi. En les notes que segueixen procuraré de valorar exactament la seva nova aportació a la ciència històrica de l'Edat Mitjana peninsular, especialment dels regnes reunits per Sanç *el Major* de Navarra, i a la personalitat d'aquest rei.¹ Comencem per dir que des del punt de vista estrictament històric, sense cap mena de dubte, aquest estudi té considerable importància. Tal com l'autor mateix declara, en el seu llibre hi ha moltes novetats justificades, i es pot fer ben bé la illusió d'haver donat una nova interpretació lògica als fets, sovint ja coneguts (pàgs. 269 i 323). Alguna vegada, en certes reconstruccions, juga com si fos amb una endevinalla: potser no era absolutament imprescindible (pàg. 11), malgrat que l'autor desitgi al mateix temps que fer obra d'investigació, accontentar el gran públic acostumat al gènere biogràfic de la novella històrica (pàg. 322).

Tot i no pretendre d'ésser complet en l'arregle de documents, Dom Pérez de Úrbel ho ha estat molt. A més, s'ha vist obligat ben sovint a rebutjar força documents falsificats o dubtosos, i encara més sovint a corregir dates equivocades, la restitució de les quals a llur any veritable li haurà donat segurament molta feina.

Entre els casos típics de rectificació de dates tenim la del començ del regnat de Sanç, que hom collocava vers l'any 1000, però que en realitat ha d'ésser vers 1004, i la de la mort d'aquell rei, que no fou al començ del 1035 sinó el 18 d'octubre del mateix any. Aquestes, com tantes d'altres rectificacions, em penso que seran acceptades per tothom.

Cal consignar també favorablement la descoberta del nom i de la personalitat de la noble dama d'Aibar que fou mare de Ramir I d'Aragó, la figura de la qual havia estat un enigma per als historiadors des de Ximenes de Rada fins als nostres dies (pàgs. 31, 199 i 200).

Igualment s'ha de fer amb la troballa d'una base històrica a la llegenda del cavall i dels fills de Sanç *el Major*, i amb la lògica atribució de la llegenda als aragonesos (pàgs. 192 ss. i 250), a desgrat del parer de Menéndez Pidal, que la considera d'origen castellà.

Els elements que ens ofereix el present estudi per a judicar la perso-

1. Fray JUSTO PÉREZ DE ÚRBEL, *Sancho el Mayor de Navarra* (Navarra, Institución Príncipe de Viana, 1950), 493 pàgs. En el curs de l'article citaré les pàgines del llibre entre parèntesis, per tal d'orientar el lector.

nalitat de Sanç, porten més enllà del que conclou Dom Pérez de Úrbel, potser amb una mica de reticència. Sanç fou un home assedegat de domini, conqueridor afavorit, subjugador de voluntats, el qual, empès per l'instint cec de l'ambició, però il·luminat per una intelligència potent, avença segur d'ell mateix. No s'interessa pels regnes del Sud de la Península en aquell moment de descomposició del Califat, quan li hauria estat tan fàcil de conquerir-los, i, en canvi, cobeja els estats cristians que el rodegen (pàgina 323). L'autor sembla voler-li'n fer un mèrit, com si Sanç s'hagués posat des del començ al costat de les potències cristianes amb totes les seves forces personals i guerres (pàg. 323); però tot el sentit del llibre diu gairebé el contrari. Si la seva política des del punt de vista de l'astúcia humana és admirable, els seus procediments són, certament, els de tots els conqueridors, en els quals dominen, pel damunt de la candorositat del colom, els instints d'ocell de presa. L'autor arriba a dir de Sanç que estava dominat per l'afany del poder en forma quasi demoníaca. És difícil, per a la nostra mentalitat moderna, de creure, com voldria Dom Pérez de Úrbel, que Sanç harmonitzava aquests instints amb un autèntic esperit religiós (pàg. 328). En tot cas seria un engegament d'esperit essencialment egoista, el qual se servia de les manifestacions religioses per a realitzar o afavorir, potser en la inconsciència, els seus plans polítics. Fa venir un calfred de comprovar, damunt els documents, com Sanç pretenia religiosament l'ajut del Cel abans i després d'una campanya bèl·lica — sovint injusta i fins i tot criminal —, amb donatius a monestirs i esglésies de dins i de fora dels seus regnes (pàgs. 179 i altres). Machiavello hi tindria coses a aprendre.

Interessa aquí de fer remarcar, com ho ha fet l'autor en el capítol setè, les relacions del regne de Navarra amb el comtat de Gascunya, en aquella primera meitat del segle XI. La figura del comte Sanç Guillem, i la seva subjecció feudal a Sanç de Navarra s'aclareixen en alguns punts. L'intent del rei resta ben clar: infiltrar-se en les regions ultrapirinenques sense violències, tal vegada pel temor d'haver de lluitar contra els poderosos comtes de Tolosa, els seus contrincants en la pretensió de dominar la Gascunya.

Hi ha algunes planes d'aquest llibre que podrien interpretar-se com un cant a l'europeïtzació d'Espanya. L'europeïtzació del seu regne de Navarra primerament, fou potser l'obra més perdurable de Sanç (pàg. 328). Ell no féu pas gran cosa per a la cultura directament: no sabé restaurar cap dels grans centres culturals que es trobaven sota el seu ceptre, i que havien florit esponerosos al segle X — Albelda, San Millán, Cardena, Silos, Valeránica (pàg. 319) —, ara abatuts per manca d'observança monacal, o pel foc de les ràtzies d'Almanson. Els seus ulls es giraren cap als monestirs d'Europa en plena floració cultural: Ripoll, on governava el savi i venerable Oliba i on cerca consell en els afers greus de la seva política; Tavèrnoles, d'on pren l'abat Ponç — també educat a Ripoll — com a mestre i home de confiança; fins Cluny, on envia monjos de Sant Joan de la Penya per a formar-se en l'esperit de reforma, i, segurament, Sant Sever, a la Gascunya, que devia visitar en algun dels seus viatges a l'al-

tra banda del Pirineu. Els reformadors dels seus monestirs i els seus bisbes sovint «o són gent de fora» — gascons, catalans, etc. — «o bé homes que han airejat la seva vida viatjant més enllà de les fronteres» (pàgs. 316-318 i 320).

Cal agrair a Dom Pérez de Úrbel l'objectivitat amb què ha parlat de Catalunya i de la cultura catalana del segle XI en un moment com l'actual. Com a exemple de ponderada exposició es pot citar la qüestió de la sobirania del comte de Barcelona enfront dels reis francs, el domini dels quals sobre la Marca Hispànica des de feia temps ja no corresponia a cap realitat (pàg. 43). En canvi, pel que fa a un suposat vassallatge feudal del comte Berenguer Ramon I de Barcelona, respecte a Sanç Garcés, alguna vegada l'autor, endut per la retòrica de la frase, va més enllà del que ha admès reflexivament a les planes anteriors (vegeu pàgs. 185 i 191 enfront de pàgs. 86 i 90). És encertada l'expressió de *fanfarronada* que l'autor atribueix a l'escrivà del document del 19 de març de 1033 (apèndix A, n. LXXI, pàg. 391-2), on és dit: «Regnante rex Sanctio Gartianis... de Zamora usque Barcinona, et cuncta Guasconia imperante». El fet d'haver vist els monjos de Sant Joan de la Penya que el comte Berenguer de Barcelona, amb la seva esposa Sança, germana de la reina de Navarra, s'arribava en alguna ocasió a llur monestir per pactar ajuda mútua contra els alarbs amb el rei poderós i que aprofitava la visita per corroborar amb la seva signatura els documents del monestir reial, els induí a pensar que Berenguer s'havia lliurat com a vassall, a semblança del comte de Gascunya.² Hom podria objectar, encara, que la fórmula de datació del susdit document no és del tot sana: feia ja uns quatre mesos que Sanç havia perdut tota mena de sobirania sobre la Gascunya, i en això, o el document menteix, o expressa en va el desig del rei. Pel que fa a Catalunya és l'únic cas conegut en el diplomatarí de Sanç, tal com reconeix Dom Pérez de Úrbel; i a Catalunya mateix mai ningú no es donà per alludit. Hi havia qui vetllava per la custòdia de la sobirania: aquella comtessa Ermessenda, tan poc grata a l'autor, que ens la pinta generalment com a tirànica dominadora enfront dels comtes i marquesos, els seus fill i nét (pàg. 22 i altres); i aquesta és també l'opinió rebuda de molts historiadors catalans que ja comencen a envellir. Ramon d'Abadal³ ha exposat recentment les raons segons les quals cal reformar aquest judici poc favorable envers la comtessa Ermessenda: «La culpa d'ella consistí a voler els seus drets i a viure molt llargament, sobrepassant el seu fill i atrapant els trenta-cinc anys del seu nét. Mentrestant, i fins dos anys abans de la seva mort [1058], ella fou senyora i majora dels comtats i dels bisbats de Barcelona, Girona, Ausona i Manresa; ho era — i no entenc com molts historiadors no se n'han sabut fer càrrec — perquè tots aquests béns havien pertangut al seu espòs, el comte Ramon, el qual en morir li deixà els predits comtats i bisbats per escriptura testamentària, «en concepte de violari, per mentre visqués», segons diu textualment l'escriptura del conveni del 1056, amb el seu nét Ramon Be-

2. Vegeu, per exemple, l'explicació satisfactòria que en dona F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, I (Barcelona 1934), 73, n. 4.

3. *L'Abat Oliba, bisbe de Vic i la seva època* (Barcelona 1948), 108-109.

renguer I. «En tot cas», diu encara Abadal, «els ambiciosos i buscabregues foren el seu fill i el seu nét». Després d'haver resseguit molta documentació de l'època, crec més enraonat d'adherir-me a aquesta opinió. Caldrà que aviat algun erudit català reculli la idea, que ha llançat el mateix Abadal, de dedicar a aquella gran senyora, filla dels comtes de Carcassona, una biografia extensa, que bé se la mereix. Els documents conservats són molt abundosos.

Sobre els monjos catalans del primer terç del segle XI i llurs relacions amb Sanç Garcés, la influència en l'activitat reformadora del rei de Navarra i l'aportació de cultura europea als regnes d'Espanya sotmesos a la seva autoritat, hi ha molt a granar en aquest llibre. En l'enumeració de monjos catalans que nuaren lligams culturals amb les regions occidentals de la Península Ibèrica només manca, potser, el nom de Gualter de Ripoll, del qual se'ns diu, en una *prosopopeia* dedicada per tres intel·lectuals d'aquell monestir a llur abat Oliba: «Gualterus vero de fonte regressus hiberro» (sens dubte retornat o vingut de Fontibre), on s'hauria arribat tot buscant vells manuscrits.⁴ De l'abat Oliba, lloat diverses vegades en el present llibre, l'autor diu que era «una de les veus més autoritzades del món hispànic». No ho negarem pas: és ben cert que fou la figura eminent de la Catalunya comtal, el qui amb la seva actuació pacificadora i reformadora donà al poble català la seva empremta religiosa peculiar. El fet de no conèixer, però, la bibliografia catalana recent — sobretot les obres de Dom Albareda i d'Abadal — ha produït el desenfocament d'algun punt de l'actuació d'Oliba.

Una figura que neix gairebé de l'oblit és la d'aquell abat Ponç que fa d'ambaixador entre Sanç de Navarra i Oliba de Ripoll i que justament s'identifica amb l'abat Ponç de Tavèrnoles. Gràcies a la pista indicada per Dom Pérez de Úrbel, he pogut descobrir recentment un *dossier* documental referent a la donació feta per Sanç a Tavèrnoles de la vila i castell de Lasquarre i termes circumdants. Hi ha: el document sencer de la donació; una convinença entre Ponç i Sanç, en la qual el rei l'anomena «domne meus magi[s]ter Poncius abba», confirmant la sagacíssima suposició de Dom Pérez de Úrbel relativa als lligams culturals dels dos personatges (pàgs. 359-360); el pacte d'infeudació del castell de Lasquarre feta per Ponç a Garcia *Sancioli*, en servei del rei Sanç; i, finalment, un sal·conquít del rei moro de Saragossa, segons sembla, concedit a l'abat Ponç a petició del rei de Navarra, i possiblement corroborant-ne un altre que li hauria concedit el mateix Almansor. Aquesta darrera peça mereix ja per ella sola un lloc especial, degut a la raresa extrema d'aitals documents.⁵

Per a Dom Pérez de Úrbel, la influència catalana en la reforma eclesiàstica propugnada pel rei navarrès és extraordinària. En parla i en torna a parlar a cada moment (pàgs. 290-294 i *passim*). És una senzilla suposició, però qui sap si, lligant caps entre aquells serveis que «desde su infancia»

4. R. BEER, *Die Handschriften des Klosters Santa Maria de Ripoll*, I (Wien 1907), 89-91.

5. Aniran publicats tots junts, si Déu vol, en un treball que preparo per als «Analecta Montserratensia».

havia fet al rei el prevere Ató, d'origen català (pàgs. 281 ss.), amb el «domne meus magi[s]ter Poncius abba», no arribaríem a la conclusió que Sanç el Major havia estudiat a Catalunya durant la seva adolescència, en algun monestir, que podria ésser Ripoll, o bé Tavèrnoles, o qualsevol altre dels de la Marca Hispànica. És un punt que s'ha d'estudiar.

En la substitució de les monges d'Oña per monjos de l'observança de Cluny vinguts de la Penya el 1033, ordenada per Sanç, podria haver-hi alguna relació amb la substitució de les monges de Sant Joan de les Abadesses (Ripoll) per canonges regulars, duta a terme uns quants anys abans per Bernat Tallaferro i Oliba. ¿No podria tractar-se d'un consell de l'abat de Ripoll o del bisbe Ponç, motivat per llur anterior experiència (pàgs. 315-316)? També en el cas d'Oña s'insinua l'acusació contra les monges: «depulsis mulieribus in Honiensi monasterio sine aliqua reverentia habitantibus».⁶

Heus ací uns testimonis preadíssims sobre el ritu romà a Catalunya, que ens documenten la seva observança al començ del segle XI. Un document antic de Palència ja notava que Ponç (de Tavèrnoles), bisbe restaurador, seguia el «mos romanum» (pàg. 215-7); d'Ató, bisbe de Castella, però vingut de l'Orient de la Península, se'ns diu que celebrava en ritu romà (pàg. 283), la qual cosa li valgué, segurament, d'ésser malvist pels seus súbdits acostumats als venerables ritus visigòtics. Si afegim a aquestes dues notícies la munió de fragments de manuscrits litúrgics i alguns manuscrits sencers, conservats encara a Catalunya, escrits als segles X i XI, com el curiós sacramentari de Vic, transcrit el 1038 sota l'esguard del bisbe Oliba, tots ells de ritu romà, i la notícia del catàleg de la biblioteca de Ripoll, de mitjans del segle XI, on consta que tenien alguns *Missales Toletanos* arreconats probablement per fora d'ús, només caldrà discutir en quin moment del segle IX es produí el canvi de ritu a Catalunya.

Si des del punt de vista historiogràfic, com deia al principi, el llibre de Dom Pérez de Úrbel mereix en general lloança, no es pot dir la mateixa cosa pel que fa al mètode i manera de presentar-lo. No em refereixo a la presentació material externa, suficientment digna, sinó a tot un seguit d'errors de diverses menes, que entrebanquen la lectura, donant en conjunt una impressió de precipitació en redactar el text o de manca d'atenció en les seves revisions finals. Oblidant tot allò que més o menys raonablement es pot atribuir al dimoniet tipogràfic — manca o alteració de lletres i signes de puntuació, notes mal col·locades, errors de transcripció de textos, etc. —, n'hi ha una colla que per llur natura semblen atribuïbles a l'autor. La posició del crític d'aquesta mena de falles és violenta i enutjosa; però no hi ha més remei que citar-ne una llista espigolada a l'atzar, per si pot tenir alguna utilitat en ésser preparada una eventual segona edició de l'obra que ens ocupa.

Llibres i notes bibliogràfiques defectuosament citades: El *Liber Feudorum Maior* es dona com a editat per J. Rius a la pàg. 268, i com de

6. Cfr. el text crític sencer en JUAN DEL ÁLAMO, *Colección diplomática de San Salvador de Oña (822-1284)*, I (Madrid 1950), 49.

M. Rosell a la pàg. 449; ha de dir, en ambdós llocs: Francesc X. Miquel i Rosell. L'obra de R. Beer, *Die Handschriften des Klosters Santa Maria de Ripoll*, forma els volums 155 i 158 (1907-1908) dels «Sitzungsberichte» de la Secció Històrico-Filosòfica de l'Acadèmia de Viena, i fou traduïda al català per P. Barnils en el «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», V (1909-1910); a la pàg. 427 es cita el títol en castellà. J. Millàs i Vallicrosa fa arribar *Els textos d'historiadors musulmans referents a la Catalunya carolíngia* — publicats en els «Quaderns d'Estudi», XIV (1922), 125-161 —, cronològicament, fins al 985; a la pàg. 79 l'autor el cita anotant un fet ocorregut vers el 1015, de què no parla Millàs, almenys en aquesta obra. No hi hauria res a dir, però, si la nota es referís a un treball més extens, que el dit arabista tenia en preparació molt avançada i que desitgem que surti aviat al públic. També podria procedir la cita d'A. Rovira i Virgili, *Història Nacional de Catalunya*, III, 484-5, que, però, no és citat per Dom Pérez de Úrbel.

Pàgs. 81, 190 i 191: «Marcha (P.), *Marca Hispanica*, colección 1039»; ha de dir: «Marca... columna 1038-9». De la mateixa pàg. 81: les notes (9) i (10) estan intercanviades segurament. En la nota (10) en lloc d'«*Ar-natus*» i «pàg. 128» ha de dir «*Amatus*» i «pàg. 138».

Són freqüents els errors per precipitació o per informació defectuosa; per exemple:

Pàg. 22: diu «Garsindis» en lloc d'«Ermessenda» (o «Ermesindis»), comtessa de Barcelona, que, no obstant, és ben citada a les pàgs. 79 ss.

A la pàg. 41, explicant la lluita haguda a Albesa, prop de Balaguer, entre alarbs i catalans, a principis del 1003, diu que «costó la vida a muchos cristianos y al obispo de Elna, Berenguer, *la libertad*»; mentre que el text del cronicó II de Roda diu explícitament: «Factum est prelium in Albesa cum sarracenis, ubi Berengarius episcopus *perimitur*», és a dir, exactament, que perdé la vida.

Al comte Guifré de Cerdanya (pàg. 80) se'l fa fill d'Ermessenda i comte de Besalú al 1020; però era fill d'Ermengarda i d'Oliba Cabreta, i no fou mai comte de Besalú, on precisament l'any 1020 Guillem succeí el seu pare, Bernat Tallaferro, germà de Guifré.

Guisla, casada el 1027 amb Berenguer de Barcelona — l'any anterior havia mort la comtessa Sança —, no era filla del Comte d'Empúries (pàg. 89 i 190), sinó de Guifré, vicari de Balsareny i d'Ingilberga de Besora. L'error deu venir de Rovira i Virgili, *Història Nacional de Catalunya*, III, 485, que no és citat.

«Y no olvidemos», diu l'autor a la pàg. 83, «que San Saturnino de Tabernoles era un monasterio enclavado en el condado de Barcelona y en la diócesis de Vich, de cuya capital está situado a cinco kilómetros, es decir, que pertenecía a la autoridad civil del conde Berenguer, y a la jurisdicción religiosa del Obispo Oliba». Hi ha una confusió amb el llogarret de Tavèrnoles, prop de Vic. El monestir de Sant Sadurní (o Sant Serní, terme d'Anserall) era el cenobi comtal d'Urgell, i es troba a tres quilòmetres de la Seu. Més avall (pàg. 292) l'anomena «San Pedro de Tabernolas» (segurament confusió amb Sant Pere de Taverna) i en l'índex (pàg. 485) consten

tots dos noms com a monestirs diferents. El més curiós és que a la pàg. 360 li dóna el seu nom correcte i el situa topogràficament bé! Una revisió elemental hauria evitat aquestes falles. Que Sant Serní fos un monestir «poco conocido» (pàg. 360) és una afirmació gratuïta, si es considera la seva gran antiguitat, el favor que sempre disfrutà dels comtes d'Urgell i de Barcelona, el del mateix rei Sanç de Navarra i fins, com he dit, el dels cabdills àrabs. A principis del segle XII tenia més rendes en els regnes de l'interior de la Península que molts altres monestirs de Castella, com ho prova la donació que li féu el comte Ermengol IV d'Urgell, vers el 1110, de tots els delmes que tenia «in Castella, et in Campis, et in Estremadura, et in Asturiis... decimum de omnibus meis pariis, quem habeo de rege et de regina Legionensis civitate», procedents en gran part del seu avi matern, el comte Pere Ansúrez.⁷

A la pàg. 229 es parla de la «región de Benabarre»; però, els documents XLI, XLII, LXXXIV i LXXXV de la sèrie A, confirmen que es tracta de la regió de Benasc o d'Ovarra.

El cèlebre *Diurnale* de Ferran I de Castella es conserva a la Universitat de Santiago, *reservado* 1, i no pas a l'arxiu Catedral (pàg. 248). Els folis de guarda del manuscrit d'Esmeragde, de Valvanera, junt amb altres fragments germans d'aquells folis, conservats a part en el mateix monestir, són en lletra carolina i notació musical aquitana, del segle XI,⁸ però no pas amb neumes mossàrabs, com suposa Dom Pérez de Úrbel, pàg. 267, nota (g); aquests fragments procedeixen segurament del comtat de Bitorra, al Sud de França.

Aquell Garcia que acompanyà l'abat Ponç en l'ambaixada de Sanç a Oliba i s'emportà la resposta, no devia ésser monjo, contra el que diu l'autor a diversos llocs; almenys enlloc no sé veure que consti la seva condició monàstica. Probablement es tractava d'un noble laic de la cort reial navarresa, un dels molts que a Navarra portaven aquell nom. Ho fa pensar també el títol de «Garcia fidelissimo vestro» que li dóna l'abat Oliba dirigint-se al rei. Aquest text ha estat precisament omès d'una manera poc comprensible dins els punts suspensius, a la nota (61) de la pàg. 282, dedicada particularment a Garcia. És molt aventurat, doncs, d'identificar-lo com fa l'autor a diferents llocs del llibre i especialment a l'índex (pàg. 476), amb un abat Garcia, que hauria acaparat el govern dels monestirs d'Oña, Cardeña, San Millán, i el bisbat d'Àlava, Valpuesta i Biscaia, si és que en tots aquests casos es tracta també d'una sola persona.

Tampoc cap bisbe de Girona d'aquell temps no fou abat de Sant Benet de Bages (pàg. 299). Foren, sí, el bisbe Arnulf de Girona, abat de Ripoll; Arnulf de Vic, abat dels canonges de Sant Feliu de Girona; Odó de Girona, abat de Sant Cugat del Vallès; Oliba de Vic, abat almenys de Ripoll i de Cuixà; Berenguer, bisbe de Barcelona, abat de Sant Cugat; i algun altre, encara. Com es pot veure, el sistema de bisbes-abats a Catalunya

7. Cartulari de Tavèrnoles, f. 54-54v, segons còpia del P. Plandolit (de finals del segle XIX) a l'arxiu de Montserrat.

8. Se'n poden veure facsímils en Dom G. SUNYOL. *Paléographie Musicale Grégorienne*, ed. francesa ([Paris] 1935), 270-1 (pl. 67 i 68); vegeu una reproducció del text visigòtic del comentari d'Esmeragde en la mateixa obra, pàg. 588 (pl. 140).

precedí de molt la seva adopció a Navarra; té raó Dom Pérez de Úrbel en dir que la idea venia dels nostres (pàg. 311).

No sé si l'autor ha vist un text millor de la carta de Sant Odiló de Cluny a l'abat Patern de la Penya; de totes maneres, «*Subteriore* vero quae remanet et de vaccis quas apud sanctum Iohannem...» (text editat per ell a la pàg. 454) sembla que no es pot traduir per «dejando únicamente sus vacas y unos salterios» (pàg. 319; els subratllats són meus).

La traducció de «*Regnante Veremundo apud Legionem*» d'un document del 1034, per *cerca* (pàgs. 180, 214 i 222) li serveix per a dir que Vermudo s'havia quedat amb el seu exèrcit prop de la ciutat règia, esperant el moment oportú per a recuperar-la de les mans de Sanç Garcés. Probablement l'expressió *apud* (és a dir, «al regne de Lleó»), representa la idea d'un escrivà, que, inconformat amb la nova i injusta situació creada per l'entrada del rei de Navarra a la capital lleonesa, continua considerant Vermudo com a regnant allí.

No hi ha manera de conciliar les dues opinions emeses per l'autor sobre l'escriptura suposada del 1030-13-IV, en la qual es parla de la translació de les relíquies de Sant Emilià: «aunque la escritura que de ello nos habla, tiene tales anomalías que lo mejor será no hacer caso de ella» (pàg. 168). «No veo razón ninguna para dudar de la autenticidad de esta carta... Ni las fórmulas ni las subscripciones tienen nada que pueda despertar sospechas» (pàg. 381).

Examinem una mica els apèndixs, que ocupen unes 135 pàgines, al final del volum. La idea de fonamentar l'estudi amb una col·lecció de documents sobre Sanç *el Major* és encertadíssima. És el respatl·ler de tota l'obra, l'esca més atractiva per a l'investigador. Llàstima que en aquest cas es vegi reduïda la seva utilitat, per tal com gairebé totes les cites que es troben dins el text de la primera part de l'obra referides als apèndixs estan equivocades. Suposo que aquest greu accident és degut al fet d'haver intercalat l'autor nous documents a la col·lecció, a mesura que els anava trobant, però que al final no va pensar a revisar les referències. Particularment enutjosa és la comprovació quan es tracta de llistes llargues de cites com són les de les pàgs. 276-7 i 284. A la pàg. 227, nota (98) equivoca la sèrie i el núm. del document: «Ser. B, n.º 62» en lloc de «Ser. A, n.º LXXXII».⁹

Pel que fa al contingut dels apèndixs II i III (també citats A i B), sovint és poc definida la distinció entre els que tocarien a l'A o al B; per exemple: una colla de documents d'Ovarra, que només citen Sanç en la fórmula de datació, es troben a l'ap. A, tot i que, segons el criteri exposat per l'autor, els tocaria d'anar al B.

I ¿per què aquests documents d'Ovarra, com veiem, tan indirectament relacionats amb Sanç, són transcrits sencers, mentre que els documents

9. Els documents dels apèndixs van numerats amb signes romans, mentre que en el cos de l'obra són citats amb xifres aràbigues, excepte en les pàgs. 168 a 171, i en les referències mútues dins els apèndixs. Potser hauria estat millor i més còmode fer-ho arreu segons un sol sistema.

atorgats pel rei personalment són gairebé tots abreujats o donats només en regesta? Hom hauria desitjat llegir-los sencers, encara que alguns d'ells siguin ja publicats moltes vegades. En canvi, per un privilegi especial, molts documents falsos o interpolats i reconeguts com a tals per l'autor, són transcrits sencers.

Dues o tres versions o recensions d'un mateix document, en lloc d'ésser aprofitades per a fer-ne una edició crítica, han estat donades amb números diferents (per exemple: ap. B, LX i LXI, etc.). En canvi, dos documents diversos, tots dos prou interessants, són donats amb un sol número (ap. B, LXII).

La primera carta de l'abat Oliba, del 1023, el document més extens dels adreçats al rei Sanç i dels més importants per a Dom Pérez de Úrbel, que el cita més de deu vegades en el curs de l'obra, no és a cap dels dos apèndixs. L'autor ha redescobert la còpia del segle XII, que serví al P. Flórez per a l'edició i amb ella hauria pogut corregir els possibles errors de transcripció de l'erudit agustinianà. En canvi ha estat inclosa a l'apèndix la segona lletra (sense notar, però, que n'hi havia una altra) d'Oliba a Sanç, traient-la de l'edició Beer(-Barnils), i afegint als lleus errors d'aquests dos editors noves falles, com és la de transcriure tres vegades *vobis* en lloc de *nobis*.

Aquells documents que, segons l'autor justifica amb molta d'erudició, tenen la data equivocada i han d'ésser considerats posteriors, ocupen generalment en l'apèndix, no obstant, el lloc que els tocaria segons la data falsa. Aquest procediment es presta a confusions, sobretot pel fet d'estar equivocades, en el cos de l'obra, tantes referències als documents dels apèndixs com ja s'ha dit; l'ordre cronològic era l'únic recurs que tenia el lector per a identificar-los si li interessava de comprovar les afirmacions de l'autor.

Hom no veu la raó per la qual alguns documents han estat admesos als apèndixs; per exemple: B, LXXIX i LXXXV. Els documents A, LXIII (transcrit sencer) i B, LXV i LXVII, mal datats segons Dom Pérez de Úrbel, no hi haurien de figurar, ja que són del temps de Sanç *el de Peñalén*, és a dir, bastant posteriors. Cal dir la mateixa cosa de B, LXXXVIII, del 1070, referent a Sanç II de Castella.

Finalment, els índexs (el primer és dels personatges més importants de Navarra, que apareixen en la documentació de Sanç, i va com a apèndix IV) són força útils; però ho serien molt més si no estiguessin farcits de faltes, com la resta del volum. Hi ha noms repetits o sota dues formes diverses, i, al contrari, diferents personatges sota un sol nom, referències inexactes, etc. En l'índex final, onomàstic i toponímic, no es fa cap referència als noms que surten en els quatre apèndixs, probablement per creure que ja n'hi havia prou amb la llista — incompleta — de l'apèndix IV.

És verament de doldre que l'autor no hagi tingut temps ni lleure de revisar el seu llibre: el valor del *Sancho el Mayor de Navarra* hauria pujat molt més encara pel damunt de les obres similars publicades darrerament. Estic segur que, malgrat tot el que m'he vist obligat a notar, i que sens

¿dubte desapareixerà en una segona edició, la categoria científico-històrica de Dom Pérez de Úrbel continuarà guanyant l'estimació dels erudits, que des de fa temps segueixen amb simpatia i admiració tots els seus treballs.

·DOM ANSCARI MUNDÓ

Monestir de Montserrat.

LA DATA I EL LLOC DE LA MORT DEL COMTE BERENGUER RAMON I *

Ha estat fins ara una incògnita el lloc i la data de defunció del comte Berenguer Ramon I de Barcelona.

Baluze, en la *Marca Hispanica*, col. 438, digué: «Anno MXXXV obiit in bello apud Baltargam, locum Ceritaniae, Berengarius comes Barcinonensis cognomento Curvus, ut legitur in veteri carta monasterii Pinnatensis, sepultus in monasterio Rivipullensi, ut docent veteres memoriae ejusdem monasterii».

Malgrat que Baluze acostuma a ésser molt cert en les seves afirmacions, és evident que en el cas present s'equivocà per complet, potser enganyat per alguna confusió de notes.

El document que allega per la mort, l'antiga carta de Sant Joan de la Penya, era realment publicat per Briz Martínez en la seva *Historia de San Juan de la Peña*, però, si bé cita el comte Berenguer el Corbat de Barcelona, no diu ni una paraula de la seva mort; tampoc no tenim cap indicati que permeti d'assenyalar Ripoll com a lloc d'enterrament. El monjo Olzinelles, intrigat per aquelles afirmacions de Baluze, investigà a l'arxiu de Ripoll, sense poder obtenir-ne cap confirmació. A Ripoll no hi havia cap altra dada que la proporcionada en els *Gesta Comitum*, la qual assenyala la mort de Berenguer pel 1035, però sense donar cap més precisió.

Per això Pròsper de Bofarull, en els seus *Condes de Barcelona vindicados*, prescindí de les afirmacions de Baluze com a insegures i anà a cercar la data mortuòria per aproximació. Basant-se en la data del testament, publicat en un opuscle pel canonge Ripoll de Vic — 30 d'octubre de 1032 —, i en un document elemosinari de la comtessa Ermessinda, en sufragi de les ànimes del marit i del fill — de 13 de març de 1036 —, fixà la mort segura de Berenguer entre aquestes dues dates, i, atenent al fet que un martirologi vigatà consignava les 7 calendes de juny com a aniversari i els *Gesta Comitum* l'any 1035 per a la defunció, cregué prudent d'admetre la data del 26 de maig de 1035 per al traspàs del comte, sense, però, aventurar el lloc.

No obstant, constatava que «no hemos podido hallar en tantos archivos y obras diplomáticas como hemos examinado, acta ni memoria alguna de este conde... en los tres años que median desde el testamento a los sufragios..., por manera que reina la mayor obscuridad».

* Comunicació llegida a l'Institut d'Estudis Catalans el dia 12 de juny de 1948.

Jo he estat més afortunat que Pròsper de Bofarull i he tingut la sort de trobar aquesta memòria sense cercar-la.

Regirant els papers que el P. Traggia llegà a l'Acadèmia de la Història de Madrid, en el foli 6r del volum V de la seva Col·lecció, signat B 139, vaig notar-hi la còpia d'un document de l'any 1035 feta sobre un original de l'Arxiu de l'Església de Girona. Es tracta d'un judici redactat pel conegut jutge de la cort barcelonina Ponç Bonfill Marc, que conté les condicions sagramentals del testament del comte Berenguer. El document, referint-se al comte, diu: «Postquam autem haec omnia ordinavit [a 3 calendes de novembre de l'any 2 d'Enric] perrexit Romam et, inde reversus, vixit usque in quartum annum regni praedicti», i morí en aquest quart any del rei Enric, a 2 calendes d'abril, «2.ª feria, in Barchinonensi palacio».

Les garanties de precisió en el document no poden ésser majors i vénen confirmades per la data del testament, que concorda amb el publicat pel canonge Ripoll, i per la perfecta concordança cronològica del dia de la mort, puix que efectivament el 31 de març de 1035, any quart del rei Enric, s'escaigué en dilluns.

Així, doncs, ara podem precisar: 1) que, efectivament, el comte Berenguer féu el viatge a Roma tot seguit d'haver testat, el 1032; 2) que en retornà; 3) que morí el dilluns 31 de març de 1035; 4) que la defunció s'escaigué en el palau comtal de Barcelona.

Afegirem un aclariment a la procedència de la notícia. No és que el P. Traggia visités Girona i pogués, per tant, prendre còpia allí del document que aprofitem. No hi ha res d'això. El P. Traggia, el mes d'octubre de 1788 es trobava en viatge d'investigació a la Seu d'Urgell; per aquest temps sortí d'aquesta ciutat i es dirigí al monestir de Bellpuig de les Avellanes, on volia visitar el P. Pasqual, que ja coneixia d'abans. Però tan bon punt Traggia arribava al monestir, s'escaigué que el P. Pasqual tenia compromís que l'obligava a absentar-se. No obstant — diu Traggia — «me hizo el honor de alojarme i dejarme en su quarto i franquearme todos sus precios i documentos, i en seguida de su salida comencé mis trabajos, que son los siguientes...» En rigor, són el contingut del citat volum V de la seva Col·lecció, B 139, de manera que aquest volum és, indirectament, un volum més de la Col·lecció del P. Pasqual, i fou el P. Pasqual el qui copià a l'Arxiu Capítular de Girona el document que ha motivat la present nota.

RAMON D'ABADAL I DE VINYALS

Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.

UN DOCUMENT DE 1348 SOBRE LA UNIÓ

Barrejada amb les cartes reials d'Alfons *el Magnànim*, el senyor Xavier de Salas va trobar, ja fa temps, *Una lletra xifrada en català*, i va publicar-la en els «Estudis Universitaris Catalans»;¹ diversos indicis el van portar a atribuir-la, de moment, al regnat de Ferran d'Antequera. Bo i llegint-la, però, m'he adonat que tots els noms que hi són esmentats corresponen a persones del temps de Pere *el Cerimoniós*, i, més precisament, a certs consellers que sostingueren el partit del rei contra la revolta de la Unió. Així Berenguer de Relat, que esdevingué ben aviat tresorer de la reina Elionor de Sicília i, a la mort d'aquesta, mestre racional del mateix rei; així el vescomte d'Illa i el seu germà el bisbe de Vic — i després, de València —, canceller del rei Pere, que figuraven tots dos en el primer rengle dels influents «rossellonesos»; així Just de Miravet, en aquell temps batlle general del regne de València; així també Roger Bernat de Pallars i Ramon d'Anglesola, que s'esforçaren per assegurar al rei el suport dels catalans. Com veurem de seguida, tots els detalls assenyalen que la carta fou escrita al sobirà durant el seu segrest pels valencians, i la seva data, per tant, ha d'ésser la del 2 de maig de 1348; l'autor, que no signà, però que en el document s'anomena «tresorer», era, doncs, el mallorquí Jaume Roig, el qual exercia el càrrec des de 1345 i havia de morir, ben segur a causa de la pesta, abans de dos mesos d'haver escrit aquesta carta tan interessant.²

Un cop situada en el seu propi temps, cadascun dels detalls d'aquesta lletra queda a plena llum, i en fan un testimoni molt important sobre les gestions dels fidels del rei a Catalunya, i sobre llur posició davant el dramàtic viatge del monarca cap a València. Si en un primer moment els catalans havien estat agreujats pel fet que, contra llur consell, s'hi encaminés amb mà armada,³ ara malparlaven dels valencians i — tal com els de Perpinyà, «novellament venguts a la vostra senyoria» — estaven molt ben disposats per ajudar llur sobirà. Només calia que el rei Pere procurés sortir de la ciutat rebel, i que enviés als seus partidaris una lletra de creença per aplegar l'esforç de tots. El que hom preparava no era altra cosa que les reunions de Santpedor i de Santes Creus — de les quals parla amb extensió Zurita⁴ —,

1. Vol. XVI (1931), pàgs. 374-377. La transcripció és força correcta.

2. Aquestes precisions m'han estat comunicades per la senyora Amada López de Meneses, que prepara un important treball sobre la pesta negra.

3. Això concorda de ple amb un passatge de la Crònica (cap. iv, pàgs. 35-36 de l'edició d'Amadeu Pagès) on el rei insisteix a defensar la seva decisió.

4. *Anales*, llib. VIII, cap. 26. La de Santpedor va tenir lloc el dia de l'Ascensió

on la noblesa i les ciutats i viles catalanes es posaren resoltament al costat del *Cerimoniós*.

De passada, el tresorer aprofitava la carta per defensar davant el rei la seva gestió financera, i per queixar-se de l'ordre que aquest acabava de donar de no liquidar els seus comptes. Per si calia vèncer algun dubte remot, hom pot llegir aquesta ordre, adreçada a Berenguer de Relat, en un registre de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, amb data del 26 d'abril de 1348.⁵

RAMON GUBERN I DOMÈNECH

Badalona.

de 1348, és a dir, el 29 de maig.

5. Reg. 1128, fol. 183v.

MARGARIDA DE PRADES.

I. LA NISSAGA. — Quan la mort prematura del primogènit de Martí l'Humà va deixar plens de dol i d'angoixa, no solament el seu pare, sinó tots els regnes de la Corona d'Aragó, les persones de més qualitat aconsellaren al rei que prenguéss nova muller — ja era vidu de Maria de Luna —, a fi de veure si així obtenia hereus directes al tron el qui n'havia restat completament mancat després de la mort del seu nét i del seu fill. Llavors, a fi que portés nova saba al tronc ancestral dels Guifrés i Jaumes, li donaren a triar entre Cecília, germana del comte d'Urgell, i Margarida, filla del de Prades. El rei escollí aquesta última. ¿Qui era aquesta donzella, cridada per voluntat del sobirà a compartir amb ell el tron de Catalunya i d'Aragó?

Un dels fills del rei Jaume II fou Pere, a qui el seu pare va donar el comtat d'Empúries, que ell va permutar amb el de Prades, el qual de bell antuvi Jaume II havia donat al seu altre fill Ramon Berenguer. El comtat de Prades es va formar amb els territoris de la baronia d'Entença, al baix Priorat, que havien revertit a la Corona, la vila de Prades, que fins llavors havia estat reial, i el poble de Garcia, que, malgrat trobar-se a la vora esquerra de l'Ebre, havia estat de la senyoria dels Templers, senyoria manta vegada disputada pels senyors d'Entença. Poques estades feren els senyors a la vila de Prades; en canvi, feren grans obres al castell de Falset, entre elles un gran saló, del qual encara resten les parets i on ells sovint residiren i on nasqueren alguns brots de llur nissaga i autoritzaven llurs testaments quan volien disposar de llurs coses per a després de la mort.

Pere fou pare d'Alfons, duc de Gandia, que, així com el seu fill, del mateix nom, fou pretendent a la Corona en morir el rei Martí; de Leonor Maria d'Aragó, reina de Xipre i de Jerusalem, i de Joan, que el succeí al comtat de Prades.

A causa d'haver-se casat Pere amb Blanca, filla del príncep angeví Felip de Taranto, el qual tanta intervenció tingué a Orient, l'escut dels comtes de Prades està format per les barres a l'esquerra, i un camper de flors de lis amb un lambel d'argent, travessat a sobre, blasó dels Anjou, a la dreta. Al peu de les còpies dels documents, que en podríem dir solemnes, en els seus registres, Margarida feia dibuixar aquest escut al costat de la signatura.

Joan de Prades es va casar amb Sança Ximénez d'Arenós, filla de Gonçal Díaz d'Arenós i de Timbor — d'on ve la introducció del nom Timbor o Timbors entre les dones de la casa de Prades —, filla de Galceran de Bellpuig, senyors de Torres Torres i de Ramona de Riu-sec.¹

1. A.C.A., reg. 690, fol. 11^v. Nota facilitada per la historiadora Amada López de Meneses.

Durant l'interregne que hi va haver després de la mort del rei Martí, el comte Joan de Prades tingué una gran intervenció en els afers de València, i a fi d'apropriar-se dels béns de la seva muller va cridar uns castellans; de què es va queixar el Parlament de Catalunya. Entre els candidats al tron en aquell temps hi havia Alfons, duc de Gandia, germà de Joan de Prades, que va morir abans de la resolució del plet a Casp, i al qual succeïren en llurs pretensions, no solament el seu fill del mateix nom, sinó també el nostre comte Joan de Prades.

Joan de Prades no va morir fins al 1425. Van disputar-se la successió al comtat el seu nebot Alfons, duc de Gandia, i Joana, néta seva, per tal com era filla del seu fill Pere, premort, i casada amb el fill del comte de Cardona, Ramon Folch, vescomte de Vilamur. La qüestió es va resoldre a favor de Joana.

Joan de Prades va tenir tres fills: Pere, Jaume i Lluís.

Pere, pare de Margarida, va casar-se amb Joana de Cabrera, i en contraure matrimoni aquella amb el rei Martí ja era mort, i només havia deixat filles.

Tots els qui han estudiat la història d'aquells temps estan conformes en aquest fet; però hem trobat dues cartes de Margarida que ens han pertorbat una mica:² van dirigides «al nostre car pare lo comte de Prades». Suposem que anaven adreçades al seu avi Joan, i que el fet d'anomenar «pare» l'avi devia ésser costum de l'època. En l'epistolari de Margarida trobem també una referència a dues filles «del nostre car pare», les quals no anomena germanes ni ties:³ és una recomanació a un tal Gabriel Tarrés perquè deixi en llibertat Salvador Sarrovira, Françoi Sarrovira i Pericó Llaurador, els quals va empresonar quan li portaven aquelles noies.

De l'arbre genealògic que hem fet de Margarida resulta que l'infant Pere era germà del rei de Catalunya-Aragó Alfons III; Joan de Prades, cosí germà de Pere, el *Ceremoniós*; Pere, fill d'aquest i pare de Margarida, cosí segon dels reis Joan i Martí, i que Margarida era filla d'un cosí segon de Martí; per la qual cosa el Papa Benet XIII va haver d'absoldre l'impediment de parentiu abans de la boda.

Pere es va casar amb Joana de Cabrera. Sembla que les esposalles es firmaren a Llíria, al regne de València, on, com hem dit, tenien grans propietats i molta influència els comtes de Prades. Per una nota d'un registre de l'Arxiu de la Corona d'Aragó⁴ podem fixar la data aproximada del casament: el primogènit estant a Girona, amb data del primer de novembre de 1386 escriu al comte de Prades sobre el «pròxim» enllaç de Joana de Cabrera amb el seu primogènit Pere. Si hom té en compte que els Cabreres residien molt sovint a llur palau de Blanes, res no tindria d'estrany que la boda s'efectués en aquell lloc, i, puix que Margarida no fou la primera filla del matrimoni, ja que, si més no, la seva germana Joana era més gran que ella, cal creure que la nostra biografiada devia néixer l'estiu de

2. A.C.A., reg. 2855, fol. 10 i fol. 40v. Aquestes cartes porten, respectivament, les dates de 10 de febrer i 28 de desembre de 1413.

3. *Id.*, *id.*, fol. 9v.

4. A.C.A., reg. 1752, fol. 12. Nota facilitada també per la historiadora Amada López de Meneses.

l'any 1388, i que, per tant, en casar-se amb el rei Martí devia tenir uns vint-i-un anys.

En la documentació que hem consultat hem trobat nombroses dades referents a Joana de Cabrera, mare de la nostra Margarida.

Germà de Joana fou Bernat, «mestre justicier en el regne de Sicília», el qual va casar-se amb Violant de Prades, filla de Jaume i, per tant, cosina germana de Margarida. Al principi del regnat de Ferran d'Antequera fou empresonat, diuen si a causa de voler-se proclamar rei d'aquella illa, i Margarida es va interessar per ell i va escriure, perquè també ho fessin, als Foix, que, d'ençà del temps de Bernat, conseller de Pere III, eren parents dels Cabreres pel matrimoni del comte d'Osona amb una germana del comte de Foix (com que els Foix eren senyors de Vic, amb aquest casament el fill d'En Bernat va poder prendre el títol de comte d'Osona). Bernat de Cabrera, oncle de Margarida, tenia una filla que es deia Timbor, que a l'abril de 1418 es va casar amb Joan Fernández d'Ixart, i a qui el rei va assignar deu mil florins del que cobrava Margarida pels seus drets de vídua reial, en el cas que ella deixés de cobrar-los «per mort, matrimoni o qualsevol altra causa». ⁵ En restar vídua, Joana devia quedar en mala situació econòmica per tal com ella i la seva filla Margarida foren emparades a la cort per la reina Maria.

Continuem les dades referents a la vida de Joana de Prades. Aquesta senyora es va passar una gran part de la seva vida a València, i en una certa ocasió en què, prenent part en les bandositats que assolaven aquell regne, va voler evitar que fos executat un condemnat, fou atropellada pels oficials reials que el conduïen; de què es va queixar a la seva filla Margarida, que llavors ja era reina. Margarida va trametre la recomanació (única que sabem de la vida d'aquella reina) al seu espòs, i aquest va trametre a la mare de la seva muller una carta en què li deia que els oficials que l'havien atropellada serien degudament castigats, però que no es fiqués en les bandositats i a voler afavorir uns malfactors que havien estat condemnats per la justícia.

En una altra ocasió Margarida, ja vídua, va haver de donar ordre, des de Perpinyà, on es trobava amb motiu de les negociacions que es duïen a terme en aquella ciutat per a l'extinció del Cisma, de no continuar les vendes de llibres de la llibreria de Bellesguard, que sembla que es feien per ordre de Na Joana.

Sabem que el setembre de 1419⁶ gaudia d'una assignació de cent florins anuals de la Cambra Apostòlica, i que feia poc havia sofert un accident del qual ja no havia d'aixecar-se. Llavors residia al palau reial de València, on va viure molts anys. Margarida va escriure amb aquest motiu a una amiga seva, «madona» Ramoneta Díaz, pregant-li que l'anés a veure sovint.⁷ Va morir el 7 del mes següent.⁸

Margarida va tenir dues ties, que creiem que ho eren de part de mare: Constança, abadessa de Valldonzella, monestir de les bernades, dels afores

5. A.C.A., reg. 225, fol. 70.

6. A.C.A., reg. 2355, fol. 100v.

7. *Id.*, *id.*, fol. 102v.

8. *Id.*, *id.*, fol. 103v.

de Barcelona, on va anar a morir el rei Martí, i l'abadessa de les menoretes de València.

Oncles paterns de Margarida foren Jaume i Lluís. L'any 1392 Jaume, junt amb el seu germà Pere, va formar part de l'expedició a Sicília, i ja sempre més va actuar en les armades trameses en aquella illa. Jaume es va casar amb Violant, filla del duc de Gandia i, per tant, cosina germana seva; però el 28 de juny de 1403 ella, influïda pel seu pare, demanava la dissolució del matrimoni.⁹ El novembre de 1403 Jaume ja era mort.¹⁰ Va tenir una filla, Violant, que es va casar amb Bernat de Cabrera,¹¹ tal com hem dit en parlar d'aquest, i una altra, el nom de la qual ignorem, que es va casar el mes de juny de 1408 amb un tal Frederic.¹²

Lluís, fill de Joan de Prades, fou eclesiàstic, i arribà a bisbe de Mallorca i de Tortosa entre 1390 i 1416, i, a més, fou un dels candidats a la mitra de Barcelona en morir Francesc de Blanes el febrer de 1410, o sia quan Margarida era reina consort.¹³

Joan de Prades va tenir una filla, Timbor, que la reina Sibilla volia casar amb el seu germà Bernat de Forcià.¹⁴ El 1403 el rei Martí tractava d'un altre casament d'aquesta Timbor.¹⁵

En els documents hem trobat notícies de tres germanes de Margarida — no va tenir cap germà —: Joana, Elionor i Timbor. El febrer de 1414 es tractava del casament de Joana amb un fill del comte de Cardona.¹⁶ Margarida s'oposava que les noces es fessin a València, on sembla que residien la núvia i la seva mare, i amb data 21 de juliol escriu a la seva tia, l'abadessa de les menoretes d'aquella ciutat, a fi que intercedeixi prop de Joana perquè autoritzi la seva filla a traslladar-se a Morella, on llavors residia Margarida. Aquest matrimoni es va efectuar, i Joana, anys a venir, en morir l'avi Joan, va ésser comtessa de Prades; per què hem de suposar que Joana devia ésser més gran que Margarida.

El mes de juny de 1418, Elionor, germana de Margarida, pretenia casar-se amb un gentilhome «de poc estat»; per la qual cosa el rei Alfons IV va escriure a Margarida ordenant-li que tingués reclosa la seva germana en algun castell a fi d'impedir-ho.¹⁷ Elionor es casà amb Joan de Vilanova, que no sabem si era el mateix gentilhome «de poc estat» a què es referia la carta del *Magnànim*.

El 21 d'octubre de 1408, morta ja la reina Maria, Timbor va ingressar com a dama de la cort, per ocupar la vacant que va deixar Na Joana, comtessa de Foix.¹⁸

El nom de Margarida no és corrent a la casa reial catalano-aragonesa;

9. GIRONA I LLAGOSTERA, *Itinerari del rei Martí*, «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans», IV (1911-12), 117.

10. *Ibid.*, 216.

11. ZURITA, *Anales de Aragón*, llib. XIII, fol. 166v.

12. GIRONA I LLAGOSTERA, *Itinerari del rei Martí*, 231.

13. ROCA, *La reyna empordanesa*, dins *Sobiranes de Catalunya* (Barcelona 1928), 93.

14. *Id. id.*, 111.

15. GIRONA I LLAGOSTERA, *loc. cit.*, 128.

16. A.C.A., reg. 2355, fol. 48.

17. A.C.A., reg. 2936, fol. 75v.

18. A.C.A., reg. del mestre racional 4512.

d'on creiem que li fou imposat per Margarida de Montferrat, la combativa mare del comte d'Urgell, que la devia apadrinar a les fonts baptismals.

Per un document¹⁹ sabem que la dida de Margarida va tenir una filla que es va casar amb un tal Pere Gil, que el 1414 va passar de Xelva, on vivia, a ésser veí de València.

Sembla que en morir Pere, pare de Margarida, la seva vídua i les seves filles no van quedar en gaire bona posició i foren emparades a la cort per la reina Maria de Luna, i, morta aquesta, quan ja gairebé feia dos anys del seu traspàs, el rei Martí els va assignar una pensió.²⁰ Sembla que Margarida va passar uns sis anys a la cort, fins que es va casar amb el rei Martí.

FÈLIX DURAN I CAÑAMERAS

Biblioteca Universitària. Barcelona.

19. A.C.A., reg. 2355, fol. 42v.

20. GIRONA I LLAGOSTERA, *Itinerari*, 220.

CERIMONIAL DELS CONSELLERS DE MANRESA A MITJANS DEL SEGLE XVII

Consultant els manuscrits que el meritíssim manresà senyor Antoni Roca i Fàbregas conserva en el seu domicili particular, vaig trobar un interessant quadern de l'any 1657, que fa referència al cerimonial dels consellers de la ciutat de Manresa d'aquella època. Consta de setanta-cinc fulls de paper de fil, de 215 x 155 mm., relligats en pergamí. El text, inacabat, agafa les trenta-una primeres planes; en segueixen unes quantes amb anotacions que no tenen gens de relació amb aquell, d'altres en blanc i les darreres amb escuts heràldics de Manresa, fets ja en època bastant recent. El contingut d'aquest manuscrit es pot dividir en els següents apartats:

[Portada.] || [«Extracció» i jurament dels consellers.] || Obligacions dels consellers nous. || Promenia. || Diumenges. || Maig. || [Obligació de celebrar Consell per a l'elecció dels diversos oficis.] || Santa Creu. || Festa del Roser. || Lledanies. || Festa de les Stas. Espinas. || Festa del St. Sperit. || Festa de la Trinitat. || Corpus. || Juni. || Juliol, St. Ignasi. || Agost, N^a S^a dels Àngels, N^a S^a, Octava. || Cossos Sants. || S[etem]bre N^a Senyora, St. Maurici, St. Cosme y Damià. || Octubre. || 9bre., dia dels morts, St. Bonifaci y St. Ubert.

A la portada, hi consten el títol, l'any en què fou escrit el quadern i la relació de ciutadans que llavors exercien càrrec de conseller. Vegeu la transcripció exacta:

Dietari y Serimoni al dels concellers de | la ciutat de Manresa fet y escrit lo any de la Na|tivitats de Nostre Sr. Déu Jesuchrist de | 1657, essén concellers los molt illustres | sen[y]ors lo Dn. Francesc Thauler, Magí | Canyelles,¹ Jauma Galí y Bernat Soler, | tots ciutadans de la dita ciutat, N. Sr. | los dexe ben regir y governar a honra | y glòria sua bé y p[ro]-fit de la República, | amén.

De la resta del manuscrit n'he fet un resum que dono a continuació.

El primer dia de maig es feia «extracció» dels consellers i mostassaf de la ciutat i de fora d'ella. L'endemà tenia lloc el jurament d'aquests, per a la qual cosa els consellers antics ordenaven als verguers que posessin a punt el lloc del jurament, parat amb rebosters o draps de domàs, cadires i «altres requisits». A l'hora assenyalada, els consellers sortien junts

1. En Magí Canyelles (1622 - 1685) deixà interessantíssimes obres inèdites, la darrera de les quals és la coneguda amb el nom de *Descripció de la grandesa i antiquitats de la Ciutat de Manresa*, o, correntment, amb el de *Còdex Canyelles*. L'arxiver municipal de Manresa, Leonci Soler i March publicà aquesta obra i, junt amb ella, una biografia de Magí Canyelles, en el volum I de la «Biblioteca Històrica Manresana», que va sortir l'any 1896.

de la Casa de la Ciutat i, arribats al lloc del jurament, enviaven a cercar el Batlle davant qui juraven el nou càrrec, començant el Conseller quart i seguint el Conseller terç, després el Conseller segon i finalment el Conseller en cap. A continuació el notari estipulava l'acta del jurament. Els consellers vells, després de jurar «en mà y poder del senyor Batlle», lliuraven les claus i les insígnies als consellers nous i se n'anaven a la Casa de la Ciutat, mentre els nous consellers ocupaven el lloc dels antics. Acabada, aquesta cerimònia, el notari estipulava l'acta del jurament dels mostassafs, els quals prestaven jurament i rebien la vara pròpia del seu càrrec. Després sortien els consellers nous en direcció a la Casa de la Ciutat, d'on havien ja marxat els antics.

Tenien obligació d'assistir «consularment» a tots els actes assenyalats, després d'haver-se reunit i posat l'hàbit consular a la Casa de la Ciutat, evitant així que els consellers haguessin de sortir sols, amb els respectius verguers, de llurs cases, i els forasters «fessin glosa sobra de eix fet».

El mateix any que fou redactat el *Dietari y Serimonial*, el Consell acordà que, a causa de l'abús que se'n feia, no es poguessin prestar els draps i rebosters de la Ciutat a cap església, fora de les següents i comptades excepcions, fetes en la deliberació del susdit Consell: per la festa de Nostra Dona del Roser, al convent de Sant Domènec; el dia de la Mare de Déu del Carme i per la Llum, al convent del pares Carmelitans; per Sant Francesc de Paula, al convent dels Mínims; el dia de Nostra Dona dels Àngels, als frares Caputxins; els tres dies de Carnestoltes, als pares de la Companyia de Jesús; per Sant Carles, a les Caputxines; per Pasqua Granada, a Nostra Dona de Valldaura, i a les monges de Santa Clara, el dia assignat. Quedava exclosa d'aquest acord l'Església Major o de la Seu, per a la qual «no i a llímits».

Quan, anant «consularment» pel carrer, trobaven un sacerdot que duia el Santíssim Sacrament a un malalt, abaixaven les maces i el seguien fins a la casa on anava, i ajudaven econòmicament la família del malalt en el cas que es trobés en necessitat.

A partir de l'Octava de Corpus, els consellers havien d'assenyalar el dia per a passar els comptes i a aquest fi convocaven el Clavari, el Racional, els consellers vells i els oïdors de comptes. També el dia assenyalat per ells, els consellers passaven els comptes de l'Hospital de Sant Andreu i recomanaven «molt apretadament» al Prior la bona administració i el control absolut dels oficials del susdit Hospital.

Les festes de Corpus, Mare de Déu d'Agost, Cossos Sants, Nadal i Pasqua, anaven acompanyats dels prohoms i, si era dia de fer ballar l'«Àguila»,² s'asseien interpoladament als bancs parats a la plaça, de manera que cada conseller tingués el seu prohom a l'esquerra. De la mateixa manera es collocaven a la Seu i durant l'ofertori. Acabat aquest,

2. Moltes de les representacions simbòliques o «entremesos» que antigament anaven a la processó de Corpus, foren suprimides a les darreries del segle XVI. Una de les que van perdurar fou l'«Àguila» (símbol de l'evangelista sant Joan) la qual es feia dansar a la plaça. A la tarda, abans de sortir la processó, l'«Àguila» entrava a la Seu i dansava davant el Santíssim, però el bisbe ho prohibí l'any 1753, degut als avalots que es produïen (veg. J. SARRET I ARBÓS, *Ethologia de Manresa*, 84).

prestaven acatament a la Vera Creu, i es collocaven novament als bancs del presbiteri per tal d'oïr l'ofici.

Cada primer diumenge havien d'assistir a l'ofici i a la processó per l'interior de la Seu, i cada tercer diumenge, a l'ofici, prèdica i processó a la mateixa església, acompanyats de quatre jurats per a portar el tàlem.

Durant els deu dies següents a l'«extracció» dels consellers, havien de celebrar consell per a fer l'«extracció» del racional, del clavari i dels obrers de dintre la ciutat i de fora.

Així mateix, dintre aquests dies, es feien els següents nomenaments: administradors del Cos Preciós; administradors de la lluminària vella (un canonge, un beneficiat i dos administradors del Consell); administradors de l'Hospital (consellers vells) i prior (un prevere); obrers del Tabernacle (el regent de la batllia i el conseller en cap); obrers de la Seu (consellers vells, un canonge i un beneficiat); obrers del convent de Predicadors (dos jurats del Consell); obrers del Carme (ídem); obrers de Sant Francesc (ídem); obrers dels Caputxins (ídem); obrers de Santa Clara (ídem); obrers de les Caputxines (ídem); obrers de Santa Caterina (ídem); obrers de Sant Salvador de les Espases (ídem); obrers de les valls (ídem); proveïdor dels Caputxins (un jurat del Consell); proveïdors de les Caputxines (dos jurats del Consell); registre de cartes (un jurat del Consell); síndic d'ambaixades (un notari); venedors d'emoluments (consellers vells i nous i quatre jurats aptes); pesador de la farina (un jurat del Consell); afinador de pesos i mesures (un serraller o altre a propòsit); guarda de penyores i tocador del temps.

El dia de Santa Creu, 3 de maig, a les vuit del matí, els consellers vestits amb les gramalles anaven a l'ofici i processó de la Seu. A la tarda tornaven a l'església per a oïr les vespres i anar a la processó, amb un ciri que els donaven els administradors de la Sang de Jesucrist. Col·locats al davant de la capella de Santa Margarida i de cara al Cor, donaven els ciris a un verguer i anaven a adorar el Sant Crist.

Per la festa de la Mare de Déu del Roser, els consellers assistien a l'ofici i prèdica que tenia lloc a l'església dels pares Predicadors. A la tarda anaven a la processó amb un ciri que els donaven els confreres del Roser. Acabada la processó, els consellers estaven agenollats mentre el poble cantava els goigs.

Assistien a les processons de les lletanies els dies assenyalats.

El 13 de maig, festa de les Santes Espines, assistien, vestits amb les gramalles de domàs i acompanyats de quatre jurats, a la processó que tenia lloc a la Seu, abans de l'ofici. A la tarda acudien també a les vespres i a la processó per l'interior de la Seu amb les Santes Espines. Acabada la processó, començaven els canonges a adorar les relíquies, i els seguien els beneficiats i, després, els consellers i jurats.

A la segona Pasqua assistien «de conformitat» a l'ofici i prèdica del dia, que tenien lloc a la capella de Nostra Dona de Valldaura. Per la festa de la Santíssima Trinitat, invitats pels pares Carmelitans o pels administradors de la Confraria, anaven al Carme.

El dissabte de Corpus, els consellers enviaven els síndics al veguer per a pregar-li que els acompanyés a la processó portant les vares del

tàlem, junt amb els consellers i prohoms. Aquest dia els consellers havien de tenir preparats tretze ventalls³ de la forma major i deu de la mitjana. Els de forma major eren per als quatre consellers, el Veguer, els prohoms dels consellers, el Racional, el Clavari, el Mostassaf de dintre la ciutat i el Rector dels estudis. Els mitjans eren per als quatre verguers, els dos obrers de dintre la ciutat, els dos mostassafs foranis, el Síndic de la ciutat i el Mestre de llegir i escriure. Igualment havien de tenir preparades setze atxes, quatre per a cada conseller i convidar quatre persones per tal que l'endemà, festivitat del Corpus Christi, portessin les quatre atxes dels consellers a la processó. Les dotze restants eren repartides a casa de cada un d'ells per un verguer.⁴

El dia de la festa anaven a ofici a la Seu i a veure dansar l'«Àguila» a la Plaça i es dirigien, després, a la Casa de la Ciutat, amb llurs prohoms. A la tarda presenciaven també aquest tradicional acte i a continuació anaven a la Seu, a oir les vespres, i a la processó, durant la qual uns minyons els ventaven. Acabada la processó, anaven al presbiteri de l'església a fer oració i se n'anaven després a Casa de la Ciutat. Tots els dies de l'Octava de Corpus tenien obligació d'anar a la Seu per a oir l'ofici i les completes. Si els semblava, assistien a les processons que organitzaven els convents de Sant Domènec, Nostra Dona del Carme i Sant Francesc, per a la qual cosa eren invitats prèviament. En aquest cas avisaven dos jurats per a portar, junt amb ells, les vares del tàlem. Els jurats portaven les del darrera. El dijous cap de l'Octava, els consellers anaven al convent de Santa Clara amb les quatre persones que per Corpus havien portat les atxes dels consellers a la processó i, una volta reservat el Santíssim Sagrament, visitaven la mare Priora i s'interessaven per l'estat del convent. La Priora, «reconexén lo cansàsió que los consellers an pres del camí, acud ab molta puntualitat en donar-los un refresch y, avent refrescat los consellers ab los demás», s'acomiaten de la Comunitat.

Tant el dia de Sant Joan com el de Sant Pere anaven a la Seu i des de les cadires del Cor oïen l'ofici i prèdica pròpies de cada festivitat.

El dia de la Mare de Déu del Carme anaven a l'ofici, prèdica i processó del convent dels pares Carmelitans. Per Sant Cristòfol acudien a la Seu i en processó votiva anaven a ofici a Santa Caterina,⁵ i tornaven després, de la mateixa manera, a la Seu, on feien oració.

3. «Els ventalls eren de palla o palma ingeniosament texida, ab sos dibuxos de coloraynes, verd o vermell; la guarnició de la vora era de guadamasil platejat, de «dits d'ample, puntilla y flòcs de cotó flux, sarrell de seda y bastó fet de palma» o de fusta lleugera. El portaven tots els acompanyans de les banderes, els Concellers y Jurats del Consell y la Reverend Comunitat. Era costum abbdós Cabildos repartir «cada any el ventall de Corpus a cada un de sos individuos, y costaven a la ciutat «11 sòus y deu diners pòc més o mènus» (SARRET, *op. cit.*, 85, n. 1).

4. L'original diu: «Y juntament an de tenir 16 atxes y enviarne 4 a cada Conceller y los Concellers deuen convidar quatre persones per a què lo endemà lo die del Corpus porten les 4 atxes dels Concellers a la professó y las restants quiscun Conceller per son Verguer se'n farà portar tres en sa Casa».

5. L'església de Santa Caterina, anomenada també de Sant Cristòfol, estava situada al cim de la muntanya d'aquell nom en el lloc on actualment s'aixeca la coneguda Torre. Era l'església d'un antic monestir de «deodates» que des del segle XIII exis-

Per Sant Ignasi, 31 de juliol, anaven a la Casa o Col·legi de la Companyia de Jesús i allí oïen l'ofici i prèdica propis de la festa.

El dia de la Mare de Déu dels Àngels anaven a l'ofici al convent de Santa Clara, vestits amb les gramalles de domàs, i visitaven la mare Priora, la qual els oferia un refresc igual que per l'Octava de Corpus. Després anaven a l'ofici que celebraven els pares Caputxins.

Per la Mare de Déu d'agost (dia 15), assistien a l'ofici i prèdica de la Seu. A la vigília anaven a les vespres i convidaven els prohoms, que havien d'ésser els mateixos de la diada de Corpus, i, dos dies abans, al Veguer o al Regent de la batllia, per a portar les vares del tàlem, durant el curs de la processó i tornar Nostra Dona al sepulcre. Després els consellers, un per un, anaven a fer adoració i marxaven.

La festa dels Cossos Sants, patrons de la Ciutat, se celebrava el 30 d'agost. Aquest dia havien d'avisar els prohoms a qui per Corpus havien donat els ventalls, i amb ells assistien a la processó. Per Sant Maurici anaven també, junt amb els quatre jurats, a l'ofici, prèdica, vespres i processó per l'interior de la Seu, amb les relíquies del Sant. Deixaven les vares del tàlem, que havien pres, baixaven els Cossos Sants a la Cripta i estaven agenollats mentre els «capellans» deien alguna oració.

A la vigília de la festa de Sant Cosme i Sant Damià havien de fer fer crida que dintre els murs de Manresa calia fer festa puix que era vot de la Ciutat, i, convidats pel Prior o administradors de la Confraria, els consellers assistien a la festa del Convent del Carme.

També anaven, invitats del Prior o administradors del Roser, a la festa que, en commemoració de la victòria de Lepant, celebraven els pares Dominicans el 8 d'octubre.

Durant aquest primer mes hom celebrava consell i era nomenat sequier.

Per Tots Sants els consellers deixaven les gramalles de domàs carmesí que usaven durant l'estiu. El nostre manuscrit diu que no les portaven més «en tot el temps de son consulat», però això sembla una equivocació de l'escrivà, puix hi ha proves que les gramalles s'estrenaven cada quatre anys i nocaada temporada, com sembla deduir-se de les paraules transcrites. Després de dinar, vestits ja amb les gramalles de grana o escarlata guarnides de pells, anaven a la Seu i oïen les vespres dels vius, la prèdica i les vespres dels morts.

tia en aquell indret i que fou enderrocat durant la Guerra de Separació (veg. J. SARRET I ARBÓS, *Monumenta Historica Civitatis Minorisae*, IV (*Historia religiosa de Manresa*), 199-202). En un treball publicat ja fa anys (*Casa en runes a Santa Caterina*, «Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages», núm. 172 (agost-setembre 1934), 174-179), mossèn Josep Guitart pretén demostrar l'existència de dues capelles diferents en aquell lloc —la de Santa Caterina i la de Sant Cristòfol— basant-se en testimonis bibliogràfics i documentals que, unes vegades, cita parcialment i, altres, interpreta en forma indeguda. Les proves aportades per Sarret deu anys abans (*op. cit.*, 201), bé que fan referència a una època anterior a la que ens ocupa, indiquen clarament que es tractava d'una sola capella amb doble advocació. A més tenim el testimoni coetani d'En Canyelles, segons el qual a la capella de Santa Caterina hi havia un altar dedicat a Sant Cristòfor (*Descripció de la grandesa y antiquitats de la Ciutat de Manresa*, 461), i molts d'altres que, com el nostre *Dietari y Serimonial*, afirmen que els consellers, el dia de Sant Cristòfor, anaven a Santa Caterina, cosa que no s'explicaria si allí prop hagués existit una altra capella exclusivament dedicada a aquell Sant.

L'endemà oïen l'ofici a la Seu i anaven al cementiri, seguint els «capellans», i marxaven acabada l'absolta.

Finalment, el dia de Sant Bonifaci i de Sant Hubert, assistien també als actes que tenien lloc a la Seu. Després de la processó baixaven a la Cripta i estaven agenollats mentre els «capellans» deien les oracions. En acabar, s'alçaven i romanien drets fins que aquells havien marxat.

FRANCESC SOLER I QUINTANA

Manresa.

SESSIONS CIENTÍFIQUES DEL CURS 1950-51

4 novembre 1950: Inaugural. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El SECRETARI informa sobre la tasca científica realitzada per la Societat durant el curs 1949-50.

El Sr. MIGUEL COLL I ALENTORN llegeix el seu discurs, que versa sobre *La llegenda de Guillem Ramon de Montcada*.¹ Comença posant de relleu la personalitat de Guillem Ramon de Montcada, *el gran senescal*, que visqué en els temps de Ramon Berenguer III i del fill i el nét d'aquest comte, i en fa un breu esbós biogràfic. A continuació fa també una ràpida biografia d'un altre Guillem Ramon de Montcada, nét de l'anterior, que arribà a ésser vescomte de Bearn i que fou contemporani d'Alfons *el Cast*, de Pere *el Catòlic* i de Jaume *el Conqueridor*, i s'atura a narrar detingudament un fet que determinà una profunda mutació en la seva vida: l'assassinat, comès per ell, de l'arquebisbe de Tarragona Berenguer de Vilademuls. Li serveixen per a estudiar aquest esdeveniment dos documents d'un interès i una vàlua excepcionals: el testament sagramental de l'arquebisbe i una butlla del papa Celestí III. Exposava llavors les diverses motivacions que hom ha atribuït a aquell fet i en fa una revisió crítica. En l'examen de les conseqüències del delict de Guillem Ramon de Montcada posa en clar que la seva sentència d'absolució i penitència i l'anada a Roma que hi donà lloc han d'ésser datades dins el període 1213-19 i probablement a mitjan 1216; aclareix també la qüestió de les relacions entre l'assassí i la seva muller a partir del moment del crim. Seguidament, amb l'ajut de testimonis historiogràfics assignables a la primera meitat del segle XIII, el Sr. Coll posa de manifest que el dit crim aparegué voltat tot seguit d'un clima llegendari. Apareix finalment la llegenda ja ben estructurada en la crònica d'En Desclot, en forma que revela que s'ha produït una confusió entre els dos personatges homònims abans esmentats, i que la intenció que la informa és marcadament exculpatòria. Fonamentant-se en les assonàncies que presenta la relació d'En Desclot, l'orador s'inclina a creure que el nostre gran cronista tragué la seva informació d'una suposada cançó de gesta de Guillem Ramon de Montcada. Va estudiant després les diferents versions de la llegenda posteriors a En Desclot fins arribar a la d'En Beuter, posa de relleu llurs trets característics i intenta d'aclarir les relacions que hi hagué entre elles. El senyor Coll acaba examinant el problema de les causes d'aparició de la llegenda amb les seves especials característiques exculpatòries, i suposa que la confusió entre el Guillem Ramon senescal i el Guillem Ramon assassí, esdevinguda segurament a mitjan segle XIII, va crear als monjos del monestir de Santes Creus, fundació i sepultura del primer d'aquells, una situació incomodíssima a la qual hom trobà sortida mitjançant la col·laboració entre el monjo i el joglar, responsables de la confecció i de la difusió de la llegenda.

El PRESIDENT, en un breu parlament, declara obert el curs 1950-51. — R. ALBERT I LLAURÓ, Secretari.

1. Aquest discurs es publica a l'«Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans» de 1951. Una versió notablement ampliada apareixerà dins la sèrie «Guió d'Or» de l'Editorial Aymà.

8 novembre 1950: Art i Arqueologia. — Presideix el Sr. R. ARAMON i SERRA.

El PRESIDENT informa sobre el I Congrés Internacional de Prehistòria i Protohistòria Mediterrània, tingut a Florència, Nàpols i Roma del 18 d'abril al 2 de maig, i sobre el III Congrés Internacional de Ciències Prehistòriques i Protohistòriques, tingut a Zuric del 14 al 19 d'agost.

El Sr. JOSEP M. PONS i GURI parla de les *Excavacions a la Torre dels Encantats, d'Arenys de Mar*, dutes a terme sota la seva direcció. En aquest lloc es conserven restes d'un poblat pre-romà, on ja havien fet treballs Pellicer i Pagès, Salarich i Verdaguer i, més modernament, Marià Ribas, Francesc Prat i el mateix comunicant. Les excavacions fetes per aquest, en col·laboració amb la Comissaria Provincial d'Excavacions representada pel Sr. Serra i Ràfols, afecten un sector d'uns nou-cents metres quadrats, a la part nord-est del poblat, probablement un barri industrial, eixamplament de la part primitiva, que representa 1/30 de la superfície total. Estudia l'estratigrafia que, pel fet d'ésser molt definida — s'hi poden reconèixer en alguns punts fins a set estrats — i d'haver-se excavat en alguns llocs fins a tres metres de profunditat, permetrà de realitzar determinacions cronològiques del més gran interès. L'estratigrafia concorda cronològicament amb les troballes de monedes — trenta peces en total —, segons l'estudi fet pel Sr. Felip Mateu i Llopis. Cinc d'aquestes monedes són romanes (la més antiga de l'any 217 a. de J. C.), una és púnico-ebusitana i, les restants, ibèriques. Les troballes fetes a la zona excavada corresponen als segles IV-I a. de J. C. En aquest moment, abans de la difusió de la terra sigillata, s'extingeix aquest nucli de població. D'aquestes troballes, les més interessants són: un carrer empedrat, amb un regueró central de desguàs; una sitja graner amb un dispositiu al fons per a la sortida del gra; una foneria de la qual s'han trobat restes del conducte per al ferro fos. Estudia les característiques d'altres sitges excavades darrerament, i fa un resum de tot el material trobat, relacionant-lo amb l'estratigrafia i fa notar, entre altres detalls, com la ceràmica grisa de la costa catalana no apareix fins als estrats de finals del segle III o de començaments del II a. de J. C. Durant la seva exposició, el comunicant mostra un pla general del poblat, un de la zona excavada, fotografies del carrer, de les restes d'habitacions, de les sitges i de diversos objectes, i un corpus del material ceràmic classificat per tipus.

Intervé el Sr. J. DE C. SERRA i RÀFOLS (fa notar la importància d'aquestes excavacions, puix que les fetes en poblats pre-romans són escassíssimes; hi trobem una estratigrafia extraordinàriament interessant, que situa en moments determinats molts materials, la cronologia dels quals es podrà documentar per primera vegada). — F. DURAN i CAÑAMERAS, Secretari.

18 novembre 1950: Història. — Presideix el Sr. R. ARAMON i SERRA.

El PRESIDENT informa sobre el IX Congrés Internacional de Ciències Històriques, tingut a París del 28 d'agost al 3 de setembre.

El PRESIDENT presenta un exemplar del primer volum de l'estudi *Pere el Gran*, del Sr. Ferran Soldevila, editat recentment per l'Institut.

Mn. LLUÍS PERRAMON fa una comunicació sobre *Mites i cultes grecs a Catalunya i Provença*. Per tal de comprendre — diu — l'expandiment religiós de Grècia a Catalunya cal tenir presents les dues colonitzacions de rodís i focencs. De la primera, en tenim el testimoni d'Estrabó, algunes restes arqueològiques i el fet mític: els d'Hèracles, Faetó i Europa són els mites més importants que s'hi donen. Assenyala l'itinerari toponímic de cadascun d'aquests mites i els relaciona amb el de Pyrenne, segons les fonts antigues.

També ho fa amb el d'Afrodita (Venus), un temple de la qual s'edificà a Portus Veneris, prop del Pirineu. Els cultes focenics a les costes provençals i catalanes van íntimament lligats amb les llegendes i els textos històrics de la fundació de Massàlia: Estrabó cita la consulta feta a Artemis d'Efès sobre la fortuna de la colonització grega de l'Occident. Remarca l'evolució artística de l'Artemis massaliota i emporitana, paral·lelament a la del model efesià. Finalment esmenta també la presència del culte d'Apol·lo, que es reflecteix molt bé en l'art grec de l'Occident.

Intervenien el PRESIDENT i el Sr. F. SOLDEVILA. — R. ALBERT I LLAURÓ, Secretari.

22 novembre 1950: Llengua i Literatura. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El PRESIDENT informa sobre el I Congrés de la Federació Internacional d'Associacions d'Estudis Clàssics, tingut a París del 28 d'agost al 2 de setembre.

El Sr. ANTONI M. BADIA I MARGARIT s'ocupa d'*Els demostratius i els verbs de moviment en les llengües ibero-romàniques*.¹ Comença indicant que als tres termes de la demostració que distingeixen adjectius, pronominals i adverbis llatins, en corresponen generalment només dos en les llengües modernes, menys en castellà i portugués; aquestes llengües mantenen els tres demostratius per arcaisme. En canvi, el català ha reduït a dos els tres termes de la demostració locativa del llatí, donant lloc al demostratiu de proximitat (que generalment és *aquest*, però que en algunes zones és *aqueix*) i al de llunyania (*aquell*), bé que els tractadistes de llengua moderna segueixen establint encara l'existència de tres demostratius en català. La inexistència del segon terme de la demostració es demostra per la incorrecció amb què s'usa *ese* en el castellà parlat per catalans. L'alliberament dels tres graus de la demostració llatina fou, però, lent, i, així, en català medieval, *aquest* i *aqueix* s'oposaven, perquè es referien al primer i segon termes de la demostració, respectivament, com es veu molt bé en la literatura epistolar. Però en sortir de l'època antiga, els dos demostratius esmentats es redueixen a un de sol (el de proximitat), amb un sola excepció: el valencià, que manté viva la diferència dels tres demostratius, per arcaisme. Semblantment s'esdevé amb els adverbis *ací* i *aquí*, confosos avui en *aquí*, però distingits en català antic, encara que, ja aleshores, hom pot trobar casos d'indistinció entre ambdós. Però no s'acaba així el problema — segueix el comunicant — perquè la conservació d'un o dos termes demostratius presuposa divergències en l'ús d'alguns verbs de moviment: l'expressió del moviment envers la segona persona és, en castellà, el verb *ir* (*voy a verte*), però en català és *venir* (*vinc a veure't*), i la diferència s'explica perquè en castellà, existint dos graus locatius, hom surt d'un terme per a anar a l'altre, cosa que no succeeix en català, no movent-se l'acció del propi terme de proximitat. L'esmentada relació entre els demostratius i els verbs de moviment ve comprovada per dos altres fets: en primer lloc, el català antic (que distingeix dos termes de proximitat) usa, en el cas citat, no *venir*, sinó *anar*; en segon lloc, el valencià modern (que també té dos demostratius de proximitat) presenta la mateixa construcció d'*anar*, en l'exemple proposat.

Intervenien el Srs. J. PERENYA, P. BOHIGAS, G. COLON (creu recordar que En Verdaguer distingeix arbitràriament entre *ací* i *aquí*) i el PRESIDENT (l'Institut ha tingut sempre presents, en les normes gramaticals, els dialectes que distingeixen determinats fets — p. ex., l'ús dels tres demostratius pel

1. Aquesta comunicació ha estat publicada, en una versió castellana ampliada, a «Estudios dedicados a Menéndez Pidal», III, 3-31.

valencià i per la llengua antiga — ; si el valencià distingeix entre el primer i el segon terme i si uns escriptors mantenen aquesta distinció en llur literatura epistolar, no es pot afirmar, d'una manera absoluta, que el *atalà* hagi reduït a dos els seus demostratius, per bé que ho hagin fet gairebé totalment els parlars del Principat ; seria bo d'examinar com apareixen els fets estudiats pel Sr. Badia en italià i en francès, tant en la llengua antiga com en els dialectes). — CARME BOYÉ, Secretari.

6 desembre 1950: Història. — Presideix el Sr. FERRAN SOLDEVILA.

El Sr. EUFEMIA FORT I COGUL s'ocupa de *La figura de Simó Salvador, bisbe de Barcelona (1369-1445)*. Comença dient que la figura d'aquest bisbe és gairebé desconeguda, puix que la documentació referent a ell s'ha dispersat i els episcopologis barcelonins més aviat desorienten. A més, damunt d'ell plana la sospita d'il·legitimitat d'origen, però el comunicant ha pogut provar amb documents que era fill de Berenguer Salvador, notari, i de Geraldona de Puig, i que havia nascut l'any 1369 a la Selva del Camp. Simó Salvador devia anar a l'Estudi de Bolonya : així consta en una sol·licitud per a ell, de Joan I, l'any 1391. Benet XIII i el rei *Magnànim*, més tard, l'utilitzaren com a diplomàtic. Del 1397 coneixem intervencions seves a la Cort papal de Roma, com a ambaixador del papa Luna, per tal de gestionar la unió de l'Església durant el Cisma. A principis del segle xv el trobem de rector a Montblanc, on donà un gran impuls a l'obra de l'església de Santa Maria. Però la seva residència habitual fou a la Cort de Benet XIII. Ell rebé els ambaixadors del Concili de Constança, arribats a Peníscola pel gener de 1417. Sembla, però, que Simó Salvador no seguí l'Antipapa en la seva obstinació. El 1420 Martí V el fa ardiaca de València quan ja era canonge de Lleida i de Barcelona, i el rei Alfons l'envia a Roma per tal de gestionar prop del Pontificat diversos afers relacionats amb la futura conquesta de Nàpols. Insisteix el comunicant amb textos que proven la confiança que Alfons el *Magnànim* tenia a Simó Salvador. Diu que ell preparà el Conclave de Sant Mateu, on Gil Sánchez Muñoz, el successor del papa Luna, declarà extingit el Cisma. (1429). Finalment, com a premi dels seus grans serveis a la Corona, aconsegueix d'obtenir la mitra barcelonina (1433). Del regisme pontifical de Simó Salvador cal considerar la seva actuació com a prelat, que deixà disposicions fructíferes ; les seves tibants relacions amb el Consell barceloní ; la seva tasca a les Corts i la seva presència als Concilis, i els seus mecenatges, principalment el retaule de Sant Salvador a la Seu de Barcelona.

Intervenen el PRESIDENT (remarca l'interès de la combinació de les dades locals ofertes pels arxius de la Selva del Camp amb la perspectiva universal d'aquest singular personatge, que visqué i influí en la transcendental cruïlla del Cisma d'Occident) i el Sr. F. DURAN I CAÑAMERAS. — JOAN MERCADER, Secretari.

16 desembre 1950: Art i Arqueologia. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El Sr. JOSEP DE C. SERRA I RÀFOLS fa un *Examen comparatiu de cases de Pompeia i d'Empúries*. Comença dient que fa molts anys que s'inicià l'excavació de les restes d'una gran casa a la ciutat romana d'Empúries ; recentment s'ha completat l'excavació i, coneguda del tot la seva planta, es poden fer algunes comparacions que permetin de datar i filiar els seus elements més antics, ja que durant el transcurs del temps en què fou habitada experimentà gran nombre de transformacions. El barri romà d'Empúries fou edificat en el lloc que havia ocupat la població indígena, la qual voltava la

colònia mercantil grega. En excavar per sota les restes de la casa romana s'han trobat altres restes d'humils habitacions ibèriques iguals a les dels poblats coneguts de la costa catalana. Aquest barri, en el seu estrat romà, degué construir-se vers el segle I a. de J. C. En el tros conegut fins ara, que és una petita part del perímetre voltat per les muralles de basament de pedra i part alta de formigó, es construïren cases molt amples, una de les quals és la que hem estudiat i que ocupa una superfície d'uns vuit-cents metres quadrats. Té la planta típica de les cases de tipus hellenístic, amb atri i peristil. Els paviments més antics són d'*opus signinum*, i els mosaics conservats, senzills, però alguns amb *emblemae* de tipus alexandri, són posteriors. El peristil apareix voltat d'un criptopòrtic cobert amb bigues posades horitzontals. Si cerquem paral·lels d'aquest tipus de casa en trobem d'extraordinàriament semblants a Pompeia, de la qual sabem la destrucció el segle I. Pompeia és una ciutat amb grans influències hellèniques; això explica la seva similitud amb Empúries, de rel igualment grega. Per tal de fer aquestes semblances visibles, el comunicant mostra plantes i fotografies d'Empúries i de cases pompeianes de les quals escolleix per a l'examen la casa anomenada de Menandre dins el recinte urbà i la coneguda amb el nom de *villa dei Misteri* en l'àrea suburbana. El problema que es planteja a Empúries és el de la conservació d'aquestes restes, ja que, o cal resignar-se a llur desaparició, o bé restaurar-les tan completament que quedin cobertes. En aquest cas les cases de Pompeia poden servir de guia. Actualment s'estan fent proves en vistes a la restauració.

Intervenien els Srs. J. PUIG I CADAFALCH (exposa alguns antecedents de la primera època de l'excavació d'aquesta casa i manté el criteri de fer una consolidació que permeti de conservar les restes descobertes), J. VILASECA (en tota restauració que es faci caldria deixar clarament destriada la part autèntica de la part restaurada) i F. DURAN I CAÑAMERAS (parallelisme amb una villa romana de Maó). — R. ALBERT I LLAURÓ, Secretari.

20 desembre 1950: Llengua i Literatura. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El PRESIDENT fa l'elogi d'Emili Vallès, Membre de la Societat, mort el dia 26 de novembre.

El Sr. JOSEP M. DE CASACUBERTA exposa la seva comunicació sobre *Poesies juvenívoles de Jacint Verdaguer*, l'objecte de la qual és presentar a la Societat unes mostres d'aquells escrits i dels comentaris que han d'acompanyar-los en l'edició que el comunicant en prepara. Els quatre textos escollits són d'assumpte històric. Un d'ells, *Al héroe montanyés En Joseph Manso*, havia estat publicat en el volum dels Jocs Florals de l'any 1865, però no figura en cap dels reculls, parcials ni generals, de composicions de l'autor. Dels altres, que corresponen sens dubte al darrer període (anys 1867 a 70) del cicle juvenívol de la producció verdagueriana, només se'n conserven esborranys, i són rigorosament inèdits; el comunicant els designa amb els títols *La Morta-Viva*, *Bac de Roda* i *Roca Guinarda*. Com a introducció a la lectura i el comentari d'aquestes peces, el Sr. Casacuberta exposa les característiques i la cronologia del conreu del gènere històric per En Verdaguer durant la seva juvenesa, així com la ideologia i els sentiments patriòtics que solen inspirar aquest conreu. Adverteix també que alguns dels escrits verdaguerians fins ara inconneguts o molt poc coneguts posseeixen un real mèrit intrínsec, però que són de bon tros més nombrosos els d'escassa o nulla vàlua literària. Àdhuc aquests — afegeix — ofereixen gairebé sempre un interès per a l'estudi de la figura del gran poeta, adés perquè aclareixen

fets o aspectes de la seva vida, adés per referir-se a temes no alludits enlloc més dins la seva vasta producció, adés encara per llur utilitat per a explicar-nos la gènesi d'altres composicions seves. — A.-M. BADIA I MARGARIT, Secretari.

17 gener 1951: Història. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El PRESIDENT presenta un exemplar de la primera part de l'obra *Els diplomes carolingis a Catalunya* del Sr. Ramon d'Abadal i de Vinyals, editada recentment per l'Institut.

El Sr. RAMON GUBERN I DOMÈNECH presenta unes *Notes sobre la redacció de la Crònica de Pere el Cerimoniós*.¹ Dóna a conèixer dos documents inèdits, que decanten altra vegada cap al rei Pere l'atribució d'una part important de la seva Crònica. La primera carta és escrita a Tortosa el primer d'abril de 1371, i amb ella el rei demana a Bernat Descoll el punt en què era interrompuda la redacció en els quaderns que aquest tenia, per tal de fer-la continuar; com que no hi ha cap indicació que En Descoll hi hagués treballat, almenys de la manera preponderant en què ho va fer després, el comunicant creu més aviat que devia guardar el manuscrit tal com conservava altres objectes cars al rei, a l'Arxiu de les portes ferrades del Palau de Barcelona. La segona carta és datada el 3 d'abril de 1373, i se'n desprèn que el rei dedicava unes hores a fer avançar la Crònica, amb l'ajut de diversos col·laboradors, entre els quals figura un tal Arnau Torrelles. El Sr. Gubern dóna algunes referències biogràfiques d'aquest nou personatge. El text de la Crònica confirma aquesta notícia: des de la meitat del capítol segon al començament del quart, la redacció té una gran unitat, tant pel tema com perquè presenta molts documents intercalats. El comunicant comenta després el conegut document de 1375 que conté les instruccions a Bernat Descoll, i la possible data de la revisió que el rei va fer de diversos passatges de la Crònica; finalment parla dels trossos que devia redactar En Descoll, i explica la seva grisor per la prudència que devia desplegar per tal de poder mantenir-se, com ho féu durant trenta anys, en un dels primers llocs de l'administració del reialme.

Intervenien el PRESIDENT (felicitava el comunicant, que ha fet avui una brillant entrada al nostre món acadèmic, i subratlla l'interès actual per a l'estudi de les cròniques catalanes, de les quals anuncia diverses properes edicions, tant per part de l'Institut com de les Editorials Barcino i Selecta), i els Srs. M. COLL I ALENTORN (sobre el mecanisme de revisió de la Crònica del Cerimoniós i la participació d'En Descoll) i J. AINAUD. — JOAN MERCADER, Secretari.

24 gener 1951: Llengua i Literatura. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El Sr. PERE BOHIGAS exposa *Tres notes sobre la poesia catalana del segle XV*. Dóna breument idea de l'obra de Francesc de la Via, Andreu Febrer, Joan Basset, Pròxita, Jordi de Sant Jordi, Ausiàs March, Lluís de Vilarrasa, Lleonard de Sors i Pere Torroella, poetes presos en consideració, i examina en llurs poemes els dos temes de l'actitud davant la dona i de la tristesa amorosa i la manera d'exemplificar. La veneració envers la dama no és incompatible amb l'atac brutal que sol anar adreçat contra una dona determinada. El culte a la dama — diu — ordinàriament no troba correspondència; d'ací la tristesa amorosa, tema molt important de la poesia dels trobadors, així com de la de Pròxita, Jordi de Sant Jordi i Andreu Fe-

1. Aquesta comunicació ha estat publicada, amb algunes ampliacions, als «Estudis Romànics», II (1949-50), 135-148.

brer. En Ausiàs March apareix un pessimisme agre, i encara més en Pere Torroella. El fet d'interpol·lar exemples en els poemes per explicar millor el que el poeta vol dir-nos, té precedents en les obres dels trobadors. En Lleonard de Sors i Pere Torroella es troba el mateix tipus d'imaginació ombrívola d'Ausiàs March. L'examen d'aquestes qüestions ha dut el comunicant a la conclusió que Ausiàs March introdueix una nova sensibilitat a la poesia catalana del segle XV, que coincideix amb el moment de la influència de la lírica francesa, i influeix en Lluís de Vilarrasa, Lleonard de Sors i Pere Torroella.

Intervé el PRESIDENT. — A.-M. BADIA I MARGARIT, Secretari.

3 febrer 1951: Art i Arqueologia. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El Sr. AGUSTÍ DURAN I SANPERE presenta la seva comunicació sobre *Noves troballes arqueològiques a Barcelona*. Comença indicant que al carrer de Copèrnic, a la part alta de la ciutat, han estat trobades restes d'uns enterraments d'època neolítica; d'aquesta època és, també, una petita destralt de diabassa negra trobada per atzar a la Travessera entre els carrers d'Aribau i Muntaner; és la pedra treballada per la mà de l'home més antiga de Barcelona. Cita les últimes descobertes fetes a la muralla romana de la ciutat: la idea que ja hom tenia de la muralla amb merlets es va confirmant ara, amb la descoberta de restes de dos d'aquests merlets; al carrer de Basea en escatar les parets s'ha posat al descobert un arc de reforç de la torre de la muralla, que Carreras i Candi relacionava amb un edifici anomenat dels Aladins des del segle XI; hom ha trobat basaments de torres de la muralla, de forma circular o semicircular i no quadrada com les que es conserven, la qual cosa corroboraria la hipòtesi, que ja s'havia insinuat, que les muralles degueren construir-se en dues èpoques i que les torres de planta circular corresponien a l'etapa més antiga. També ha estat trobada a la muralla una finestra gòtica de l'estil que a Sicília en diuen d'arquitectura catalana, però que, de fet, a Catalunya no es coneixia. Amb aquestes descobertes la muralla presenta un aspecte que concorda amb la descripció que en fa una crònica de la ciutat, dels segles XIII-XIV, quan ja la muralla estava tapada per les cases que s'hi construïren posteriorment, la qual cosa demostra que aquesta crònica es fonamenta en documents o testimonis molt més antics. El comunicant esmenta a continuació troballes diverses: una muralla, sota la paret del Tinell, formada amb pedres de diversos orígens, que hom no sap què pot ésser; un cementiri amb sepultures atípiques, de cronologia imprecisa, descobert a la carretera dels Penitents; una ara, exemplar notabilíssim, que pot pertànyer a començaments del segle V, i que té grafit de temps posterior i algun nom com el de l'abat més antic de Sant Cugat del Vallès. S'ha continuat excavant la primitiva basílica de Barcelona, que anomena de Sant Pacià. Indica que el Mont Tàber es formà en part per l'acumulació de runes contingudes per la muralla romana. Finalment comenta l'existència d'una mena de Museu de pedres i restes recollides durant el segle XIX pel mestre d'obres Francesc Brossa dels enderrocs de la ciutat vella, en una casa del carrer d'Escipió, a Sant Gervasi. Francesc Brossa anava fent un inventari del que recollia i hi anotava la procedència de les peces. Entre elles es troben exemplars d'interès, com quatre inscripcions funeràries romanes. Totes aquestes pedres recollides provenen de vint-i-set llocs diferents. Aquest inventari es conserva. El Sr. Duran ha acompanyat la seva comunicació amb fotografies, plans i croquis.

Intervenen el PRESIDENT i els Srs. F. DURAN I CAÑAMERAS i M. COLL I ALENTORN. — R. ALBERT I LLAURÓ, Secretari.

17 febrer 1951: Història. — Presideix el Sr. FERRAN SOLDEVILA.

El Sr. ALEXANDRE GALÍ presenta *Una interpretació de la divuitena centúria*. La seva tesi central és que Catalunya, lligada als destins d'Espanya des de l'acabament de l'Edat mitjana, si bé ha sofert en la seva vida material molts dels canvis i revolucions de la divuitena centúria, no ha experimentat la crisi mística en què aquells canvis es fonamentaren; com no havia sofert les crisis internes de l'Església en el seu procés d'assimilació de la civilització europea en totes les seves fases d'evolució i creixença, de manera que avui, no sols es troba desencaixada en certs aspectes relativament a la Cultura occidental, sinó molt sovint en desacord pràctic amb els corrents i orientacions de la mateixa Església ecumènica. La demostració d'aquesta tesi ha obligat l'autor a formular els postulats que segueixen: 1) La idea mística és per excel·lència el ciment consolidador de les societats humanes i tendeix, per tant, a estabilitzar-les, a aturar-les enfront de l'incident, l'impensat, l'individual característic de la vida, que és el que desequilibra les societats i les obliga a noves readaptacions a través de profundes crisis místiques; 2) La Història del món occidental es pot resumir al voltant dels esforços de l'Església per a reencaixar la idea mística cristiana cada vegada que la vida, en les seves ascensions o crisis, ha estat susceptible de desequilibrar el món que ella presidia i presideix encara, puix que si bé la divuitena centúria va provocar un canvi de mentalitat semblant al que la redescoberta del món grec va imprimir a tota Europa, va ésser impotent per a donar l'eficiència necessària a la mística amb què vanament volia suplantar la que sotmetia a rigorós judici. Una ràpida visió històrica serveix de fonament a aquests postulats, així com amb una resumida exposició de fets i opinions el comunicant intenta de posar en evidència els punts de desencaix de Catalunya relativament al procés històric que ha resumit, i, en conseqüència, amb la vida actual del món que va a l'avantguarda de la civilització, lligat encara per la mística cristiana i amb la barca de Pere com a principal sosteniment.

Intervé el PRESIDENT (és interessant que persones de la subtileza del comunicant i procedents, com ell, d'altres camps, aportin els seus punts de mira, que renovin amb fruit la nostra Ciència historiogràfica; els historiadors tenen moltes temences a les grans síntesis, puix que una errada de tipus erudit té poca transcendència, però, en canvi, les falles dels filòsofs de la Història tenen, a voltes, conseqüències que fan escriure; subratlla la visió pessimista del Sr. Galí; assenyala que si estiguérem apartats de la cultura europea, precisament aquest fet, en el segle XVIII, començarà a rectificar-se). — JOAN MERCADER, Secretari.

21 febrer 1951: Llengua i Literatura. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El Sr. J.-V. FOIX examina *Alguns aspectes de la poesia moderna*. La tasca del poeta, que no és la del músic ni la del pintor — diu —, és d'alliberar-se ell mateix en el cant. És d'aquest alliberament que la humanitat, de retop, es beneficia. El cant del poeta no és mai un cant perdut encara que el seu trobar sigui, a les orelles del major nombre, fosc. O comunicable o abstracte, cada poeta ha d'expressar-se ell mateix i en la seva retòrica pròpia. La seva expressió serà una realització individual o una comunicació. S'expressarà ell mateix o ens expressarà a tots, o assenyalarà el misteri, o ens expressarà a tots per mitjà d'ell mateix. En tots els casos, conscient, endeví o mèdium, és responsable del seu cant. I expressa sempre l'universal. El poeta modern no pot ajornar la seva obra per a circumstàncies més favorables. D'ací el seu realisme i el seu irrealisme, més aviat aparent. O el seu natu-

ralisme i el seu sobrenaturalisme, en els millors, simultanís. Quan un poeta escriu, o descriu o transcriu — segueix el comunicant —, és per tal com és present. Però no sempre ni per a tots és fàcil de mantenir-se sense defallir en aquesta presència. Cal deixar el poeta en la seva pròpia llibertat. La noció de realitat és, per als poetes d'avui, interpretable i alguns l'adapten a llur fer fins a atènyer una super-realitat o super-racionalitat davant la qual, i malgrat tot, es troben, sovint, en dèficit.

Intervenien el PRESIDENT i els Srs. C. RIBA (la poesia no ha d'ésser compresa amb el sentit que habitualment té aquesta paraula, perquè la comprensió pot ésser aparent per un efecte mecànic; fa veure el perill de la desencarnació, la gran heretgia de la poesia, i remarca l'aspecte màgic dels mots, que són fets per a entendre'ns i no per a entendre'ls, i cita l'exemple de Racine i el misteri de la seva poesia, feta amb mots corrents) i P. BOHIGAS (es refereix a l'aspecte social de la poesia i diu que calen unes formes d'expressió que siguin almenys enteses per un lector). — A.-M. BADIA i MARGARIT, Secretari.

28 febrer 1951: Art i Arqueologia. — Presideix el Sr. R. ARAMON i SERRA.

El Sr. JOSEP GUDIOL i RICART estudia unes *Pinturas inèdites de Borrassà*. L'obra d'aquest autor — diu — assenyala un fita: el pas de la influència italiana, de Siena i Florència, que dominava la pintura catalana del segle XIV, a la de l'estil anomenat internacional. En Borrassà tingué relacions continuades amb l'infant Joan (el que fou després rei Joan I), el qual, essent duc de Girona, establí en aquesta ciutat una petita cort, independent de la de Barcelona, on aquell degué conèixer obres o pintors francesos, ja que és sabut l'afecte de Joan per totes les coses de França. Hom ha atribuït moltes obres a En Borrassà; Sanpere i Miquel suposa d'En Borrassà tota l'obra d'En Serra. Però més tard, la crítica discriminà el que és d'En Serra i el que és d'En Borrassà i no li quedà a En Borrassà més que una obra segura: el retaule de Santa Clara, de Vic, de 1414, descobert per Mn. Josep Gudiol, el qual publicà documents que aclarien la vida d'En Borrassà des de 1404 a 1412, època en què treballa a Barcelona. Més tard, Francesc Martorell troba a Girona un document de 1380, en el qual consta que En Borrassà és pintor i de Girona. Un pas endavant el dona Post amb la seva *History of Spanish Painting*, on atribueix a En Borrassà els retaules de Seva, Gurb, Cruïlles, París i una predella de Manresa. Algunes d'aquestes atribucions han estat confirmades documentalment pel Sr. Madurell. En Borrassà era gironí i es traslladà a Barcelona on ja viu el 1385; aquí adquireix fama i funda un gran taller en competència amb els germans Serra. Fou un artista de gran activitat: en un sol any, 1420, contracta sis retaules coneguts documentalment. A continuació el Sr. Gudiol enumera les obres que atribueix a En Borrassà: un retaule del convent de Sant Francesc, de Vilafranca del Penedès, atribuït abans a Serra pels Srs. Post i Trens, obra tècnicament perfecta; un retaule d'una col·lecció particular de València; un de la col·lecció Brusi; fragments d'un de dedicat a sant Andreu, fragments d'un retaule del Museu de Vic; fragments d'un retaule procedent de Girona repartits entre Barcelona i els Estats Units, etc. Finalment hi ha un retaule acabat per En Borrassà i no començat ni projectat per ell: és el de Santes Creus, que està actualment repartit entre Tarragona i Barcelona. La datació de les obres d'En Borrassà és difícil perquè el seu estil evoluciona poc; per a estudiar-lo s'han analitzat tots els elements de la seva pintura: els fons, daurats, cares, mans, ulls, etc. El mètode és lent i requereix grans quantitats de fotografies. En l'evolució de la pintura gòtica a Catalunya des del segle XIV a finals del XV hi ha sempre una figura important que dona la pauta; així passa amb En Ferrer Bassa, després En Destorrent, més tard

els Serra, En Borrassà, el seu deixeble Bernat Martorell, i finalment En Jaume Huguet.

Intervé el Sr. F. DURAN I CAÑAMERAS. — JOAN AINAUD, Secretari.

8 març 1951: Llengua i Literatura. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El PRESIDENT presenta el Prof. Erich von Richthofen, de la Universitat de Francfort del Main, i recorda breument els seus estudis més importants.

El Prof. RICHTHOFEN comença la seva comunicació, que versa sobre els *Elementos catalanes en la obra del Arcipreste de Talavera*, indicant que l'estructura de l'obra de l'Arxiprest no és uniforme: hi ha una part didàctica, una altra de narrativa, on il·lustra amb exemples literaris les seves teories morals, i una tercera part autòctona, de contes populars de Toledo i Catalunya. En la seva tesi demostra que la part didàctica és una refosa de la *Reprobatio amoris* d'Andreu el Capellà, que en molts passatges presenta coincidències textuais amb el llibre de l'Arxiprest. És possible que aquest utilitzés un manuscrit llatí, mencionat a la Biblioteca de Pere Becet (1365-1430), batlle general de Catalunya. Durant la seva estada al Principat l'any 1427 podia haver-se servit de la *Narratio de magno terrae motu anno 1427 et quae damna in Catalonia causaverit*, que es troba avui manuscrita a la Biblioteca Nacional de Viena. També són notables les coincidències amb l'*Espill* de Jaume Roig, però el comunicant s'inclina a creure que la coneixença de l'obra de l'Arxiprest per part d'En Roig fou anterior. Sembla poc probable la influència de N'Eiximenis, tot i que l'Arxiprest tenia un exemplar del *Llibre de les Dones*, però en un manuscrit de 1448, posterior de deu anys a la seva obra. Això fa pensar que aquesta influència no sigui veritable. Que hi ha influència catalana és evident, però sembla que no es basa en les citades obres, sinó en els contes populars que corrien per Barcelona en el temps que hi estigué l'Arxiprest. Miquel i Planas i Martí de Riquer han pogut comprovar l'existència de catalanismes. El comunicant subratlla la necessitat de fer una edició crítica i demana la col·laboració dels erudits catalans.

Intervenen el PRESIDENT (regracia el comunicant per haver volgut resumir per a la Societat els seus treballs sobre l'Arxiprest) i el Sr. P. BOHIGAS (valdria la pena d'estudiar a fons les relacions de l'Arxiprest amb N'Eiximenis i amb el Capellà). — CARMÉ BOYÉ, Secretari.

14 març 1951: Història. — Presideix el Sr. FERRAN SOLDEVILA.

El Sr. JOSEP FONT I SOLSONA exposa el seu treball *Nomenclàtor sepulchral de catalans notables*. La finalitat de la seva obra és la de perpetuar la memòria del lloc on reposaven o reposen les despulles de catalans i, fins i tot, de registrar els qui a causa de naufragi tinguin per fossa el mar; aquestes dades poden resultar un apèndix a llur biografia i una constància per a perpetuar honors pòstums. El mètode de treball del comunicant ha estat l'ocular, sempre que ha pogut comprovar les inscripcions funeràries. D'altres vegades s'ha hagut de valer de referències i també dels arxius parroquials i dels dels cementiris, així com d'enquestes directes amb els familiars. Explica els incidents que aquesta feina li val, i circumscriu l'exposició dels detalls a les sepultures dels personatges civils. Manifesta que el pla de l'obra conté els grups de civils, militars, reialencs i eclesiàstics. El comunicant declara que la seva tasca investigadora li ha reportat de conèixer incidències de tota mena; entre altres, de saber una nota ben deplorable: la desaparició de les despulles d'Antoni de Capmany i de Carles Aribau, que eren guardades al presbiteri del Cementiri de l'Est de Barcelona, i que foren esventades pels iconoclastes l'any 1936.

Intervé el PRESIDENT (sorpresa per les dades facilitades pel Sr. Font i Solsona i convenciment de l'eficàcia del seu treball). — M. COLL I ALENTORN, Secretari.

14 abril 1951: Art i Arqueologia. — Presideix el Sr. JOSEP DE C. SERRA I RÀFOLS.

El PRESIDENT informa sobre el II Congrés Arqueològic Nacional, tingut a Madrid del 27 de març al 2 d'abril.

El Sr. FÈLIX DURAN I CAÑAMERAS exposa *Els orígens de Sant Joan de les Abadesses*. En el segle XI — diu — molts monestirs estaven minats en llur vida interior per rivalitats entre els monjos, les quals es posaven de manifest principalment en les eleccions d'abats o priors, i s'agreujaven per la intromissió dels grans senyors feudals veïns. Per tal d'evitar aquestes influències, moltes comunitats es constituïen en filials de grans monestirs que tenien la suficient independència per a resistir-les. Així ocorregué a Sant Joan de les Abadesses, que fou agregat a l'important cenobi de Sant Víctor de Marsella. No se sap quan tingué lloc aquesta agregació. En un document del 1070 es dona l'agregació per feta. Cap a l'any 1086 els monjos de Sant Víctor de Marsella foren expulsats de Sant Joan de les Abadesses, però hi tornaren el 1098 i hi estigueren fins el 1114, data en què foren expulsats definitivament. En aquest darrer període es començà a bastir l'església de Sant Joan de les Abadesses, segons un pla francès, amb girola de tres absidies. Aquest pla, però, no es dugué a terme i l'església quedà sense acabar. Fora els monjos francesos, en continuar la construcció, no se seguí el pla anterior sinó que, degut segurament a la falta de mitjans econòmics, s'acabà perllongant la nau fins a dins la girola, estranya manera, de la qual, però, hi ha un antecedent a Sant Joan les Fonts, que fou també dependència de Sant Víctor de Marsella. On s'inspirà la planta de Sant Joan de les Abadesses? El més natural és que fos en la de la casa mare, Sant Víctor de Marsella. Però l'estat en què ha arribat a nosaltres l'església d'aquest monestir no permet de desxifrar la disposició antiga de l'edifici, de manera que no es pot treure cap conclusió.

Intervenien el PRESIDENT i els Srs. J. PUIG I CADAVALCH i R. SUNYER. — R. ALBERT I LLAURÓ, Secretari.

18 abril 1951: Història. — Presideix el Sr. PERE BOHIGAS.

El Sr. EMILI GIRALT I RAVENTÓS s'ocupa de *La viticultura i el comerç català en el segle XVIII*.¹ Després d'indicar la bibliografia i els arxius consultats, el comunicant fa una revisió de testimonis històrics dels segles XVII i XVIII que demostren com l'agricultura a Catalunya evolucionà fortament. Moltes terres, abans improductives, es posaren en explotació i el conreu de la vinya s'incrementà extraordinàriament a despeses dels cereals i del bosc. Estudia les raons d'aquesta substitució de conreus: la principal, el major rendiment econòmic de la vinya, degut a les possibilitats d'exportació. Es refereix al fet demogràfic, indicant que només amb abundor de braços — que vol dir abaratiment de jornals — fou possible l'artifatge d'extenses zones i l'establiment de marges pels costers de les nostres muntanyes. Dóna dades estadístiques que demostren com la producció de l'aiguardent, estesa pertot, representava la partida més important del nostre comerç d'exportació. Les conseqüències que l'increment vitícol reportà sobre el nostre camp foren avan-

1. Aquesta comunicació ha estat publicada, en versió castellana, als «Estudios de Historia Moderna», II (1952), 159-176.

tatjoses, tant per al pagès — convertit en mig-amor, gràcies a la difusió dels contractes «a rabassa morta» i de parceria — com per al propietari. El comerç d'exportació de vins beneficià molt les poblacions litorals de Catalunya i donà una empenta decisiva a la marina catalana d'aquell temps. Entorn del comerç de vins es formaren companyies de noliejament i arrendament de vaixells, destinades a traficar activament amb Amèrica i el N. d'Europa. La producció vinatera provocà la naixença de la indústria de l'aiguarent — indústria en-sembla rural i urbana —, i de la indústria dels boters que, principalment a Vilanova i a Reus, assolí proporcions extraordinàries. Els boscos de roure del país foren aviat insuficients per a nodrir la creixent indústria, i des de la segona meitat del segle XVII les botades i dogues són importades d'Itàlia i fins de l'Amèrica del Nord i de Cuba. Reus esdevé la gran capital d'aquest comerç exportador, i el seu mercat actuarà com a regulador de preus. L'amplitud mundial d'aquests negocis els exposa a la influència dels fets polítics. Durant la Revolució francesa, Catalunya ha de suportar una guerra de tarifes, puix que la República veïna vol impedir-nos d'exportar-hi els nostres vins. Les guerres amb la Gran Bretanya no solament pertorbaren el comerç del vi, sinó la mateixa agricultura.

Intervenien el **PRESIDENT** (felicitava el Sr. Giralt, remarcava l'interès dels temes d'Història econòmica i l'eficàcia dels arxius locals i particulars per a la Història general), i els Srs. **F. DURAN** i **CAÑAMERAS** (es refereix als contractes de «rabassa morta» i assenyala l'interès de l'arxiu de Can Guineu de Sant Sadurní d'Anoia), **J. IGLÉSIES** (indica que Onofre Manescal el 1604 ja diu que Reus devia la seva creixença al port de Salou), **E. FORT** i **COGUL** (recorda que la muntanya de la Selva del Camp havia estat vinatera, degut també a la fabricació familiar de l'aiguarent) i **J. VILÀ** i **VALENTÍ** (no creu que la comarca del Bages pugui parangonar-se amb les conseqüències del treball del Sr. Giralt, puix que la seva orientació és pirinenca i no pas mediterrània). — **JOAN MERCADER**, Secretari.

25 abril 1951: Llengua i Literatura. — Presideix el Sr. **PERE BOHIGAS**,

El Sr. **JOSEP ROMEU** exposa les seves investigacions sobre *Pere Serafi*. Diu que aquest poeta del segle XVI ha d'ésser identificat amb el pintor del mateix nom, del qual, però, ignorem el lloc i la data de naixença; només sabem l'any de les seves esposalles (1534) i el del seu sepeli (1567). En coneixem un sol llibre de poesies en català (1565) i sabem que n'havia escrit un altre en castellà i una Art poètica, també en castellà. Introducitor dels metres italians al català, no per imitació d'En Boscà, sinó directament (com ho proven raons mètriques), maneja el sonet, el tercet, l'epístola i el capítol, però no l'*endecasillabo*. La seva coneixença de models italians, ultra les raons mètriques alludides, és evident per les influències dels *estilnovistes* i de Petrarca que hom troba a la seva poesia, i per les seves relacions amb P. P. de Montalbergo, pintor italià, traficant de llibres i amic d'En Serafi. Quant a les fonts de la seva poesia, el comunicant esmenta Ausiàs March i Joan Boscà (bé que En Serafi silenciï aquest darrer), i també els *estilnovistes* i Petrarca, algun poeta català del segle XV, i el record llunyà dels trobadors. El contingut de la poesia d'En Serafi és poc interessant i la seva expressió poc reeixida; en el que aconsegueix de sobresortir és en les peces d'inspiració popular directa o en les constituïdes per un refrany i unes còpies glossadores, a l'ús de l'època. No obstant, aquest poeta cinccentista interessa com a document de l'època, com a porta oberta a un segle de davallada i pels intents d'aclimatació dels metres italians, independentment d'En Boscà i de la poesia castellana.

Intervenien el PRESIDENT i els Srs. F. SOLDEVILA i M. QUEROL i GAVALDA (creu que algunes comparacions temàtiques usades per En Serafi podrien ésser reminiscències clàssiques). — A.-M. BADIA i MARGARIT, Secretari.

19 maig 1951: Art i Arqueologia. — Presideix el Sr. R. ARAMON i SERRA.

El PRESIDENT informa sobre les manifestacions de contingut arqueològic i històricoartístic del VIII Congrés Internacional d'Estudis Bizantins, tingut a Palerm del 3 al 10 d'abril.

El Sr. JOSEP DE C. SERRA i RÀFOLS explana la seva comunicació sobre *La participació de Bosch i Gimpera en l'organització dels Congressos Internacionals de Prehistòria i Protohistòria*. Els Congressos de Prehistòria — diu — no són moderns: ja el 1865 es reunien els prehistoriadors a la Spezia. La primera reunió s'anomenà Congrés Internacional d'Antropologia i d'Arqueologia prehistòriques; aquests Congressos continuaren fins a la primera guerra mundial. Per aquesta causa el que havia de tenir lloc a Madrid el 1916 ja no es reuní. Un cop acabada la guerra, l'Institut Internacional d'Antropologia de París intentà de reprendre els Congressos, sense poder aconseguir-ho; la qüestió de la participació dels estudiosos alemanys entrà en gran part en aquest fracàs. Bosch i Gimpera, que considerava del màxim interès la represa dels Congressos internacionals de prehistoriadors, aprofità la reunió del V Congrés d'Arqueologia d'Alger (1930), per a celebrar una petita conferència, de la qual s'aixecà acta, entre alguns assistents alemanys (Bersu, Unverzagt), francesos (Reygasse, Bégouen) i hispànics (Puig i Cadafalch, Taracena, Serra i Ràfols); com a conseqüència d'aquesta reunió, quedà encarregat de dirigir-se a títol personal a les principals figures dels estudis prehistòrics, convocant-los a una reunió per a reprendre els congressos. El seu prestigi excepcional aconseguí de vèncer totes les dificultats, i la reunió convocada pel nostre amic tingué lloc a Berna el dia 28 de maig de 1931. L'èxit fou tan gran que hi assistiren prehistoriadors de quinze països (Suècia, Noruega, Dinamarca, Letònia, Polònia, Txecoslovàquia, Hongria, Alemanya, Bèlgica, Holanda, Gran Bretanya, Suïssa, França, Espanya i Itàlia) a títol completament personal. Cap altre prehistoriador de qualsevol país no hauria aconseguit res de semblant. A Berna fou creada la nova organització amb el nom de Congrés Internacional de Ciències Prehistòriques i Protohistòriques, que encara porta avui. En fou designat el Consell Permanent, del qual formaren part, com a membres, Bosch i Gimpera i Obermaier (alemany naturalitzat espanyol), i, com a secretaris nacionals, Serra i Ràfols i Taracena. Els congressos celebrats (amb assistència nombrosíssima) foren els de Londres (1932) i Oslo (1936). El tercer havia de tenir lloc a Budapest el 1940, però la segona guerra mundial li féu córrer la mateixa sort que el de Madrid del 1916. Els prehistoriadors noruecs havien quedat dipositaris de l'organització, i el 24 de juny de 1948 reuniren a Copenhaguen el Consell Permanent. Bosch i Gimpera hi assistí (però aquesta vegada com a representant de Mèxic); Obermaier havia mort; llurs vacants com a membres foren cobertes per Serra i Ràfols (que assistí a la reunió portant la representació de l'Institut) i per Taracena; Pericot i García Bellido foren designats com a secretaris nacionals en substitució d'aquests. El 1950 el Congrés es reuní a Zuric, on s'acordà de celebrar a Madrid la propera sessió l'any 1954, sota la presidència de Taracena, però la mort d'aquest el passat gener obligarà a alguns canvis en l'organització prevista per a aquest congrés; de moment, hom pensa de proposar Pericot per a cobrir la vacant que Taracena deixa com a membre. La valuosa documentació de la reunió privada de Berna, amb la voluminosa correspondència que la precedí, les actes originals i molts d'altres documents extremament interessants, com un full en el

qual consten en autògraf de cada un d'ells els noms, adreces i càrrecs dels principals prehistoriadors d'Europa, molts d'ells ja desapareguts, serà dipositat a l'arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans.

Intervé el **PRESIDENT** (es felicita que hom hagi fet públiques aquestes interessants dades històriques que tant de relleu donen a la personalitat d'un membre honorari de la Societat i amb ella a la ciència catalana, i celebra que ho hagi fet d'una manera tant documentada el Sr. Serra, que des del 1931 forma part del Consell Permanent dels Congressos de Prehistòria i on fa tres anys ha vingut a ocupar el mateix lloc que hi tenia Bosch i Gimpera com a membre hispànic). — R. ALBERT I LLAURÓ, Secretari.

23 maig 1951: Història. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El **PRESIDENT** informa sobre les manifestacions de contingut històric del VIII Congrés Internacional d'Estudis Bizantins, tingut a Palerm del 3 al 10 d'abril, i sobre la recent constitució del Comitè Espanyol de Ciències Històriques, filial del Comitè Internacional.

El Sr. JOAN MERCADER analitza el 1719, *un any crític per a la Nova Planta a Catalunya*. Comença resumint la situació internacional a les darreries del 1718, en què es constituïa la Quàdruple Aliança per tal de garantir els acords d'Utrecht i Rastadt. Les intemperàncies d'Alberoni (ocupació de Sicília) obliguen a francesos i anglesos a un atac pel Pirineu basc i català. Subratlla l'emoció que produí a Catalunya, a penes sotmesa als Borbons, l'eventualitat d'una invasió forastera, i es refereix a les precaucions preses per la Reial Audiència filipista, la principal de les quals fou la formació de fusellers de muntanya catalans. Aquest fet, contradictori ja al desarmament integral que Felip V postulà després del 1714, va produir-se al mateix temps que una perillosa rebel·lió — la del guerriller Carrasquet — prenia peu a les comarques de la reraguarda catalana. Segueix exposant la tibantor creada entre aquells fusellers de l'Audiència i els militars filipistes, i com davant l'escomesa d'uns *dragons* desconeguts (en realitat, dels guerrillers catalans, protegits pel Regent de França), els primers hagueren de sucumbir com a força interior preventiva, mentre l'exèrcit espanyol es veia impotent per a defensar la frontera de cap a cap. Això significà — diu el comunicant — el lliurament de gairebé totes les comarques catalanes a poder dels guerrillers, els quals, si no envestiren Barcelona, fou perquè els en decantà el coronel Josep Antoni Martí, precisament un antic austriacista, ara al servei de Felip V. El capitost Bernic fou reclòs a la Ciutadella i un lloctinent seu, En Thomeu de Pollina, hagué de combatre desesperadament al Penedès. Parla del caràcter que degué tenir el moviment d'En Carrasquet, del qual, segons sembla, res no en volgueren saber les classes noble i burgesa del Principat, ni tampoc els catalans exiliats a Viena. En Carrasquet — diu el Sr. Mercader — pogué passar per un ídol gairebé llegendari, però el seu moviment era massa tèrbol perquè el secundés tot el poble català. A més a més, indubtablement no era oportú.

El **PRESIDENT**, vista la llargària de la comunicació presentada, decideix interrompre-la en aquest punt i continuar-ne l'exposició a la sessió vinent.

Intervenien el **PRESIDENT** (fa saber que aquesta comunicació és un resum del treball *Catalunya en el moviment internacional consegüent als tractats d'Utrecht-Rastadt (1715-1725)*, guanyador del Premi Josep Massot i Palmés de l'Institut en el concurs d'enguany i felicita el Sr. Mercader per haver obtingut aquest guardó), i els Srs. F. DURAN I CAÑAMERAS (observacions sobre l'ascendència i qualitats del magistrat Alòs, sobre la denominació de Reial Senat, que no accepta, i sobre la rebel·lió d'En Carrasquet), F. SOLDE-

VILA (no accepta el qualificatiu de bandolers aplicat pel comunicant a En Carasquet i els seus homes) i A. GALT (sobre el patriotisme en el segle XVIII). — R. ALBERT I LLAURÓ, Secretari.

2 juny 1951: Llengua i Literatura. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El PRESIDENT informa sobre les manifestacions de contingut lingüístic i literari del VIII Congrés Internacional d'Estudis Bizantins, tingut a Palerm del 3 al 10 d'abril.

El Sr. PERE BOHIGAS fa l'elogi de Mn. Salvador Galmés, Membre honorari de la Societat, mort el dia 25 d'abril.

El Sr. FRANCESC DE B. MOLL presenta la seva comunicació sobre *El «Liber elegantiarum» de Joan Esteve*. Indica que aquesta obra, dedicada a Ferrer Torrella, forma una col·lecció de frases i dites llatines i catalanes. Fou editada per primera vegada l'any 1489, a Venècia, per Paganino de Paganinis. El comunicant manifesta que el llibre de N'Esteve ha estat a penes estudiat i que convindria de fer-ho, no solament pel seu extraordinari valor lingüístic, sinó també per les interessants narracions de tipus històric i literari que conté. Remarca, però, les dificultats que la seva consulta presenta, a causa de l'arbitrarietat amb què els mots i les narracions han estat agrupats. Per tal de donar una idea més acabada del to i el contingut del *Liber*, el Sr. Moll en llegeix algunes narracions històriques i algunes anècdotes; especialment es fixa en aquelles que al seu judici manifesten una influència italiana, que també és visible en l'ús d'alguns mots, com el de *carta* amb el sentit de 'paper'.

Intervenien el PRESIDENT i els Srs. M. COLL I ALENTORN (la paraula *carta* és usada alguns cops en les cròniques catalanes i, per tant, no cal buscar el seu origen en l'italià) i J. RUBIÓ (creu ben possible la influència italiana, puix que Joan Esteve visqué molt de temps a la península veïna; subratlla l'interès que ofereix la data de 1489, anterior al Vocabulari de Nebrija i potser al *De sinonimis elegantibus* d'Alonso de Palencia). — CARME BOYÉ, Secretari.

13 juny 1951: Història. — Presideix el Sr. JOSEP DE C. SERRA I RÀFOLS.

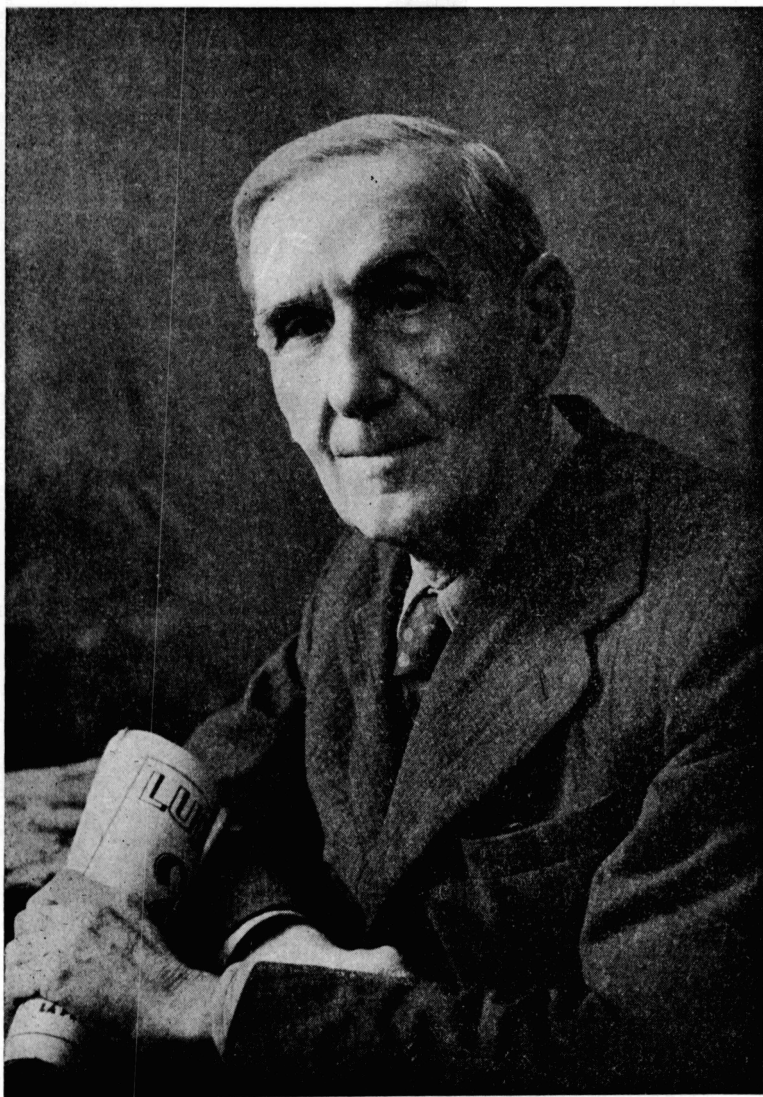
El Sr. JOAN MERCADER, prosseguint la seva comunicació de la sessió anterior, parla de *La guerra de 1719 i el restabliment de les llibertats catalanes*. Després de traçar un esquema de les operacions militars al Pirineu i de la invasió francesa a la Vall d'Aran, Pallars, Urgellet i Cerdanya, allau de miquelets franco-catalans pel Ripollès i Comarca d'Olot, i operacions marineres dels franco-anglesos a la badia de Roses — tot entre la primavera i la tardor de 1719 — passa a estudiar l'aspecte polític de la invasió. Posa de relleu l'actuació entre les tropes franceses del duc de Berwick, d'un agent especial del govern anglès: Stanhope, l'home que fou l'autor de la maniobra, insinuant de cara els catalans, que els invasors anaven a restablir els antics privilegis. La troballa d'un extens report d'un botifler urgellenc li ha fet conèixer tot l'abast de la política de Stanhope que, per altra part, al·ludeixen altres fonts. Es tracta del que va esdevenir-se, principalment al municipi de la Seu d'Urgell, entre els partidaris de la situació carolina (ara ajudats per Berwick i Stanhope) i els regidors, que restaven governant la ciutat a nom de Felip V. Fa notar com, sigui per la innegable habilitat d'aquests o bé perquè les atencions militars més aviat hi posaren obstacles, s'escorregueren tres mesos (els suficients perquè els espanyols filipistes reconquerissin la Seu), sense que cap transmutació no es verificqués realment de la Nova Planta, règim que, tot i la seva escassa duració es mantenia dempeus.

Intervenen el **PRESIDENT** (necessitat de recórrer als arxius estrangers per a l'estudi de la nostra història quan s'entronca amb la general), i els Srs. **F. MAS-PONS** i **ANGLASELL** (es refereix a la situació d'Espanya a la mort de Carles II, com a cruïlla de les influències europees: Catalunya era un element de discòrdia, que el Regent volgué aprofitar contra Alberoni, que representava ja un intent hispànic de reacció antifrancesa), **A. GALÍ** (l'arrelament sobtat de la Nova Planta es deu a la mateixa caducitat de les Constitucions medievals) i **J. IGLÉSIES** (caldrà estudiar la mentalitat catalana d'abans del 1714). — **R. ALBERT** i **LLAURÓ**, Secretari.

21 juny 1951: Llengua i Literatura. — Presideix el Sr. **PERE BOHIGAS**.

El Sr. **CARLES RIBA** presenta la seva comunicació sobre *Dues traduccions de Sòfocles*. Parteix de la publicació de les set tragèdies d'aquell escriptor grec en una doble versió: l'una en vers, l'altra en prosa. Aquesta darrera vol explicar el contingut parafrasejant-lo, mantenint un mínim suficient del poder de produir efectes. Perquè tota gran poesia traduïda produeix efectes i influeix. Cita els Salms i la Bíblia en general, Shakespeare, etc. En la traducció en vers el traductor aspira a presentar el contingut amb una forma que substitueixi l'original, anàloga en la seva economia, en el seu to, en el seu moviment i en la relació dels seus elements. Fa remarcar que establir diferències entre prosa i vers és difícilíssim. Un primitiu esbós en prosa és de gran utilitat al traductor per a la seva interpretació en vers. En canvi, posar a punt l'esbós per a la traducció en prosa, recordant el vers, confessa el comunicant ésser difícilíssim. Cal també que el traductor tingui en compte el caràcter sacre de la tragèdia grega i l'artifici extern. Per això imita els metres quantitius de les parts parlades, fent ús de les possibilitats del català per a formar esquemes iàmbs, troqueus, etc., sense forçar l'idioma. Quant a les parts líriques, usa ritmes lliures o lliures combinacions de vers sillàbic, mantenint les degudes simetries. Ha intentat — diu — una aproximació per dins amb correspondència amb l'època moderna, tensa i angoixada per qüestions semblants a les que formen la temàtica de la tragèdia grega. — **CARME BOYÉ**, Secretari.

ELS NOSTRES MORTS

POMPEU FABRA

President honorari de la S.C.E.H.

*1867 - †1948

EMILI VALLÈS

*1878 - †1950

Emili Vallès, primer dels membres numeraris de la S.C.E.H. que la mort s'enduu, ha estat un cas típic —parió del prou conegut de Pompeu Fabra— de l'home que una amor extraordinària a la llengua pròpia desvia del seu camí científic i li crea una nova especialitat. Nat a Igualada el 28 d'octubre de 1878, es llicencià en Ciències Físico-Químiques a la nostra Universitat l'any 1901 i entrà com a professor de disciplines científiques a l'Escola d'Arts i Oficis del districte V, anomenada després Escola Complementària d'Oficis Narcís Monturiol. L'any 1904 publicà un *Resum de Gramàtica catalana* que provocà una dura crítica d'En Fabra al «Poble Català» (reproduïda més tard en el volumet

Qüestions de gramàtica catalana, d'aquest, aparegut dins la «Biblioteca Popular de L'Avenç»; no sabem si és aquesta recensió la que els posà en contacte, però el fet és que entre En Fabra i En Vallès s'establí una forta amistat que perdurà fins a la mort. Quan, l'any 1911, l'Institut era ampliat amb dues noves seccions — la Filològica i la de Ciències —, En Vallès era designat Secretari-Redactor d'aquesta darrera, junt amb En Farran i Mayoral. El seu contacte amb l'Institut ja no cessà des d'aleshores, i passà a ésser, successivament, secretari particular d'Eugeni d'Ors, col·laborador de les Oficines Lexicogràfiques i professor dels cursos d'Extensió d'Ensenyament Tècnic. El 1916 és nomenat professor de Gramàtica catalana a l'Escola Normal de Mestres (Secció femenina), en un dels cursos organitzats per l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, que no perdura molts anys.

Emili Vallès no fou pròpiament un investigador; la tasca a la qual es lliurà entusiàsticament fou la de divulgar les doctrines gramaticals i lingüístiques de l'Institut, i, el seu gran mèrit, el d'haver-la sabuda dur a terme d'una manera excel·lent, amb la qual cosa pot parangonar-se amb l'obra callada i eficaç del malaguanyat Emili Guanyavents a les Oficines de Correcció d'Originals. Ultra el *Resum* de 1904, a què ens hem ja referit, hem de recordar les següents publicacions gramaticals i lexicogràfiques d'En Vallès: *Pallas*, Diccionari català amb equivalències en castellà, francès i anglès (1927, reeditat amb addicions el 1947); *Exercicis de Gramàtica catalana*, en sis volumets (1927-30), en col·laboració amb Artur Martorell (sota el pseudònim de Jeroni Marvà), que obtingueren un extraordinari èxit de difusió i han estat reeditats diverses vegades; *Diccionari de barbarismes del català modern* (1930); *Curs pràctic de gramàtica catalana*, refosa dels *Exercicis*, també en col·laboració amb A. Martorell i publicats amb pseudònim (1932, reeditat amb addicions el 1934 i, resumit, el 1936); *Curso práctico*

de gramàtica catalana (1933, reeditat el 1950) ; *Vocabulari castellà-català* (1935) ; *Diccionario de sinónimos* (1944) i *Lexis* (1952), aquests dos apareguts anònimament. En Vallès no oblidà mai del tot la seva primera especialitat i així ens ha deixat diversos manuals de matemàtiques en català i en castellà. Algunes traduccions literàries del francès, italià, portuguès, etc., completen la seva bibliografia.

L'amic enyorat morí a Barcelona el 26 de novembre de 1950.

R. ARAMON I SERRA

SALVADOR GALMÉS

*1876 - †1951

Mossèn Salvador Galmés, membre honorari de la S.C.E.H. des del gener de 1949, nasqué a Sant Llorenç des Cardassar, a l'illa de Mallorca, el 9 de març de 1876. Cursà estudis eclesiàstics a Palma, i, més endavant, de Dret a la Universitat de Barcelona, on es llicencià el 1907. A Palma exercí els càrrecs d'habilitat de la clerecia de Mallorca i de notari eclesiàstic, als quals es lliurà amb un gran zel. Amb tot i això, la seva activitat trobà lleures per a consagrar-se a la literatura, i d'una manera especial a l'estudi i a la publicació de les obres catalanes de Ramon Llull.

Entre la seva producció literària hi ha una novel·leta, *Flor de card*, apareguda el 1911 (reproduïda recentment dins la col·lecció «Les Illes d'Or»). Per a la Fundació Bernat Metge traduí les obres de Cató (1927), Varró (1928) i *De l'Orador*, de Ciceró (1929-1933). Entre la seva obra vària cal esmentar *Extrañamiento y ocupación de bienes de los Jesuitas en Mallorca, bajo el reinado de Carlos III, en 1767* («Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana», 1939).

El millor, però, de la vida de Mn. Salvador Galmés fou consagrat a la figura de Ramon Llull. El 1915 publicà a Palma una *Vida compendiosa del Beat Ramon Llull* ; edità l'*Ars infusa* («Estudis Universitaris Catalans», 1932) ; té un assaig sobre el *Dinamisme de Ramon Llull* («Miscel·lània lul·liana», 1935), que, traduït al castellà, serví de prefaci a l'edició castellana d'*Obras Literarias de Ramon Llull*, dins la «Biblioteca de Autores Cristianos» (Madrid 1948) ; i darrerament publicà un article polèmic en el vol. I d'*Estudis Romànics* (1947-48), sobre la paternitat del llibre *Benedicta tu in mulieribus*, que el P. B. Salvà havia considerat feia poc com a obra lul·liana autèntica. D'aquests treballs, cal fer remarcar l'interès de *Dinamisme de Ramon Llull*, que, tot i les rectificacions de dates que posteriorment han estat fetes, és una de les millors aportacions a l'estudi de la psicologia lul·liana.

L'obra gran, però, de Mn. Galmés i que el fa mereixedor de l'eterna reconeixença dels conreadors de les nostres lletres, és la seva participació en l'edició de les «Obres originals» de Ramon Llull, començada per una Comissió Editora de Mallorca, i després continuada per ell tot sol. Els vols. V i VI d'aquesta col·lecció (vols. IV i V del *Llibre de Contemplació*), encara que apareguts sense el seu nom, foren completament preparats per ell. El seu nom començà a aparèixer en el vol. VII, per instigació dels seus companys. A partir del vol. X, tots els volums publicats foren preparats per Mn. Galmés exclusivament. Sol o amb col·laboració publicà la continuació del *Llibre de Contemplació*, *Blanquerna*, *Llibre de Santa Maria*, *Arbre de la Ciència*, *Libre de Demostracions*, *l'Ars demonstrativa*, els *Rims*, etc. En la col·lecció «Els Nostres Clàssics», prologà l'edició, feta per Marçal Olivari, del *Llibre de Santa Maria* i el d'*Amic i Amat*, extrets de *Blanquerna* (1927) i publicà el *Fèlix o Llibre de meravelles*, en 4 volums (1931-34), i el *Llibre d'Evast e de Blanquerna* (en curs de publicació, 2 volums, 1935 i 1947).

Per dur aquesta obra a bon terme, Mn. Galmés reuní una important col·lecció de fotocòpies i alguns còdexs lullians. Mn. Galmés fou un autodidacta, i encara que no dominava els mètodes crítics avui en ús per a l'edició de textos, aquesta manca quedava compensada a bastament per l'exactitud de les seves transcripcions, el perfecte coneixement de la llengua i el bon gust literari. Per aquestes qualitats les seves edicions són estimabilíssimes i del tot reeixides. Ultra aquests mèrits literaris, cal admirar en Mn. Galmés altres qualitats d'ordre moral, com la perseverança, l'amor a la terra i el culte fervent per la figura de Ramon Llull. Sense aquestes altres qualitats no hauria potser trobat les forces per a dur a terme la seva obra ingent. Esperem que els hereus literaris de Mn. Galmés continuaran la seva obra, no solament amb igual intel·ligència, sinó també amb la mateixa perseverança i el mateix fervor.

Mn. Salvador Galmés morí al seu poble nadiu el 25 d'abril de 1951.

PERE BOHIGAS

CRÒNICA

Homenatge a Josep Puig i Cadafalch. — El dia 17 d'octubre de 1947 complí vuitanta anys el senyor Josep Puig i Cadafalch, President de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut, doctor honoris causa de més d'una famosa universitat i membre corresponent de nombroses acadèmies estrangeres. Pocs dies després — el 9 de novembre — la S.C.E.H. s'aplegava en una sessió íntima per a fer patent la seva gran estima al seu President honorari; en aquella ocasió alguns dels nostres més destacats estudiosos analitzaven i enaltien les diverses facetes de la complexa personalitat del savi vuitantí: Adolf Florensa ens parlava de l'arquitecte; J. de C. Serra i Ràfols, de l'arqueòleg; A. Duran i Sanpere, de l'historiador de l'art; Pierre Deffontaines, de l'ambaixador de la nostra ciència; Jordi Rubió, del creador d'institucions culturals, i M. Coll i Alentorn, de l'home públic. Un homenatge a un mestre del valer científic i de la categoria internacional d'En Puig i Cadafalch, però, no podia quedar reduït a una simple reunió acadèmica, ans necessitava que es concretés materialment *ad perpetuam rei memoriam*. Així, a la mateixa festa de la tardor de 1947 l'autor d'aquestes ratlles anunciava el projecte, aleshores ja en via de realitzar-se, d'un recull d'estudis d'arqueologia, d'història de l'art i d'història que perpetués el nom de l'illustre investigador català, la qual es publicaria sota el patronatge d'un Comitè d'Honor format pels següents eminents estudiosos — tots ells membres numeraris, adjunts o corresponents de l'Institut —: A. Duran i Sanpere (Barcelona), Jordi Rubió (Barcelona), P. Bosch i Gimpera (París), Abat Dom Anselm M. Albareda (Ciutat del Vaticà), Jurgis Baltrusaitis (París), Walter S. Cook (Nova York), R. Filangieri di Candida (Nàpols), Pierre Lavedan (París), Wilhelm Neuss (Bonn) i Chandler R. Post (Cambridge, Mass.). El primer volum de la miscel·lània pogué sortir a llum a finals de 1951. Llarg fou el temps d'elaboració i diversos els canvis que calgué introduir en la seva estructura. Les dificultats de relació internacional en els moments que l'obra fou planejada i les estreïtors en què han de moure's les nostres empreses culturals no permeteren de donar-hi cabuda a tots els erudits que en temps normals hi haurien figurat i que el nostre gran arqueòleg mereixia; la gran aflluència de treballs, malgrat tot, obligà a doblar el nombre de pàgines previstes, a acceptar una gran quantitat de gravats i a fer dos volums en lloc del volum únic que havia estat projectat. El primer volum de la «Miscel·lània Puig i Cadafalch»¹ conté, així, quaranta-un treballs, ultra la bibliografia de l'homenatge. Entre els noms dels col·laboradors esmentem, per no citar sinó els de fora Catalunya, els de Paul Deschamps (París), Riccardo Filangieri di Candida (Nàpols), Walter S. Cook (Nova York), A. Jeanroy (Saint-Jean), Marcel Aubert (París), Augustin Fliche (Montpeller), J. J. A. Bertrand (Car-

1. «Miscel·lània Puig i Cadafalch». Recull d'estudis d'Arqueologia, d'Història de l'Art i d'Història oferts a Josep Puig i Cadafalch per la Societat Catalana d'Estudis Històrics. Volum I. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1947-1951. xxiv+390 pàgines +41 làmines.

cassona), Giovanni M. Bertini (Torí), Chandler R. Post (Cambridge, Mass.), Wilhelm Neuss (Bonn), Constantin Marinescu (París), J. L. H. Muller (París) i Paul Goubert (Roma). El dia 23 de desembre, també privadament, tingué lloc la presentació del volum a En Puig i Cadafalch; amb aquest motiu pronunciaren breus parlaments R. Aramon i Serra, President del Comitè Executiu de l'Homenatge; A. Duran i Sanpere, President del Comitè d'Honor; P. Deffontaines, en nom dels col·laboradors estrangers; C. Riba, President de torn de l'Institut, i l'homenatjat. R. Albert i Llauro, Secretari del Comitè Executiu, donà compte de les nombroses adhesions i telegrams rebuts, entre els quals cal destacar els dels Presidents de l'Acadèmia Pontifícia d'Arqueologia (Ciutat del Vaticà), de l'Acadèmia de Belles Arts (Lisboa), de la Societat Arqueològica de Tolosa, de la Societat Nacional d'Antiquaris de França (París), del Comitè Internacional d'Història de l'Art, de l'Acadèmia d'Arqueologia, Lletres i Belles Arts (Nàpols), de la Societat Agrícola, Científica i Literària dels Pirineus Orientals (Perpinyà) i de la Secció rossellonesa de l'Institut d'Estudis Lligurs (Perpinyà); del Secretari executiu de l'Acadèmia Medieval d'Amèrica (Cambridge, Mass.); del Comissari general d'Excavacions Arqueològiques (Madrid), i dels Directors de l'Institut de Belles Arts (Nova York), de la Societat Francesa d'Arqueologia (París) i del Museu dels Monuments Francesos (París). Confiem que el segon volum de la «Miscel·lània Puig i Cadafalch», la impressió del qual es troba molt avançada, no haurà de fer-se esperar massa. — R. A. i S.

El primer Congrés d'Estudis Clàssics. — Organitzat per un Comitè presidit pel Prof. Jules Marouzeau, tingué lloc a París, del 28 d'agost al 2 de setembre de 1950, el primer Congrés de la Federació Internacional d'Associacions d'Estudis Clàssics. La sessió inaugural se celebrà a l'amfiteatre de la Sorbona, conjuntament amb la del novè Congrés de Ciències Històriques, que s'esqueia també a París els mateixos dies. Hans Nabholz, President del Comitè Internacional de Ciències Històriques, i Carsten Høeg, President de la F. I. A. E. C., llegiren sengles allocucions, a les quals contestà el Ministre Pierre-Olivier Lapie. La inauguració de les sessions dedicades als estudis clàssics es féu a l'Institut d'Art i Arqueologia — on se celebrà la resta del Congrés — amb parlaments de Ch. Picard, J. Marouzeau i P. Bosch i Gimpera. El mateix dia començaren les sessions de treball, en les quals alternaren la lectura i discussió de reports amb la presentació de comunicacions. A continuació donem la llista dels reports, tots ells d'extraordinari interès: L'heretatge indoeuropeu i els substrats mediterranis (llengües, institució, religió), per Benvenuto Terracini; Cooperació internacional i coordinació de disciplines i de publicacions, documentació i intercanvis, per Juliette Ernst; Els préstecs grecs en el món romà, per Santo Mazzarino; Les grans empreses internacionals i els instruments de treball: enciclopèdies, repertoris, catàlegs, índexs, lèxics, per Giuseppe Lugli; Cronologia hellenística: el segle II i el I a. de J. C., per Gisela Richter; Les formes del llatí dit «vulgar», per Giovanni Battista Pighi; Les formes del llatí dit «vulgar»: assaig de cronologia i sistematització de l'època d'August a les llengües romàniques, per Christine Mohrmann; El problema de l'edició (Col·leccions; Edicions sàvies, edicions tècniques; Ordre d'urgència en la publicació de textos medievals), per Alphonse Dain; L'avenir dels estudis sobre la mitologia grega, per Fernand Chapouthier; La literatura llatina d'època patristica: direccions de recerques, per Pierre Courcelle, i L'estilística grega, per Pierre Chantraine. Fou molt mogut i seguit amb un interès indefallent el debat sobre la cultura clàssica en l'ensenyament modern, dirigit per Jean Bayet i en el qual intervingueren d'una manera remarcable J. Marouzeau, P. Boyancé, M. Lacroix, V. Ussani, J. Beranger, P. J. Enk, St. Daitz, O. Regenbogen i molts d'altres.

Entre les abundoses comunicacions presentades, assenyaïem només les d'Antonio Tovar sobre el substrat prelatí de la Península Ibèrica, de Vicente Cicchiti sobre les dades etnològiques de Plató referents al substrat mediterrani, de Biagio Pace sobre la civilització grega a Roma i la mediació dels italians, de Franz Dölger sobre el pla d'un corpus de documents grecs de l'Edat Mitjana i dels temps moderns, de H. L. W. Nelson sobre les relacions entre el llatí literari, la llengua de conversació i la llengua vulgar en temps de Petroni, de Manoussos Manoussacas sobre l'edició de les novel·les bizantines, d'Eugenio della Valle sobre possibilitat i límits d'una deducció de teories crítiques i poètiques dels còmics i dels tràgics grecs, de Josep de C. Serra i Ràfols sobre l'evolució de la colonització a la Península Ibèrica, i de F. Sokolowski sobre el problema financer en les relacions de l'Estat i del temple a Grècia.

En la sessió de clausura, tinguda el dia 2 de setembre, foren aprovats diversos vots, suggestions, crides i decisions. A continuació reproduïm els vots:

1. «Que — atesa la multiplicitat de revistes dedicades als estudis clàssics i la impossibilitat en què es troben els estudiosos de tenir accés a totes — sigui estudiada la fundació, a París, d'un Centre de documentació que rebria tots els periòdics relatius a l'antiguitat grega i llatina, a canvi d'un butlletí que donaria compte de l'aparició de les revistes i de llur sumari; aquest Centre podria eventualment furnir microfilms dels articles de revistes que figuressin en el seu butlletí.»

2. «Que — atès que de les bibliografies existents, cap no ha pogut reemplaçar els «Jahresberichte» de Bursian — sigui nomenada per la Mesa de la F.I.A.E.C. una Comissió que examini la possibilitat d'omplir aquesta llacuna, bé creant un òrgan nou, bé amb preferència intentant de coordinar les bibliografies existents que forneixen reports especialitzats i limitats en el temps, en connexió amb les decisions preses per l'Assemblea de la F.I.A.E.C.»

3. «Que, per tal d'afavorir entre els estudiosos les relacions directes humanes i no solament les llibresques, sigui designat a cada país un especialista en llengües clàssiques que assumeixi el paper d'agent d'enllaç entre els erudits de tots els països i els de la seva pàtria.»

4. «Que — atès que convé, principalment en el domini de les edicions sàvies amb comentari d'autors grecs i llatins i en el de les col·leccions de textos tècnics, d'establir una col·laboració internacional — sigui instituïda una comissió internacional encarregada d'establir un pla de col·laboració, de fer-lo conèixer en els diversos països i de sotmetre'l, l'any 1951, a l'Assemblea anual de la F.I.A.E.C. Aquesta comissió queda composta, sota la presidència de J. Marouzeau, pels següents membres: F. Brown, V. Buescu, A. Dain, H. Diller, C. Høeg, G. B. Pighi, B. L. Ullman, J. H. Waszink i T. B. L. Webster. Hom podria constituir, paral·lelament a aquesta comissió científica, una agrupació internacional d'editors especialitzats que estaria a la disposició de la comissió per a les funcions consultives següents: a) consells tècnics per a la fabricació; b) informacions sobre la difusió comercial possible en els diferents països representats pels editors; c) possibilitats de finançament per les firmes privades dels diferents països representats en l'agrupació.»

5. «Que — ateses les dificultats, en tots els països, d'expedir llibres i revistes, la qual cosa retarda el coneixement d'obres importants publicades a l'estranger — els ministeris competents d'Instrucció Pública, Afers Estrangers, Comunicacions i Finances de les diferents nacions es posin d'acord per a prendre decisions destinades a facilitar, particularment en les Duanes, el trànsit dels llibres de caràcter científic, encara que siguin relligats i volumino-

sos, realitzant així, en el domini de la ciència, l'entesa internacional que és en l'esperit de tots.»¹

De les dues crides formulades, recordem la següent: «La regió d'Istanbul compresa entre la riba de la mar, d'una part, i els Palaus Turcs, Santa Sofia i Soldà Ahmed, de l'altra, és una regió arqueològica del més gran interès per a l'estudi de les civilitzacions que, des de la més llunyana antiguitat, s'han succeït sobre aquest lloc. Els barris moderns que ocupen, en part, aquest espai, són de feble densitat. L'urbanista encarregat de dreçar el pla director d'Istanbul, Prof. Henri Prost, ha previst i ha fet acordar, en principi, un procediment d'expropiació destinat a permetre la creació d'una zona i després d'un parc arqueològic. Aquesta mesura faria possibles (i només ella pot fer-ho) excavacions d'un interès considerable i permetria de valoritzar perfectament els monuments que s'anessin descobrint en el marc excepcional constituït pel Serrall, Santa Sofia, Soldà Ahmed, Santa Irene, l'Hipòdrom, la Medressé i els banys de Sinan. La F.I.A.E.C. desitja que, en ocasió de les pròximes commemoracions, el Govern de la República Turca prengui en consideració aquest projecte i manifesti l'interès que té vers el passat més antic d'Istanbul; i sollicita del President de la República Turca la intervenció que meni a la creació del parc arqueològic i a la descoberta dels monuments que es troben enterrats encara en aquesta regió. Per la seva banda, la F.I.A.E.C. se sentirà satisfeta, tot constituint sota l'ègida de la UNESCO un Comitè internacional, de poder contribuir a realitzar la col·laboració científica pròpia per a assegurar l'èxit d'aquesta gran empresa.»

El Congrés es cloqué amb una allocució del seu President J. Marouzeau. Durant la setmana en què es perllongaren llurs treballs, els congressistes foren obsequiats amb algunes recepcions — entre elles a la UNESCO i a l'Ajuntament de París — i una excursió a Chantilly. El mes de gener de 1951 aparegué el volum d'actes del Congrés,² on, ultra la llista d'associacions que componen la F.I.A.E.C. (amb l'oblit inexplicable de la nostra Societat), els comitès d'honor i d'organització del Congrés i la llista de membres inscrits, és donat un report detallat de les diverses sessions, amb reproducció dels discursos pronunciats, de tots els reports, de les comunicacions (*in extenso* o resumides), vots, etc. En felicitar el Prof. J. Marouzeau pels resultats d'aquesta primera reunió internacional d'estudis clàssics, seria injust d'oblidar els noms del Prof. A. Dain i la Dra. Juliette Ernst, Secretaris del Congrés, sobre les espatlles dels quals reposà tot aquell treball, anònim però ple de responsabilitat, que és el que a fi de comptes assegura l'èxit en tota assemblea científica com la que hem comentat. — R. ARAMON I SERRA.

El vocabulari cromàtic en llatí. — Per la rigorosa elaboració i la riquesa de materials, l'obra recent de J. André, *Étude sur les termes de couleur dans la langue latine*,³ pot ésser considerada, sense exageració, com una contribució modèlica en els dominis de la semàntica, la lexicologia i l'estilística. L'empresa,

1. Posteriorment hem estat informats que aquest vot ha obtingut ja alguns resultats positius: una nova convenció internacional preparada per la UNESCO, que ha de permetre la circulació amb franquícia d'un gran nombre d'articles de caràcter educatiu i científic, ha estat presentada, en efecte, el 22 de novembre següent a Lake Success i sotmesa a la signatura dels governs de la UNESCO o de l'ONU, els quals es comprometen a suprimir tots els drets de duana sobre els llibres, diaris, obres d'art, films, discos, etc.

2. *Actes du Premier Congrès de la Fédération Internationale des Associations d'Études Classiques*. A Paris, 28 août - 2 septembre 1950. Paris, Librairie C. Klincksieck, 1951. 406 pàgs.

3. Paris, Librairie C. Klincksieck, 1949. 428 pàgines.

a més, no era gaire senzilla, si tenim en compte les dificultats que suposa la determinació exacta del sentit dels termes cromàtics: quant als fets llatins, una nova dificultat és la manca de tota nomenclatura científica. L'autor alludeix a aquestes dificultats en la introducció, en la qual exposa la hipòtesi de la pretesa insuficiència o incapacitat de percepció cromàtica entre els antics, com sembla reflectir la literatura greco-romana, en especial l'espectre homèric. En realitat, afirma J. André, cal pensar que aleshores, trobant-se en plena formació l'estil èpic, la terminologia cromàtica no és més que un factor accessori: sols més endavant, amb la lírica, esdevé un element essencial de la poesia.

L'obra està dividida en tres estudis fonamentals. La primera part, l'«Étude sémantique», comprèn l'estudi de les famílies de termes cromàtics: el blanc (*albus, candidus, niueus, lacteus, marmoreus, argenteus, eburnus*), el negre (*ater, niger, furvus, piceus, aquilus, coracinus*), el gris (*canus, raius, pullus, leucophaeus*); el roig ocupa una gran extensió, amb la família de *rubere* (*ruber, rubicundus, rubidus, rufus, russus, robus*), les formes *rutilus* i *puniceus*, el tint de la porpra (*purpureus, ostrinus*, etc.) i certs derivats (tipus *ferrugineus, roseus, sanguineus, cruentus, igneus*, etc.) i termes especials; segueixen el bru (*fuscus*), to quasi ignorat dels romans, el groc amb les seves tonalitats (*flavus, fulvus, pallidus, galbinus*, etc.), amb derivats del mateix matís (*luteus, aureus, cereus, melleus, sulfureus, buxeus*, etc.), i el blau (*caeruleus, lividus, glaucus*, etc.); el verd inclou especialment la família de *virere* (*viridis, viridis*), els derivats d'origen llatí (*vitreus, herbeus, myrteus, porraceus, felleus*) i d'origen grec (*prasinus*, etc.); poc emprats entre els llatins — com entre els grecs — són els termes que indiquen el morat i encara es redueixen a varietats de la porpra en la tècnica del tint només aplicades a les teles (*amethystinus, violaceus, hyacinthinus*, etc.). L'estudi acaba amb unes conclusions, finament elaborades, sobre la petita història del vocabulari cromàtic llatí.

D'aquest estudi semàntic, que té per finalitat de precisar amb tot el rigor possible el sentit cromàtic particular a famílies de mots, passa l'autor en la segona part, l'«Étude lexicologique», a dissociar aquestes famílies per a separar les formacions i examinar els procediments que segueixen els romans per tal de crear-se el vocabulari cromàtic emprant els diversos elements morfològics — prefixos i sufixos — de què disposaven. Entra, doncs, en aquesta secció l'anàlisi dels adjectius, dels substantius i dels verbs. Comença per exposar els sufixos adjectivals — setze formes — amb les seves alternances, degudes de vegades a exigències mètriques; són donats a continuació els adjectius creats per comparança (tipus *aeneus, aureus, lacteus*, etc.), amb la indicació del primer escriptor que els usà amb valor cromàtic, i els diminutius, de sentit qualificatiu o atectiu; segueix l'estudi dels adjectius amb prefix (*ex-, in-, per-, prae-, sub-, ue-*), dels participis amb valor adjectival, dels composts (formes *albicapillus, ignicolor, bicolor*, etc.) i dels hellenismes, calcs del grec amb sufixos llatins. Quant als substantius cromàtics, són analitzades les formes sufixals abstractes (*-or*, la més abundant, *-tudo, -tras, -tia, -ties, -edo*), els adjectius substantivats, en la seva forma neutra o femenina, i els usos dels substantius que donaven un derivat cromàtic (ex. HORACI, *Carm.* III, 10, 14: «*tinctus viola pallor amantium*»; el mateix ús en català, cf. GUERAU DE LIOST, *La muntanya d'ametistes*, ed. 1933, «Invocació»: «*el prodigares — camperola festa — | no pas de ginebrons l'òpal espars | ni el topazi florit de la ginesta, | sinó violes en cristall de quars*»). El vocabulari verbal cromàtic comprèn formes que indiquen l'estat (gairebé tots en *-ere*, alguns en *-are* i en *-icare*), els incoatius i els causatius; aquest vocabulari verbal és incomplet: no hi són representats el morat ni, pròpiament, el blau. D'igual manera, no es troba en el vocabulari llatí, per a cada color fonamental, la utilització de les tres categories gramaticals del verb, de l'adjec-

tiu i del substantiu, que reclamaria la lògica : la sèrie només és completa en el tipus no comparatiu (com *albere/albus/albitudo, candere/candidus/candor*).

La tercera part, l'«Étude stylistique», és sens dubte la més personal, més rica en estadístiques i més suggestiva del volum. Ens hem de limitar ací a traçar un esquema del contingut, desenrotllat en sis capítols. Sota el títol «L'affectivité», s'estudia aquest fenomen en la selecció dels mots cromàtics o en un element de la paraula, és a dir, el sufix, que dona lloc als diminutius hipocorístics i als pejoratiu; s'enllaça amb aquest aspecte l'anàlisi del simbolisme dels colors. En l'important capítol «Les styles» són detallades les diferències del lèxic cromàtic entre els diversos gèneres de la poesia i la prosa : poesia en general, èpica i tragèdia, d'una banda, i, de l'altra, oratòria, història, llengua científica, *sermo cotidianus*, parles tècniques i agricultura. En «Les procédés stylistiques» assenyala l'autor les perífrasis cromàtiques, distingint la perífrasi nominal, l'adjectival, la verbal i l'elaborada amb formes mètriques fixes ; examina els substituïts a fi d'evitar les repeticions i, encara, els mitjans de reforçament per comparança (tipus *niue candidior*) i el redoblament expressiu (tipus *alba canities*). «Clichés et formules» és un documentadíssim estudi ; en primer lloc, l'autor recalca el valor cromàtic en els termes descriptius : cos humà (cabell, sang), vegetació (fullatge, gespa, messes, flors, fruits), aigua (rius, mar, divinitats marines), cel (cel, núvols, aurora, sol, estels), animal (ovella, porc, brau-bou-vaca, cavall, colom, serps), mineral (marbre, or, pols), infern ; descriu després l'associació de temes i de colors, en particular les parelles blanc-negre, roig-blanc, roig-groc ; en fi, les fórmules de la poesia llatina en una exhaustiva sistematització temàtica. En el capítol «L'imitation» són examinades les formes i les fonts de la imitació, i l'ús que en fan els poetes i els prosistes llatins. Clou aquesta tercera part un estudi sobre «La personnalité de l'écrivain», en el qual s'especifiquen, primerament, els escriptors que entren per primera vegada cada un dels termes cromàtics ; segonament, els termes isolats que només es troben en un autor o que són repetits de faïso excepcional. Segueix, encara, un resum sobre l'evolució del vocabulari cromàtic llatí i es dona un quadre sobre les preferències verbals dels escriptors en l'epopeia.

Després d'una bibliografia detallada, en la qual, però, trobem a manca la important tesi del Prof. Bassols de Climent, *Estudio acerca de los adjetivos y predicados verbales que expresan idea de blancura en los poetas latinos* (Barcelona 1926), vénen índexs copiosos : *index uerborum*, *index rerum*, repertori de temes, repertori de particularitats dels autors, index de colors. — MIGUEL DOLÇ.

Els vots del Congrés d'Estudis Bizantins de Palerm. — Del dia 3 al 10 d'abril de 1951 es reuní a la capital siciliana el vuitè Congrés Internacional d'Estudis Bizantins, sota la presidència del Prof. Silvio Giuseppe Mercati, de Roma. La tasca de secretaria i d'organització anà a càrrec del Prof. Bruno Lavagnini. Les comunicacions presentades en les sessions de treball foren nombroses i interessants, i entre elles destacaren les dels senyors F. Dölger, A. Dain, H. Grégoire, F. Babinger, B. Lavagnini, E. Dyggve, C. Marinescu, P. Goubert, G. Giovannelli, F. Halkin, Ph. Kukules, W. Ensslin, G. Agnello, H. L. Grondijs, O. Demus, P. K. Enepekides i altres. Els congressistes foren obsequiats amb diverses recepcions i excursions ; a recordar, entre les primeres, les de la Societat Siciliana d'Història Pàtria de Palerm i del Museu de Reggio de Calàbria, i, entre les segones, les de Cefalú, Piana degli Albanesi i Segesta.

En la sessió de clausura, celebrada el dia 10, foren aprovats els següents vots :

1. «Que — atès que el coneixement del grec modern facilita al filòleg clàssic la interpretació dels textos grecs medievals i ajuda a la transformació del

classicista en bizantinista — sigui instituït l'ensenyament del grec modern a totes les Universitats on encara no existeixi.»

2. «Que sigui creat a Palerm un Institut d'Estudis Bizantins i Neogrecs que s'encarregui de promoure i coordinar la recerca sobre la grecitat postclàssica a Sicília i a la Itàlia meridional.»

3. «Que siguin invitades les Acadèmies dels diversos països perquè, anàlogament a la iniciativa presa per l'Acadèmia d'Atenes, contribueixin a completar les publicacions cristianes gregues que es troben fora del territori hellènic, i que, prosseguint l'obra ja iniciada per Lietzmann, Bélès i Sotiriú, pugui arribar-se a una nova edició completa d'un *Corpus Inscriptionum Graecarum Christianarum*.»

4. «Que sigui duta a terme la compilació dels catàlegs de còdexs grecs, redactats amb un criteri uniforme, i que s'institueixi un Centre d'informació sobre els manuscrits grecs, de l'organització del qual tingui cura un Comitè internacional d'experts.»

5. «Que la Facultat de Filosofia i Lletres de Messina contribueixi de la manera que cregui més oportuna a l'estudi dels fragments de manuscrits grecs que es conserven a la seva biblioteca i que no estan descrits en el catàleg d'Augusto Mancini.»

6. «Que els estudiosos més qualificats de tots els països col·laborin als treballs sobre la prosopografia cristiana del Baix Imperi, iniciada pel Prof. Palanke en col·laboració amb els Profs. Laurent i Marrou, obra tan necessària per als historiadors del període postbizantí.»

7. «Que sigui restaurada íntegrament la insigne catedral de Cefalú i que sigui donada als mosaics una precedència absoluta en aquesta restauració. Hom aprofita l'ocasió per a assenyalar al Govern regional sicilià l'oportunitat d'instituir una escola de mosaïcistes amb la finalitat de proveir a les eventuais restauracions dels mosaics de l'illa.»

8. «Que sigui duta a terme la redacció d'un *Corpus Musivorum*, a realitzar amb la col·laboració dels estudiosos de diverses regions, i en el qual siguin fixats els relleus gràfics i fotogràfics de tots els mosaics parietals paleocristians i bizantins, amb les anotacions sobre restauracions i la documentació sobre les fases anteriors.»

9. «Que siguin promoguts estudis particulars que condueixin a la compilació d'una obra il·lustrada dedicada als usos i costums dels centres calabresos i otrantins que són o han estat de llengua grega, i que els cants i l'idioma corrents, ultra ésser objecte de transcripcions acurades, siguin gravats en llurs versions més significatives damunt discos fonogràfics.»

10. «Que sigui promoguda la publicació en edició crítica, acompanyada de traduccions, dels textos hagiogràfics italo-grecs inèdits o coneguts només en llatí, i que aquesta publicació sigui confiada al monestir de Grottaferrata, hereu natural del monaquisme italo-grec, que obrarà en esperit de col·laboració amb els bollandistes i altres cultivadors d'hagiografia.»

Respecte al vot núm. 8, cal recordar que el mes de maig de 1951 l'Institut, a proposta de la seva Secció Històrico-Arqueològica, acordà adherir-s'hi especialment, tot oferint la seva col·laboració per a l'aportació de materials i per a l'estudi dels mosaics parietals d'aquella data conservats a la Península Ibèrica, que si bé són en nombre limitat, poden oferir algun exemplar de gran importància com el de Centelles. L'Institut acordà també de fer present al Comitè que s'encarregués de l'execució del corpus de mosaics paleocristians i bizantins, la utilitat que tindria d'ampliar-lo amb les pintures parietals contemporànies, o bé de formar-ne, amb aquestes, un de paral·lel, cosa que seria relati-

vament fàcil, donats la similitud dels temes i el fet de trobar-se tant els uns com els altres en la mateixa sèrie de monuments. — R. ARAMON I SERRA.

Els reports del novè Congrés Internacional de Ciències Històriques. — El Comitè Organitzador d'aquest Congrés, celebrat a París del 28 d'agost al 3 de setembre de 1950, va introduir la que creiem extremament lloable novetat de publicar, anteriorment a la seva reunió, un gruixut volum¹ que conté trenta reports, deguts a investigadors americans, anglesos, australians, belgues, francesos, holandesos, italians i polonesos. L'examen d'aquest volum densíssim i, com és natural en un primer assaig, de contingut molt irregular, suggereix abans que res la noció del predomini creixent que té en la moderna investigació històrica allò que era més oblidat en les etapes anteriors: l'estudi dels fets col·lectius, reflex del conjunt dels humans, sobre els individuals, referents a persones posades al primer terme de l'escenari històric, i d'allò que en els nostres temps de batxillerat hom anomenava *història interna*, sobre la història militar i política. I encara es pot extremer la constatació, i és que dintre aquest predomini la cosa més destacada és l'interès per la història econòmica i social. Els reports estan agrupats en set seccions: Antropologia i Demografia (una secció que hauria escandalitzat els historiadors *clàssics*), Història de les Idees i dels Sentiments, Història econòmica, Història social, Història de la Civilització, Història de les Institucions i Història dels Fets polítics; i, dintre elles, en apartats cronològics (antiguitat, temps medievals, moderns, contemporanis). Però la Història econòmica i social depassa els reports de les seccions que li són específicament atribuïdes i treu el cap pertot arreu. ¿Qui, al començament del segle, hauria pogut pensar que en un report sobre la Història de les Institucions contemporànies es parlés del problema dels preus; que, en un altre sobre la Història de la Civilització, en lloc de parlar d'arts i de ciències, es parlés també de fets econòmics i socials; que un tercer sobre Història política moderna es centrés sobre les idees comunistes, és a dir, econòmiques, d'un pensador? La Història convertida en història dels reis, que ha predominat durant tants anys, sembla haver naufragat, i el que hom cerca, fins a través dels documents dels reis, quan aquests són els que més abunden, és la història de les masses anònimes que vivien i morien allunyades de la pompa fictícia de l'hora. — J. DE C. SERRA I RÀFOLS.

Les actes del Congrés de Ciències Històriques de París. — Un any després de celebrat el novè Congrés Internacional de Ciències Històriques, ens en vénen a les mans les actes, les quals constitueixen pròpiament el segon volum del Congrés (el primer fou el que contenia els reports, aparegut poc abans de la reunió de París). En aquest volum² trobem aplegades la ressenya de les sessions plenàries (amb reproducció dels mots de Hans Nabholz, President del Comitè Internacional de Ciències Històriques; Jaime Torres Bodet, Director general de la UNESCO, i Pierre-Olivier Lapie, Ministre de l'Educació Nacional, pronunciats o llegits a la sessió inaugural del 28 d'agost de 1950) i de les sessions de treball (amb la discussió i defensa dels diversos reports presentats), una lletra de Charles Morazé, Secretari general del C.I.C.H., a Robert Fawtier, President del Congrés (la qual és donada com a conclusió de les discussions dels reports), els títols de les nombroses i diverses comunicacions pre-

1. IXe Congrès International des Sciences Historiques. Paris, 28 août - 3 septembre 1950. I: *Rapports*. Paris, Librairie Armand Colin, 1950. 648 pàgs.

2. IXe Congrès International des Sciences Historiques. Paris, 28 août - 3 septembre 1950. II: *Actes*. Paris, Librairie Armand Colin, 1951. vi + 326 pàgs.

sentades al Congrés (amb indicació dels llocs on bona part d'elles seran publicades) i la llista de delegacions i persones que participaren al Congrés (amb el lamentable oblit de l'Institut d'Estudis Catalans entre les entitats representades).

També són donats en aquest volum els vots presentats per les diverses seccions o comissions.³ Anotem els següents:⁴

1. «Que sigui creada una comissió encarregada d'un cens internacional de les fonts de la història econòmica i social a l'Edat Mitjana (protocols de notaris, correspondència dels mercaders, llibres de comerç, manuals pràctics de la mercaderia, etc.).»

2. «Que sigui reconstituïda la Comissió de Cronologia del C.I.C.H., l'activitat de la qual per a l'establiment de llistes crítiques de caps i oficials civils i religiosos de l'Edat Mitjana ha prestat ja tants de serveis a la ciència i és susceptible de prestar-ne de més grans encara.»

3. «Que en el pròxim Congrés sigui prevista una secció d'història religiosa amb la redacció prèvia de reports a discutir en les sessions d'aquell.»

4. «Que sigui designat un institut d'enquesta encarregat de presentar un report de conjunt sobre l'estat en què actualment es troben les recerques històriques i bibliogràfiques sobre els moviments obrers en els diferents països.»

5. «Que — atès que les ciències auxiliars de la Història de l'Edat Mitjana, principalment la paleografia i la diplomàtica, no han fet durant les darreres dècades, malgrat il·lustres excepcions, els progressos que exigeix el desenrotllament general dels estudis medievals — el C.I.C.H. es preocupi d'activar i de coordinar l'estudi de la paleografia i la diplomàtica i, particularment, a) que al pròxim Congrés sigui presentat un report sobre l'estat de les recerques de paleografia, i b) que es constitueixi, en ocasió d'aquell Congrés, una secció especial consagrada a les ciències auxiliars en general i a les dues citades disciplines en particular.»

6. «Que sigui publicat un Repertori general de les esglésies col·legials, el qual hauria d'ésser topogràfic, bibliogràfic i crític, de manera que pogués oferir als erudits, com el Repertori general de les abadies i priorats, el material segur del qual senten necessitat urgent per a llurs treballs d'història institucional comparada.»

7. «Que — atesa la importància excepcional per a la Història de l'Edat Mitjana i el caràcter eminentment internacional dels documents pontificis, atesa la riquesa de l'aportació ja fornida per les publicacions de les Acadèmies, Escoles i Instituts d'Història i Arqueologia amb seu a Roma des de l'obertura al públic de l'Arxiu Vaticà, i atès que algunes d'aquestes publicacions entren en col·lisió o se sobreposen en certa mesura, la qual cosa sembla constituir un esmerç poc judiciós dels mitjans intel·lectuals i materials posats a contribució per a dur a terme aquest treball — sigui establerta una certa coordinació en el domini d'aquestes publicacions a fi d'accelerar-ne el ritme, i el C.I.C.H. prengui la iniciativa d'entendre's amb les altes autoritats de la Biblioteca i l'Arxiu Vaticans i els directores de les Acadèmies, Escoles i Instituts d'Història i Arqueologia amb seu a Roma per tal d'examinar les mesures susceptibles de permetre, per al bé general, una coordinació semblant.» — R. A. i S.

3. Els núms. 2 i 7 foren presentats per la Secció d'Història de l'Edat Mitjana, el 3 per la Comissió d'Història Eclesiàstica Comparada, el 4 per la Comissió Històrica per a l'Estudi dels Moviments Socials, el 6 per la subsecció d'Història de les Ciutats i els 1 i 5 per particulars.

4. Deixem de banda un vot de la Comissió de Publicacions sobre la revista «Excerpta Historica Nordica» i el dels classicistes, de què donem compte en un altre lloc, sobre la creació d'un parc arqueològic a Istanbul.

La Mesa del Comité Internacional de Ciències Històriques. — A l'assemblea general del C.I.C.H. tinguda a París el 27 d'agost de 1950 fou elegida una nova Mesa per al període 1950-55. Els membres designats per a constituir-la foren els següents: President, R. Fawtier (París); Vice-presidents, Sir Ch. Webster (Londres) i N. Ahnlund (Estocolm); Secretari general, M. François (París); Tresorer, A. Largiader (Zuric); Membres assessors, D. C. McKay (Cambridge, Mass.), F. van Kalken (Brusselles), L. Salvatorelli (Roma), H. F. Schmid (Viena) i S. Zavala (Mèxic); Membres consellers, H. Koht (Lysaker, Noruega), W. G. Leland (Washington, D.C.) i H. Nabholz (Zollikon, Suïssa). El nou President, que està al cap del Comitè Nacional Francès i presidí el Congrés de París, tenia una de les Vice-presidències a la Mesa anterior; també formaven part d'aquesta H. Nabholz com a President, Ch. Morazé com a Secretari general i A. Linvald com a Membre assessor, i, amb el mateix càrrec que a la Mesa actual, Sir Ch. Webster, A. Largiader, D. C. McKay i H. Koht. En aquella sessió foren examinades i discutides una sèrie de qüestions importants per a la vida del C.I.C.H., entre elles l'estat de les publicacions en curs, la revisió dels estatuts, l'afiliació d'organismes internacionals i la represa de l'antic butlletí. En una segona sessió de l'assemblea general, celebrada el dia 3 de setembre sota el guiatge ja de la nova Mesa, després d'estudiar l'admissió de nous membres i el programa de treball del C.I.C.H., fou decidit que el desè Congrés de Ciències Històriques tindria lloc a Roma el mes de setembre de 1955 i que la propera assemblea general es faria a Brusselles el 1952. — R. A. i S.

El Comitè Espanyol de Ciències Històriques. — Quan el C.I.C.H. inicia, l'any 1926, les seves activitats, els historiadors hispànics hi foren representats pels erudits catalans Ramon d'Alòs-Moner i Lluís Nicolau d'Olwer, membres de l'Institut, els quals contribuïren notablement, amb llur esforç i entusiasme, a la creació i a l'èxit d'aquell organisme internacional. En fer conèixer l'Acadèmia de la Història de Madrid, poc temps després, el seu natural desig de participar en aquelles tasques, el senyor Nicolau renuncià a la seva qualitat de membre del Comitè i aquest càrrec fou posat per l'Institut a disposició de l'Acadèmia, la qual el confià a l'il·lustre historiador Rafael Altamira. Des d'aquell moment, i fins que la guerra del 1939-45 obligà a la suspensió de tot treball de col·laboració internacional, la representació hispànica al C.I.C.H. fou ostentada per R. d'Alòs-Moner (Barcelona) i Rafael Altamira (Madrid), com a membres, als quals sovint acompanyaren, en qualitat d'adjunts o de membres de les diverses comissions, Ll. Nicolau d'Olwer (Barcelona), A. Ballesteros Beretta (Madrid) i d'altres. Aquesta repartició de llocs entre historiadors catalans i castellans féu que l'aportació hispànica a les tasques del C.I.C.H. fos brillant i fecunda i ens cal subratllar la lleialtat amb què uns i altres volgueren servir-la.¹ Després de l'assemblea general del C.I.C.H. tinguda a París el 1950, hom cregué que l'aportació hispànica al dit Comitè havia d'ésser ampliada, i fou constituïda una Comissió organitzadora d'un nou Comitè Espanyol de Ciències Històriques, formada per la senyora Mercedes Gaibrois de Ballesteros (President) i els Srs. Ll. Pericot i Garcia, A. Ferrari Núñez, M. Ballesteros Gaibrois, J. Vicens i Vives i

1. Recordem, quant a l'activitat catalana en el C.I.C.H., que l'Institut participà intensament en les iniciatives i treballs de les diverses comissions; que Ll. Nicolau d'Olwer fou secretari de la Comissió de Llistes cronològiques i F. Soldevila de la de Grans descobriments, i que R. d'Alòs-Moner, J. Puig i Cadafalch i A. Duran i Sanpere, J. Givanel i F. Valls i Taberner col·laboraren en les comissions de Bibliografia, Iconografia històrica, Història de la premsa i Arxius.

J. M. Lacarra y de Miguel (Secretari). Aquesta Comissió redactà un projecte d'estatuts, seguint les línies dels altres comitès nacional, i convocà les corporacions i els particulars que es dediquen als estudis històrics a una reunió que tingué lloc a Madrid el 9 de maig de 1951.² La S.C.E.H. s'adherí al projectat C.E.C.H. i nomenà com a delegats seus per a l'Assemblea R. Aramon i Serra i J. de C. Serra i Ràfols, els quals, no podent assistir a la reunió de Madrid, delegaren llur representació en Ferran Soldevila. En la sessió de constitució del dia 9, celebrada sota la presidència de la senyora Ballesteros, s'elegí una Junta, que quedà constituïda de la manera següent: President: Duc d'Alba (Madrid); Vice-presidents: Sra. Mercedes Gaibrois de Ballesteros (Madrid), F. X. Sánchez Cantón (Madrid) i R. d'Abadal i de Vinyals (Barcelona); Secretari: A. Rumeu de Armas (Madrid); Vice-secretari: L. Vázquez de Parga (Madrid); Tresorer: A. Ferrari Núñez (Madrid); Vocals: Antonio de la Torre (Madrid), E. García Gómez (Madrid), J. E. Martínez i Ferrando (Barcelona), R. Carande Thovar (Sevilla), J. Beneyto Pérez (Salamanca), J. Rubió i Balaguer (Barcelona), C. Pérez Bustamante (Madrid), Josep Vives (Barcelona), J. Guillén Tato (Madrid), J. Vicens i Vives (Barcelona), Ll. Pericot i Garcia (Barcelona), M. Ballesteros Gaibrois (Madrid), J. M. Millàs i Vallicrosa (Barcelona), P. Angel Custodio Vega (Madrid) i José M. Lacarra (Saragossa). En la mateixa sessió fou nomenat un Comitè d'honor format per R. Menéndez Pidal, J. Puig i Cadafalch i M. Gómez Moreno. Ens cal subratllar que tres dels individus de la Junta (R. d'Abadal, J. Rubió i J. Vicens) i un del Comitè d'honor (J. Puig i Cadafalch) són membres de la S.C.E.H. En una reunió ulterior serà nomenada la Comissió permanent i aprovats definitivament els estatuts. Fem vots perquè aquesta nova etapa de la participació hispànica en les tasques del C.I.C.H. sigui tan fecunda com la de 1926-39; perquè l'actual Comitè espanyol s'inspiri — i la primera sessió no ens permet de dubtar que serà així — en el mateix esperit de convivència i de col·laboració que l'inspirà en els primers anys de la seva existència, quan estava format únicament per les dues corporacions hispàniques capdavanteres en el conreu dels estudis històrics, i perquè aquest esperit es reflecteixi en la designació dels membres hispànics que hauran de formar part del Comitè internacional, que creiem sense vacillar que no poden ésser altres que els delegats de les mateixes corporacions que en un lloc tan elevat posaren, en el pla internacional, durant els darrers vint-i-cinc anys, els noms dels historiadors castellans i catalans i de la ciència hispànica, als quals, naturalment, podran i hauran de fer costat, com a adjunts o col·laboradors, els representants d'altres institucions i de facultats universitàries de lletres.

— R. ARAMON I SERRA.

Record a Louis Halphen. — El Prof. Halphen, de la Sorbona, tan conegut pels seus estudis sobre la història carolíngia francesa, morí sobtadament el 7 d'octubre de 1950. A part la profunda influència que els seus ensenyaments a les Universitats de Bordeus i de París tingueren en la formació de tota una generació d'estudiants francesos, la seva obra quedarà com un model de sàvia conjugació d'erudit i historiador. La seva bibliografia és copiosa — més d'un centenar de títols —, però cal remarcar especialment la seva col·laboració a la publicació, per l'Acadèmia d'Inscripcions, dels diplomes carolíngis: intervingué en l'edició dels del rei Lotari i en la preparació dels de Carles *el Calb*.

2. En l'escrit que la Comissió organitzadora adreçà a corporacions i historiadors s'escapà un petit error, que convé rectificar, sobre la participació espanyola al Congrés de 1938 a Zuric, que certament existí (veg. la llista oficial de congressistes i el programa de treball).

Filla d'aquest treball de preparació fou l'obra que publicà, junt amb F. Lot, l'any 1909, sobre el regnat d'aquest darrer rei. Les seves grans obres, però, les que passaran a la posteritat com a permanents monuments de consulta, són *Les Barbares: Des grandes invasions aux conquêtes turques du XIe siècle* (Paris 1926, 5.ª ed. 1948), *L'essor de l'Europe: XIe-XIIIe siècles* (Paris 1932, 3.ª ed. 1948) i *Charlemagne et l'Empire carolingien* (Paris 1947, 2.ª ed. 1949), totes tres publicades dins la col·lecció «Peuples et Civilisations» que ell dirigia junt amb el seu company Philippe Sagnac. Els havien precedit els seus *Études critiques sur l'histoire de Charlemagne* (Paris 1921).

Especialment el seu *Charlemagne et l'Empire carolingien* tradueix l'extensió i la profunditat del seu domini de les fonts carolíngies, i, sobre aquesta base fermissima, l'amplitud de la seva visió, la traça del seu plantejament i l'art de la seva exposició. És una obra que restarà clàssica en el tresor de la historiografia francesa. La mort del Prof. Halphen haurà estat, per a l'erudició francesa, una desgràcia immensa; el seu lloc serà ben difícil d'omplir.

Poc temps abans que morís, els seus amics, deixebles i admiradors volgueren honorar-lo amb la publicació d'uns «Mélanges d'Histoire du Moyen Âge Louis Halphen», que aparegueren a París, a les Presses Universitaires de France (xxiv+716 pàgs.+1 lám.) i que l'il·lustre historiador no haurà pogut veure. El nostre Institut s'adherí a aquest homenatge. Fins a vuitanta-tres pugen les col·laboracions als «Mélanges», dedicades totes a temes d'història i arqueologia medievals. Sis ens en cal assenyalar per la relació que tenen amb la història del nostre país: *Les comtes Bernard sous Charles le Chauve: État actuel d'une énigme historique*, per Josep Calmette; *Charlemagne et la monarchie asturienne*, per Marcellin Défourneaux; *Un grand chapitre de l'histoire du XIIe siècle: La rivalité des maisons de Toulouse et de Barcelone pour la prépondérance méridionale*, per Charles Higounet; *Le clergé séculier à l'époque asturienne (718-910)*, per Jean B. Matin; *Du nouveau sur Jacques Coeur*, per Constantin Marinescu, i *El tributum quadragesimale: Supervivencias fiscales romanas en Galicia*, per Claudio Sánchez-Albornoz. — R. D'ABADAL I DE VINYALS.

Quatre llibres d'història. — Dins la col·lecció «Guió d'Or», iniciada l'any 1947 per l'editor Aymà amb l'obra *La dona i la cortesia a la societat medieval* d'Enric Bagué, han aparegut ara de poc quatre interessants llibres d'història dedicats a l'abat-bisbe Oliba, al pas de l'Edat Mitjana al Renaixement dins les terres catalanes, al capítol del Toisó d'Or tingut a Barcelona i als fills del rei Jaume II.

L'abat Oliba ha estat sortós amb els seus biògrafs: tenia una excellent biografia deguda al P. Dom Anselm M. Albareda, actual Prefecte de la Biblioteca Vaticana; el centenari novè de la seva mort, escaigut el 1946, ha estat causa d'una nova biografia — *L'abat Oliba, bisbe de Vic, i la seva època* (vols. IV-V; 1948; 312 pàgs.+1 facs.) —, en la qual Ramon d'Abadal i de Vinyals aboca el seu coneixement profund de l'època i fa reviure alhora la figura de l'abat-bisbe i l'ambient que va voltar-lo, o sia el de la Catalunya dels segles x i xi, amb incursions molt profitoses pels principals problemes històrics que s'hi plantejgen. Assenyallem molt especialment el relatiu a la successió comtal, que sovint degué presentar la forma de successió conjunta o indivisa i no de partició com s'havia cregut. Diguem, així mateix, que al costat de la figura de l'abat Oliba en són dreçades d'altres, com la del seu oncle Miró Bonfill, «prefigurador» de la figura d'Oliba, com la del seu pare Oliba Cabreta, com la del seu germà Bernat Tallaferro, etc. Tot plegat motiu perquè aquesta obra d'Abadal sigui no sols un llibre de lectura amena, ben construït, evocador, suggestiu pel seu estil, sinó un llibre d'imprescindible consulta per als especialistes.

L'objectiu del llibre *De l'Edat Mitjana al Renaixement (Figures literàries de Catalunya i València)*, de Jordi Rubió i Balaguer (vol. VI; 1948; 182 pàgines + 15 làms.), ens és declarat pel seu autor amb aquestes senzilles paraules: «Voldria només arrenglerar algunes notes que, al meu entendre, ens fan veure com els escriptors catalans comencen a experimentar la transformació enfortidora que el Renaixement va fer triomfar en llur consciència d'escriptors i en l'actitud que prenen davant la pròpia obra». Designi ambicions, voltat de perills, entre els quals potser el més greu és el de la imprecisió del tema; designi que Rubió i Balaguer pot dur a felíç terme gràcies al seu doble domini de la història literària i de l'expressió subtil. Així pot aplegar els elements que l'ajuden a comprendre i aclarir la posició dels nostres escriptors en el trànsit del tres-cents al quatre-cents; però no els elements diguéssim a l'ús, sinó dades excepcionals poades en la seva excepcional erudició. Per això poca cosa diuen, de cara al contingut real, els títols dels tres capítols que integren el llibre: *Des del jugar al poeta de la Gaia Ciència*, *Els autors del quatre-cents davant de llurs obres*, *Els autors segons llur estament*. Els subtítols ja ens diuen molt més; però res encara en esguard del que pretenen resumir. Llibre per a ésser llegit íntegrament i íntegrament assaborit.

En el llibre de Joan Ainaud de Lasarte *El Toisó d'Or a Barcelona* (vol. VII; 1949; 164 pàgs. + 15 làms.) conflueixen la ciència arqueològica i historiogràfica del seu autor, director dels Museus d'Art de Barcelona. Ainaud ens presenta el capítol de l'orde que va celebrar-se a la ciutat de Barcelona el 1519, llavors de la primera estada que hi va fer el rei Carles I d'Espanya, aviat emperador Carles V d'Alemanya. Fa precedir l'evocació d'alguns capítols on es parla de la cavalleria i els simbolismes del Toisó d'Or, de la fundació de l'orde, de la política i el sentit del Toisó, de l'orde a Flandes de 1501 a 1517, dels preliminars immediats del capítol de Barcelona i del cerimonial. L'escenari i els personatges són presentats a continuació, de mà mestra, així com l'entrada en escena del personatge principal: el rei Carles. La celebració del capítol es distribueix en els quatre dies o sessions: el Primer, el Gran dia de l'Orde, el Dia de Difunts i el Dia de la Verge. Dos apartats dedicats a presentar les repercussions polítiques i civils del capítol celebrat i els seus records barcelonins clouen el llibre, en què l'autor es mou amb seguretat i — diríem — amb delectança, i comunica fàcilment aquesta sensació al lector, encantat de veure desfilar davant els seus ulls la pompa de la cort borgonyona pels carrers de la vella Barcelona, sota les voltes del Tinell o dins la penombrosa Seu, el cor de la qual conserva encara, com una de les seves més preades relíquies, els escuts dels membres del famós Orde, pintats en els setials que havien d'ocupar.

De la seva obra *Jaime II de Aragón, su vida familiar*, publicada en dos volums l'any 1948, es pot dir que el seu autor, Ernest Martínez i Ferrando, cap de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, ha extret el llibre titulat *Els fills de Jaume II* (vol. VIII; 1950; 242 pàgs. + 15 làms.). Però, com fa observar el seu mateix autor, l'exposició del tema té aquí més unitat i està feta més de cara al lector. D'altra banda l'obra conté nombroses addicions i alguna esmena. Després d'un pròleg en què ens és presentada una visió de conjunt del viure de la família reial, desfilen d'un a un, en sengles capítols per ordre de primogenitura, els deu fills legítims de Jaume II: els infants Jaume, Maria, Alfons, Constança, Joan, Isabel, Blanca, Pere, Ramon Berenguer i Violant. Un darrer capítol és consagrat als dos fills bastards que va tenir a Sicília, en la seva juvenesa, el rei Jaume: Napoleó i Jaume. En aquesta galeria de retrats, o almenys de semblances, on hi ha una tan rica gamma de caràcters i de destins, des del primogènit, que a temporades degué vorejar la folia, o poc de-

gué faltar-se'n, fins a l'infant Joan, arquebisbe de Toledo i després de Tarragona, esperit «quiet i sensitiv», passant per les figures femenines de la infanta Constança, «flor de bondat», i de la infanta Isabel, la muller de Frederic el Bell, duc d'Austria, de tan tràgica vida, Martínez i Ferrando ha trobat ample esmerç per a les seves aptituds d'historiador i de novel·lista. Sense separar-se per res del més estricte rigor científic, ha pogut fer reviure figures humanes, allò sens dubte que més li plau com a historiador, perquè és allò que més s'acosta a la seva vocació de literat. I no cal dir com aquesta confluència haurà estat útil per a la nostra historiografia. — F. SOLDEVILA.

Homenatge a Paul Peeters. — El Rev. P. Paul Peeters, S. I., personalitat màxima de la Societat dels Bollandistes d'ençà de la mort del P. Delahaye, i autoritat eminent en hagiografia oriental, ha estat objecte, amb motiu del seu vuitantè aniversari, de l'homenatge d'uns «Mélanges Paul Peeters», que han sortit formant els volums LXVII i LXVIII, corresponents als anys 1949 i 1950, dels «Analecta Bollandiana» (508 pàgs.+6 làms. i 500 pàgs.+4 làms.), l'aparició dels quals ha precedit de molt poc la seva mort. S'hi apleguen seixanta-sis monografies, la major part de les quals són dedicades, com és natural, a temes que es relacionen amb l'hagiografia i la història cristiana. Fora de la menció especial del treball de Mn. Josep Vives, dedicat a un tema nostre (*Un nuevo altar romano-cristiano en la Tarraconense*, referint-se a l'ara descoberta a Rubí l'any 1948), resulta impossible de relacionar tots els altres; però n'assenyalaré alguns, no pas perquè superin els altres, sinó perquè es refereixen a temes més generals. Tals són els de J. Zeiller, *Légalité et arbitraire dans les persécutions contre les chrétiens* (sobre la natura jurídica d'aquestes persecucions); A. Poidebard et R. Mouterde, *A propos de S. Serge: Aviation et épigraphie* (demostra com els documents obtinguts per l'aviació poden ajudar a esclarir passatges de les actes dels màrtirs); G. Bardy, *Pèlerinages à Rome vers la fin du IV siècle* (d'interès per als inicis del culte dels màrtirs a Roma); L.-E. Halkin, *Hagiographie protestante* («l'hagiographie protestante n'est pas l'hagiographie catholique, mais les biographies des martyrs [protestants] appartiennent authentiquement à la littérature hagiographique»), etc. — J. DE C. SERRA I RÀFOLS.

La inquisició a Albí. — El 1299 hi hagué a la ciutat d'Albí i altres poblacions de la diòcesi l'arrest de trenta-cinc ciutadans dels més rics i reputats, sota inculpció d'heretgia. El procés se'ns ha conservat en un manuscrit de la Biblioteca Nacional de París (ms. lat. 11847). La transcripció d'aquest manuscrit forma les dues terceres parts del llibre *The Inquisition at Albí (1299-1300)* de Georgene Webber Davis, publicat a Nova York el 1948. L'altra tercera part està formada per una Introducció en què s'estudia l'afer i els problemes que suscita, entre els quals és potser el més important el de què hi havia darrera el procés d'Albí. Hi havia solament la qüestió de l'heretgia? Hi havia, com ja fou suggerit aleshores, cobejances d'ordre econòmic? Hi havia qüestions d'ordre polític? Foren les acusacions i confessions arrencades per la tortura? Probablement totes aquestes preguntes admetrien respostes afirmatives. Les causes semblen haver-se barrejat i pot ésser que veritables heretges hagin estat possibles caps d'agitacions polítiques, que eren així eliminats o posats de banda, mentre les seves riqueses podien estimular l'acció contra ells com un mitjà d'omplir les arques episcopals. Quant a les tortures, són indubtables en el cas d'alguns dels inculpats que després revocaren llur confessió perquè els havia estat arrencada *vi tormentorum*. El que és indubtable és que persistia al Llenguadoc un estat d'inquietud i d'agitació que es

manifesta en fets com el que l'autor d'aquest llibre anomena *conspiració mallorquina*, i que no és altra que la conspiració descoberta a Carcassona l'any 1303 per a lliurar la ciutat a l'infant Ferran de Mallorca — un episodi poc conegut de la història d'aquest príncep aventurer, no reportat per Rubió i Lluch, que tanmateix assenyalà amb encertada intuïció els Arxius del Migdia de França com a fonts a explorar per a la biografia de l'infant. Altres ciutats i viles llenguadocianes estaven complicades en la conspiració. Descoberta, Jaume II de Mallorca fou el primer a condemnar-la i a desautoritzar el seu fill. Carcassona i Limoux foren condemnades a perdre el seu consolat; quaranta ciutadans de Limoux i setze de Carcassona foren penjats per traïdors. Tot plegat vol dir que la tendència llenguadociana cap als prínceps del casal de Barcelona perdurava encara prop d'un segle després de Muret. — F. SOLDEVILA.

Films d'interès històric. — El dia 12 de març de 1951 foren projectats a l'Institut Francès, per als membres de la Societat i llurs famílies, tres films documentals de tema històric rodats a França: *La révolution de 1848*, fet principalment a base de gravats de l'època; *Saint Louis*, resum gràfic de la vida d'aquest rei de França per on desfilen els monuments històrics i artístics de la seva època; i *La vie médiévale*, en colors, que té per tema les més importants miniatures de l'Edat Mitjana relacionades amb els treballs del camp, amb la vida cortesana, etc. Abans de la projecció d'aquests films, el senyor Enric Moreu, membre de la S.C.E.H., féu un breu parlament comentant aquells i n'assenyalà l'interès i la importància. — R. A. I LL.

Una revista centenària. — En reprendre novament la marxa, sempre segura i ben acompassada, després d'un breu parèntesi produït per la guerra, l'«Archiv für das Studium der neueren Sprachen» ha entrat, amb el volum 185, en el centè any de la seva publicació. Fundada l'any 1846 per Ludwig Herrig i Heinrich Viehoff, aquesta revista dedicada a estudis de germanística, anglistica i romanística es convertí tot seguit en una de les publicacions més interessants — a temporades l'única — de filologia moderna. La designació de Julius Zupitza, el 1890, com a director de la part germano-anglesa, i la d'Adolf Tobler, el 1895, per a la romànica, així com, alguns anys més tard, la d'Alois Brandl, el 1896, per a la germano-anglesa, i la de Heinrich Morf, el 1903, per a la romànica, coincideixen amb els moments de màxima florida de l'«Archiv». Els darrers directors, Wilhelm Horn (mort el maig de 1952 i succeït per Friedrich Maurer) i Gerhard Rohlfs, han sabut mantenir la revista al nivell dels seus millors moments. L'últim número aparegut — el primer fascicle del volum 189 — presenta algunes modificacions, entre elles l'addició del subtítol «Mit Literaturblatt und Bibliographie» (cal recordar, referent a les notes bibliogràfiques dels darrers anys, com han estat abundants i orientadores). L'«Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen» s'inicià (aleshores amb aquest títol) a l'editorial Georg Westermann, de Brunswick; un segle més tard — ho constatem amb joia — segueix essent publicat per la mateixa casa editora. Ad multa saecula! — R. A. I S.

Noves revistes d'estudis romànics. — L'any 1947 ha vist aparèixer cinc noves publicacions periòdiques de filologia romànica, que han vingut a arreglenar-se al costat de les veteranes «Zeitschrift für Romanische Philologie», «Romania», «Revue des Langues Romanes» i «Romanische Forschungen» i de les més modernes «Revue de Linguistique Romane», «Vox Romanica» i «Cultura Neolatina». Les noves revistes són les següents: «Estudis Romànics», dirigits per

R. Aramon i Serra, de l'Institut d'Estudis Catalans (Barcelona, Institut d'Estudis Catalans; dos volums publicats); «Les Lettres Romanes», dirigides per Pierre Groult, de la Universitat de Lovaina (Louvain, Université Catholique; cinc volums publicats); «Revista Portuguesa de Filologia», dirigida per Manuel de Paiva Boléo, de la Universitat de Coïmbra (Coimbra, Casa do Castelo editora; quatre volums publicats); «Romance Philology», dirigida per Yakov Malkiel, de la Universitat de Califòrnia (Berkeley i Los Angeles, University of California Press; cinc volums publicats); «Romanistisches Jahrbuch», dirigit per Olaf Deutschmann, Rudolf Grossmann, Hellmuth Petriconi i Hermann Tiemann, de la Universitat d'Hamburg (Hamburg, Romanisches Seminar i Ibero-Amerikanisches Forschungsinstitut; quatre volums publicats). En saludar avui aquestes noves publicacions, no podem deixar de dedicar un emocionat record a dues revistes que no fa molt cessaren en llur publicació, després de llargs anys d'activitat i d'haver prestat valuosos serveis a l'estudi de les llengües i les literatures romàniques: «Archivum Romanicum», que havia dirigit el malaguanyat Giulio Bertonì, i «Volkstum und Kultur der Romanen», al davant de la qual havia figurat Fritz Krüger, actualment a Mendoza (República Argentina). — JORDI CARBONELL.

Un vocabulari botànic romànic dels segles XI-XII. — En el manuscrit àrab 40 de la col·lecció Gayangos es troba un extens diccionari àrab de matèria mèdica vegetal, del qual Miguel Asín Palacios ha extret un interessantíssim lèxic botànic, que ha estat publicat sota el títol de *Glosario de voces romances registradas por un botánico anónimo hispano-musulmán (siglos XI-XII)*.¹ Aquest vocabulari havia estat atribuït al famós metge Ibn Butlàn de Bagdad; Asín, però, arribà a la conclusió que no era ell l'autor, sinó un botànic i farmacòleg hispano-musulmà dels segles XI-XII. Ho proven a bastament la localització de les plantes que descriu, de les quals hom diu simplement que es troben o que no es troben a Al-Andalus, i, concretant més, sembla que la seva geografia personal d'herboritzacions pròpies es limiti a l'actual Andalusia, sud-est de Portugal i nord del Marroc, mentre que per a la resta de la Península utilitza generalment informacions d'altri; vénen a comprovar aquesta tesi, encara, els diferents elements romànics que apareixen en el lèxic (equivalències en romanç, menció dels mesos també en romanç, etc.). L'època ve fixada per dos botànics toledans, contemporanis de l'autor. Asín estudia successivament les fonts del glossari (que són autors citats per ell, la informació oral i les experiències botàniques), la importància botànica, folklòrica i geogràfica de l'obra (de la qual creiem que, d'un punt de vista lingüístic, cal destacar el darrer aspecte, puix que conté una gran riquesa en toponímia, ben aprofitable en qualsevol recull d'aquest caràcter, si bé difícil de localitzar) i la seva importància lingüística pròpiament dita (donada la seva època tan reculada, i el caràcter arcaïtzant dels parlars romànics meridionals que l'autor coneixia). Després segueix el cos del lèxic botànic, que ocupa prop de quatre-cents pàgines, i el llibre acaba amb índexs de noms propis, de noms científics de les plantes, de llurs noms castellans actuals, dels àrabs o arabitats i dels grecs. L'interès que lexicològicament ofereix el treball que comentem és gran i serà sens dubte consultat per qualsevol que es dediqui a lèxics especialitzats de les llengües romàniques de la Península. No obstant, el fet que Asín no hagués recorregut a l'assessorament de botànics ha fet que hom hagi pogut assenyalar deficiències tècniques o proposar algunes modificacions. Cal

1. Madrid - Granada, Escuelas de Estudios Arabes de Madrid y Granada, 1943. 420 pàgs.

recordar, en aquest aspecte, els *Comentarios históricos y botánicos a un «Glosario hispano musulmán» de los siglos XI y XII*, d'E. Álvarez López («Anales del Jardín Botánico de Madrid», VII, 1946) i els *Comentarios al «Glosario de voces romances» del Dr. Asín Palacios*, de P. Font i Quer («Memorias de la R. Academia de Ciencias y Artes de Barcelona», XXX, 1950, núm. 9.) — A. M. BADIA I MARGARIT.

La represa d'«Els Nostres Clàssics». — Després d'una interrupció de més de deu anys, motivada per la guerra civil i les circumstàncies que en derivaren, ha estat represa la publicació de la col·lecció de textos medievals «Els Nostres Clàssics». Iniciada l'any 1924, aquesta biblioteca havia començat amb un caràcter popular que l'obligà a la modernització ortogràfica del text i a unes notes més aviat de divulgació que crítiques, bé que alguns volums, com les poesies de Ramon Llull editades per Ramon d'Alòs-Moner o el fragment de la crònica de Ramon Muntaner referent a l'expedició dels catalans a Orient editat per Lluís Nicolau d'Olwer, oferissin el text més segur dels que n'havien estat establerts fins aleshores. A partir del volum XXVII, però, «Els Nostres Clàssics» esdevenien una publicació d'una gran exigència filològica, que es caracteritzava pel manteniment de l'ortografia del manuscrit bàsic, una major erudició en les notes, moltes de les quals es referien ara al text, i un glossari limitat als mots típics de l'obra editada o que oferien interès per llur raresa (i no, com abans, d'una extensió excessiva per a l'especialista de l'Edat Mitjana, encara que adequada al lector poc versat en la llengua antiga). En els volums darrerament publicats ha estat accentuat el caràcter erudit de la col·lecció donant més extensió als estudis preliminars i una major rigor científica a l'establiment dels textos, que ara apareixen revisats responsablement.

Obrí la nova marxa d'«Els Nostres Clàssics» l'edició, deguda al P. Miquel Batllori, de les *Obres catalanes* d'Arnau de Vilanova, en dos volums (I: *Escrits religiosos*; II: *Escrits mèdics*), amb pròlegs de Joaquim Carreras i Artau i revisió de R. Aramon i Serra (vols. LIII-LIV i LV-LVI; 1947; 260 i 280 pàgs.). Els escrits religiosos reunits en el primer volum són els següents: *Confessió de Barcelona* (1305) i *Lliçó de Narbona* (1305-08), segons dos manuscrits del segle xv de Morella, desapareguts durant la guerra civil de 1936-39; *Rahonament d'Avinyó* (1310) i *Informació espiritual al rei Frederic de Sicília* (1310), trets del ms. 1 de l'Arxiu Reial de Barcelona; i dues cartes catalanes adreçades a Jaume II i a la seva muller (1309-10), l'original de les quals es troba a l'Arxiu Reial de Barcelona i a l'Acadèmia de la Història de Madrid, respectivament. En el segon volum hom publica la versió catalana de Berenguer Sarriera (1305-10) del *Regiment de sanitat a Jaume II*, redactat en llatí per Arnau, i una altra versió, abreujada, del segle xv, segons el ms. 10078 de la Biblioteca Nacional de Madrid i el ms. Barb. lat. 311 de la Biblioteca Vaticana, respectivament, així com uns *Aforismes de la conservació de la memòria*, del mateix còdex vaticà.¹

Els cinc *Tractats de cavalleria* que Pere Bohigas publica, amb revisió de Josep M. de Casacuberta, en el volum LVII d'«Els Nostres Clàssics» (1947, 216 pàgs.), són els següents: *Guillem de Vároich*, precedent de la novel·la *Tirant*

1. M. de Riquer, en el seu treball *Un nuevo manuscrito con versiones catalanas de Arnau de Vilanova* («Analecta Sacra Tarraconensia», XXII (1949), 1-20), dona compte d'un ignorat manuscrit de la versió catalana del *Regiment de sanitat*, on aquest text es presenta en dues parts, la segona de les quals era desconeguda; a continuació anota les variants de la primera part respecte del text editat pel P. Batllori i publica sencera la segona. Cal recordar, per altra banda, que d'aquesta última fou trobat coetàniament l'original llatí (cf. «Estudis Romànics», II, 300).

lo Blanch, probablement del mateix autor que aquesta, segons el ms. 7811 de la Biblioteca Nacional de Madrid, del segle xvi; *De batalla*, segons un còdex del segle xiv de l'Arxiu Històric de la Ciutat, de Barcelona; *Tractat de cavalleria*, del rei Pere III, segons el registre 1529 de l'Arxiu Reial de Barcelona, del segle xiv; *Sumari de batalla a ultrança*, de Pere Joan Ferrer, segons el ms. L. I. 25 de la Biblioteca de l'Escorial, del segle xvi; *Lo cavaller*, de Ponç de Menagueria, segons una reproducció moderna de l'edició de 1532.

El segon volum del *Libre d'Evast e Blanquerna*, de Ramon Llull, ha estat publicat per Mn. Salvador Galmés, amb revisió de Pere Bohigas (vol. LVIII-LIX; 1947; 266 pàgs.). Hom prossegueix l'edició d'aquest text, escrit vers 1283-85, segons el ms. Hisp. 610 de la Staatsbibliothek de Munic, del segle xiv.

Amb els volums IV i V ha estat completada l'edició del *Libre de feyts d'armes de Catalunya*, del fals Bernat Boades, text establert per Enric Bagué, amb revisió de J. M. de Casacuberta (vols. LX i LXI; 1948; 188 i 232 pàgs.). El volum IV va precedit d'un pròleg de Miquel Coll i Alentorn, que demostra que aquest text, considerat fins fa poc com obra del rector de Blanes Bernat Boades, que visqué a començaments del segle xv, és, com ja havia insinuat l'historiador aragonés Andrés Giménez Soler, una falsificació del segle xvii deguda a Joan Gaspar Roig i Jalpí.² En el vol. V l'editor ens dona un esbós sobre la personalitat del falsari; aquest volum es clou amb les notes sobre tofa l'obra, uns apèndixs en els quals acaba de perfilar-se la figura de fra Roig i Jalpí, l'aparat crític, un glossari que facilita l'estudi de la llengua arcaïtzant de l'autor i un abundant índex alfabètic de noms propis.

Miquel Coll i Alentorn ens dona una edició, en cinc volums, de la *Crònica* de Bernat Desclot, amb revisió de Joan Ainaud (vols. LXII, LXIII, LXIV, LXVI i LXIX-LXX; 1949-1951; 200, 204, 196, 234 i 310 pàgs.). El text segueix el ms. 486 de la Biblioteca de Catalunya, del segle XIII, suplert, en les llacunes que aquell còdex presenta, pel manuscrit de la *Crònica* guardat a la Biblioteca del Seminari Conciliar de Saragossa, del segle xv. A remarcar l'extens estudi donat com a pròleg, on són examinats detingudament el pla de la Crònica, les seves fonts, l'estil, la llengua, la data de redacció (1283-95) i on l'editor explana la seva identificació del cronista, del qual no tenim cap notícia, amb Bernat Escrivà, conegut personatge de la cort de Pere el Gran. En l'últim volum hi ha tres apèndixs (que forneixen un complement a les observacions sobre la llengua de la Crònica, noves precisions sobre Bernat Escrivà i una sèrie de documents que s'hi refereixen), la taula alfabètica de noms propis i el glossari habitual, extraordinàriament interessant en aquest volum per les característiques lingüístiques del text publicat.

Josep Romeu i Figueras aplega unes *Cançons nadalengues del segle XV*, amb revisió de Josep M. de Casacuberta (vol. LXV; 1949; 188 pàgs.). El volum conté quaranta-dues composicions, procedents de quatre nuclis diferents: un, d'un manuscrit del segle xv, trobat a l'Arxiu Parroquial d'Albí, que havia estat donat a conèixer per Mn. Sanç Capdevila; un altre, d'un manuscrit trobat a Sant Bartomeu del Grau, publicat per E. Moliné i Brasés; un tercer, format pel *Cançoneret Rovirola*, contingut en el ms. III de la Biblioteca de Catalunya, de començaments del segle xvi, i un darrer, amb diverses obres donades a conèixer per Marià Aguiló segons originals de la Biblioteca Universitària de Saragossa i l'Arxiu Capitular de Girona. L'editor estu-

2. M. de Riquer, en un *Examen lingüístico del «Libre dels feyts d'armes de Catalunya» de Bernat Boades* («Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XXI (1948), 247-274), aporta nous arguments per a l'estudi d'aquesta qüestió i arriba a les mateixes conclusions que Coll i Alentorn.

dia en la notícia preliminar el caràcter i els autors d'aquestes poesies, els diversos temes, la relació del drama medieval amb les cançons nadalenques, l'estil i el llenguatge d'aquestes i llur valor literària, i les formes mètriques que presenten. En apèndix són donades vuit cançons més, que no reuneixen les condicions d'ésser nadalenques, ni catalanes, ni anteriors a la meitat del segle XVI.

El *Recort* de Gabriel Turell — refosa, de poca valor literària, de la *Crònica* de Tomich —, és publicat per Enric Bagué, amb revisió de Joan Ainaud (vol. LXVII; 1950; 232 pàgs.), segons el ms. 2 de la Biblioteca de Catalunya. L'editor destria en la notícia preliminar la part original d'En Turell i la part d'En Tomich que hi ha en aquesta crònica i l'estil en què és escrita. En apèndix dóna la descripció d'un altre manuscrit (el 302 de la Biblioteca de Catalunya) que conté el *Recort* i que, bé que defectuós, té l'avantatge damunt del pres com a base de l'edició, de no haver estat manipulat ni interpolat pel transcriptor.

Les quinze composicions originals conservades d'Andreu Febrer són editades, seguint l'únic manuscrit que les conté (el núm. 7 de la Biblioteca de Catalunya), sota el títol de *Poesies*, per Martí de Riquer, amb revisió de Jordi Rubió (vol. LXVIII; 1951; 172 pàgs.). Contra el que s'havia cregut fins ara, En Febrer no és valencià sinó vigatà i es troba documentat des de l'any 1398. L'editor estudia les característiques de la seva poesia i les diverses influències — provençal, francesa, italiana — que han estat exercides damunt d'ell. En quatre apèndixs són donats extractes dels documents que es refereixen al poeta i examinades les dames cantades per ell, la llengua de les seves poesies i la mètrica usada.

En felicitar cordialment l'Editorial Barcino per la magnífica tasca duta a terme, aquests darrers anys, amb la publicació d'«Els Nostres Clàssics», fem vots perquè el bell ritme de publicació amb què ha estat represa aquesta col·lecció d'obres completes dels escriptors medievals de llengua catalana pugui ésser mantingut i fins i tot accelerat, i perquè cap contingència de qualsevol ordre que sigui no hagi de justificar en cap altra ocasió la seva interrupció. — R. ARAMON I SERRA.

Projecte de publicació de les obres espirituals d'Arnau de Vilanova. — L'Institut d'Estudis Catalans, per iniciativa de la seva Secció de Ciències, aprovà, el desembre de 1947, un pla general de publicacions i recerques referents a Arnau de Vilanova, i designà una Comissió, constituïda pel P. Miquel Batllori i Pere Bohigas, J. Carreras i Artau, Jordi Rubió, Ferran Soldevila i el qui signa aquestes ratlles, a la qual confiava l'execució del dit pla. Aquesta Comissió s'ha reunit diverses vegades i els treballs preparatoris de l'edició han fet sota la seva direcció notables progressos. El pla inicial preveia la publicació immediata de les obres espirituals d'Arnau, inèdites en llur majoria i d'una gran importància internacional a causa de la difusió que tingueren durant l'Edat Mitjana a través de tot Europa. També recomanava la preparació d'una edició crítica de les seves obres científiques i mèdiques, publicades en gran part durant el segle XVI,¹ així com la del diplomatarí del

1. L'edició dels escrits mèdics d'Arnau indubtablement no ofereix el mateix interès que els espirituals i llur preparació és més complicada a causa de l'extraordinària abundor de manuscrits i impresos. Amb la futura edició d'aquestes obres, per a la preparació de la qual cal iniciar ja els treballs bibliogràfics i que no es podrà dur a cap sense una ampla col·laboració internacional, esperem que s'aclariran del tot els problemes que Arnau de Vilanova presenta com a metge i la seva significació dins la història de la Medicina.

gran metge² i l'elaboració de treballs bibliogràfics i de monografies històriques. Alguns membres de la Comissió han anat preparant un clima d'arnaldisme amb la publicació, per via d'assaig, d'estudis i d'algunes peces menors del corpus arnaldià; altres estudiosos, amb treballs recents, han contribuït també a la formació d'aquest clima. Recordem l'edició de les obres catalanes, dins la col·lecció «Els Nostres Clàssics», pel P. M. Batllori, aprofitant els materials recollits per Alòs-Moner, amb pròleg de J. Carreras i Artau i revisió de R. Aramon i Serra (Barcelona, Editorial Barcino, 1947); *La patria y la familia de Arnau de Vilanova*, per J. Carreras i Artau i M. Batllori («Analecta Sacra Tarraconensia», XX (1947), 5-75); *La documentación de Marsella sobre Arnau de Vilanova y Juan Blasi* («An. Sacr. Tarr.», XXI (1948), 75-119), *Les versions italianes medievals d'obres religioses de mestre Arnau de Vilanova* («Archivio Italiano per la Storia della Pietà», I (1949), 395-462), «*Ço que ara s'és descobert en la província de Toscana*» («Estudis Romànics», II (1949-50), 165-170), *Arnau de Vilanova antiscotastique d'après les textes catalans et italiens* («Acta Congressus Scholastici Internationalis» (Roma 1950), 567-581) i *Arnau de Vilanova en Italie (1267?-1276?)* («An. Sacr. Tarr.», XXIII (1950), 89-101), del P. M. Batllori; *Arnau de Vilanova i un episodi de la controvèrsia amb els jueus* (discurs llegit a la Festa anual de l'Institut d'Estudis Catalans el 1945), *Arnaldo de Vilanova, apologista antijudaico* («Sefarad», VII (1947), 49-61), *Del epistolario espiritual de Arnaldo de Vilanova* («Estudios Franciscanos», XLIX (1948), 79-94, 391-406), *La «Allocutio super tetragrammaton» de Arnaldo de Vilanova* («Sefarad», IX (1949), 75-105), *L'epistolari d'Arnau de Vilanova* («Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica» de l'I.E.C., X), *La polémica gerundense sobre el Anticristo entre Arnau de Vilanova y los dominicos* («Anales del Instituto de Estudios Gerundenses», V (1950), 1-58), de J. Carreras i Artau³. Trobant-se relativament avançada la part del pla concernent als estudis espirituals, en fou comunicat el projecte d'edició a la Unió Acadèmica Internacional durant la seva XXIV^a Sessió, tinguda a Brusselles el mes de juny de 1950; en el curs de la XXV^a Sessió, tinguda a Londres el juny de l'any següent, hom acordà la incorporació al Corpus Philosophorum Medii Aevi d'aquestes obres arnaldianes, les quals així seran publicades, al costat del Corpus Platonicum, del Corpus Aristotelicum i dels Comentaris d'Averroes, sota el patronatge de la Unió Acadèmica Internacional. L'edició de les obres espirituals d'Arnau de Vilanova comprendrà, en tres volums,⁴ el Comentari a l'Apocalipsi, els quaranta-un escrits continguts en el ms. vat. lat. 3824 (per ordre cronològic), els altres escrits espirituals llatins i els textos catalans, italians i grecs. A continuació donem un pla més detallat de tot aquest projecte, tal com el presentàrem a la sessió de Londres de la Unió Acadèmica Internacional:

A) Expositio super Apocalipsi.

2. Per a la publicació d'aquest diplomatar, menys avançat en la seva preparació que els escrits espirituals, hom haurà de partir dels materials aplegats pel gran arnaldista R. d'Alòs-Moner, que caldrà completar incorporant-los els resultats de les recerques del P. Batllori a Marsella i Montpeller i a base de noves investigacions a alguns arxius de València i de Madrid. No tots els documents arnaldians, però, formaran part del diplomatar, sinó només els que facin referència a Arnau; els documents originals d'ell seran inclosos a l'edició de les seves obres.

3. Anotem, també, els treballs de René Verrier, Anneliese Maier, M. de Riquer, Juan Antonio Paniagua, Franz Pelster, Raul Manselli, etc. (veg., per a la major part d'ells, «Estudis Romànics», I (1947-48), 251-254, 299-302; II (1949-50), 297-301; III (en premsa)).

4. El primer d'aquests volums donarà les obres escrites fins a l'any 1300; el segon, les obres escrites des del 1301 fins a l'agost de 1305; el tercer, les obres posteriors.

B) *Els escrits del ms. vat. lat. 3824.*

1. Introductio in librum Joachim de semine scripturarum seu de prophetiis durmientibus.
2. Allocutio super significatione nominis Thetragrammaton.
3. Dialogus de elementis catholicae fidei, seu Alphabetum catholicorum ad inclitum regem Aragoniae pro filiis erudiendis in elementis catholicae fidei.
4. Tractatus de prudentia catholicorum scholarium.
5. Tractatus de tempore adventus Antichristi et fine mundi.
6. Tractatus de mysterio cimbalarum.
7. Fratribus ordinis predicatorum qui sunt Parisius.
8. Fratribus predicatoribus Montispesulani.
9. Fratribus minoribus Parisius.
10. Fratribus minoribus Montispesulani.
11. Abbati et conventii St. Victoris Parisius.
12. Fratribus Vallis Magnae.
13. Dominis Auxitano et Burdegalensi.
14. Angelo ecclesiae Valentinae.
15. Angelo Ebredunensis ecclesiae.
16. Angelo Altisidorensis ecclesiae.
17. Inclito domino regi Francorum.
18. Inclito domino regi Aragonum.
19. Philosophia catholica et divina tradens artem annichilandi versutias maximi Antichristi et omnium membrorum ipsius.
20. Apologia de versutiis et perversitatibus pseudotheologorum et religiosorum.
21. Prima denunciatio Gerundensis.
22. Secunda denunciatio Gerundensis.
23. Escrit presentat a la cúria diocesana de Girona.
24. Confessio Ilerdensis de spurcitiis pseudo-religiosorum.
25. Domino Bonifacio summo pontifici.
26. Collegio dominorum cardinalium.
27. Epistola Bartholomeae Montaneri.
28. Domino Bremundo domino Montisferrarii.
29. Denunciatio prima facta Massiliae.
30. Gladius veritatis adversus thomatistas.
31. Denunciatio secunda facta Massiliae.
32. Carpinatio poetrie theologi deviantis.
33. Denunciatio tertia facta Massiliae.
34. Escrit adreçat al papa Benet XI.
35. Protestatio facta Perusii coram domino camerario summi pontificis.
36. Tractatus de esu carniurn pro sustentatione Ordinis Carthusiensis, contra jacobitas.
37. Allocutio christiani seu de dignitate creaturae rationalis.
38. Dancia illustris domini regis cum commento.
39. Antidotum contra venenum effusum per fratrem Martinum de Athe-ca predicatorem adversus denunciations finalium temporum.
40. Presentatio facta Burdegaliae coram summo pontifice domino Clemente V.
41. Informatio beguinorum, seu lectio Narbonae.

C) *Altres escrits llatins espirituals:*

1. Protesta contra l'oficial reial i els teòlegs de la Sorbona davant el rei de França, Felip el Bell.
2. Apellatio ad apostolicam sedem contra cancellarium et collegium theologorum Parisiensium.
3. Les respostes a les objeccions dels teòlegs de la Sorbona.
4. L'exposició del capítol 24 de l'Evangeli de Sant Mateu.

5. Interpretatio de visionibus et somniis dominorum Jacobi secundi regis Aragonum et Frederici tertii regis Siciliae ejus fratris.
6. Constitucions per al regne de Sicília a demanda del seu rei Frederic, especialment sobre l'esclavatge, els jocs i els drets eclesiàstics.
7. Lletra al papa Climent V, sobre l'afer del Temple.
8. Lletra al rei de Catalunya-Aragó Jaume II sobre el mateix afer.
9. Lletra al rei Jaume II escrita des de Messina.

D) *Textos espirituals no llatins:*

I. *Textos catalans:*

1. Confessió de Barcelona.
2. Lliçó de Narbona.
3. Raonament d'Avinyó.
4. Informació espiritual al rei Frederic.
5. Lletra al rei de Catalunya-Aragó Jaume II.
6. Lletra a la reina Blanca de França.

II. *Textos italians:*

1. Lectio Narbone.
2. Trattatus de caritate.
3. Exposició de la vida cristiana.

III. *Textos grecs:*

1. Allocutio super tetragrammaton.
2. Alphabetum catholicorum.
3. Philosophia catholica et divina.
4. Eulogium.
5. Lectio Narbonae.
6. De charitate.
7. Exposició de la vida cristiana.
8. De la humilitat i paciència de Jesucrist.
9. Respostes a les objeccions dels doctors parisencs.

El text de les obres que han de formar el primer volum (A, B 1-5, C 1-3 i D III 1-2) han estat ja gairebé totalment transcrits dels manuscrits bàsics i hom collaciona actualment els altres còdexs i estableix l'aparat de variants. Esperem que l'aparició d'aquest volum sigui ben aviat una realitat. — R. ARAMON I SERRA.

Una gramàtica valenciana. — El senyor Manuel Sanchis i Guarner ha escrit un bell tractat de Gramàtica, ensems normativa i descriptiva, del valencià,¹ és a dir, de la modalitat que ofereix a les terres de València la llengua catalana. Però l'autor, més que un gramàtic, és pròpiament un lingüista, i això s'havia de projectar sortosament damunt les pàgines del seu llibre; aquest no és solament, doncs, malgrat, el seu títol, una gramàtica, sinó un resum de lingüística aplicada al valencià; això és el que veiem ja, de bell antuvi, a la introducció del llibre, on l'autor estudia les relacions entre idioma i dialecte, estableix un resum d'història lingüística de València (aturant-se especialment en les aportacions d'àrabs i mossàrabs), centra el valencià en el conjunt del domini lingüístic català i extracta el més important de la bibliografia lingüística valenciana. No podia faltar tampoc una detallada descripció dels sons del valencià, donada l'especialització de l'autor en la fonètica, dins el vast camp de les activitats lingüístiques. Això és el que trobem en la part denominada Fonètica,

1. M. SANCHIS GUARNER, *Gramàtica Valenciana*. València, Editorial Torre, [1950]. 328 pàgs.

on, ultra unes nocions de fonètica general, veiem inventariats tots els sons del valencià, distingint els límits de les zones que ocupen, quan no són universals al valencià (com ocorre amb la v, no sempre labiodental, o les sonores que en valencià central esdevenen sordes, etc.), i assenyalant els principals defectes comarcals. Una altra part tracta d'ortografia, que és la més seriosa aportació a la unificació de l'ortografia catalana des del costat valencià; els escriptors valencians havien acceptat ja, definitivament, l'any 1932, l'ortografia de l'Institut d'Estudis Catalans, però l'obra del senyor Sanchis i Guarner ha vingut ara a donar una forma científica i força definitiva a la seva adaptació al valencià, la qual adaptació no és gens fàcil, especialment en els casos, bastant nombrosos, de disparitat de timbre vocàlic entre els dialectes orientals i els occidentals. Les parts tradicionals de la gramàtica ocupen la major part del llibre. Així hom estudia unes generalitats, després de les quals són tractats monogràficament el verb, el nom i l'adjectiu qualificatiu, els articles i adjectius determinatius, els pronomes, els adverbis, les preposicions i les conjuncions. En tota aquesta part és ben clar l'intent de l'autor d'aconseguir un acostament entre la doctrina gramatical de l'Institut i els fets de llengua valencians; això duu alguna vegada a confusions, bé perquè l'Institut no sempre ha arribat, per ineludibles necessitats d'unitat, al darrer fet dialectal, bé perquè el valencià aspira a un reconeixement de personalitat per a fets de llengua que a la resta del domini no pesen en el mateix grau. Amb tot i el que hem dit, l'obra del senyor Sanchis i Guarner ve cridada a allò que segurament ha estat el seu primer mòbil: a fer més ferm el coneixement i ús del valencià i a assegurar el seu manteniment dins la unitat del domini català. — A.-M. BADIA I MARGARIT

El Congr s de Toponímia i Antroponímia de BrusseHes. — Els dies 15-19 de juliol de 1949 es re n  a la capital belga, amb una gran assistència d'investigadors, el tercer congr s de Toponímia i Antroponímia, organitzat per un Comit  presidit pels Profs. J. Herbillon, de l'At neu Reial d'Ixelles, i H. J. van de Wijer, de la Universitat de Lovaina. El primer i el segon congr s havien tingut lloc a París els anys 1938 i 1947, respectivament. Els temes d'estudi proposats pel Comit  organitzador foren els següents: per a la Toponímia, els elements pre-romans, la difus  i l'edat dels noms germànics, els noms de rius d'Europa i les relacions entre la Toponímia i l'Arqueologia (i, com a qüestions particulars, els topònims relatius a l'artigatge, al culte dels sants i als arbres sagrats); per a l'Antroponímia, la continuïtat dels noms de persona en l'antiguitat llatina, la difus  dels antropònims i la terminologia professional.

L'any 1951 eren publicades, en tres volums, les actes del Congr s,¹ pel Centre Internacional d'Onomàstica de Lovaina, creat en ocasió de la reunió de Brusselles. El primer volum, dedicat al programa, conté la relació dels diversos comitès, la reproducció de la primera circular que hom havia enviat, els resums de comunicacions i la llista de congressistes i la d'acadèmies, universitats i corporacions sàvies representades. El segon i el tercer volum recullen els reports del Congr s (en francès i en anglès) i el centenar de comunicacions que hi foren presentades (en les quatre llengües admeses: francès, anglès, alemany i italià), agrupades en onze seccions. Per l'interès que tenen per a nosaltres, hem de fer especial referència als treballs dels següents estudiosos: d'Antoni Griera sobre els estudis de toponímia en el domini català, de Sever Pop sobre els problemes de la toponímia i de l'antroponímia roma-

1. *Troisième Congr s International de Toponymie & d'Anthroponymie*. Bruxelles, 15-19 juillet 1949. Edit  par H. DRAVE et O. JODOGNE. Louvain, Centre International d'Onomastique, 1961. 100 pàgs. i 856 p gs. +1 l m.

neses, d'Albert Carnoy sobre adaptacions llatines i franques de substrats cèltics, d'Eberhard Kranzmayer sobre el valor del plurilingüisme per a l'etimologia dels noms de lloc fronterers, d'Egide Strubbe sobre el valor de la toponímia per a la història del dret, de Julio Caro Baroja sobre les capes de la toponímia basca i el problema del parentiu de les llengües, de Robert Lorient sobre els elements pre-romans al nord de França, d'Enric Guiter sobre els meners i la toponímia romànica als Pirineus catalans, de Pere Bosch i Gimpera entorn els problemes de toponímia cèltica a Espanya, d'Antoni M. Badia i Margarit sobre aspectes metodològics de la contribució de la botànica a la toponímia, de Marcel Baudot, Charles Higounet i Michel Roblin sobre diverses relacions de l'artigatge amb la toponímia, de Joseph M. Piel sobre els noms de sants primitius d'origen hispànic en la toponímia de la Península Ibèrica, de Pieter Meertens sobre la importància de l'antroponímia per a la història eclesiàstica, d'Antonio Tovar sobre els noms de persones de la Hispània pre-romana, i de Giandomenico Serra sobre sufixos, aspectes i problemes de la terminologia professional italiana.

Durant la sessió final del Congrés foren aprovats per aclamació els següents vots, formulats per les Seccions d'Antroponímia (1), de Toponímia americana (2), de Toponímia africana (3), de Toponímia cartogràfica (5-7) i per diversos particulars (4, 8, 9):

1. «Que els governs dels diversos Estats representats encoratgin les recerques dels antroponimistes en llurs països respectius i contribueixin a la coordinació internacional dels treballs d'aquests investigadors. En particular, és sol·licitada l'ajuda moral i financera del govern belga per a la redacció d'un diccionari dels noms de família belgues, basat en les dades del cens de població del 31 de desembre de 1947. Aquest projecte és patrocinat per la Comissió reial de Toponímia i de Dialectologia, per l'Institut d'Onomàstica de la Universitat de Lovaina i pel Consell superior d'Estadística, i la seva execució científica i pràctica és reservada a un Centre interuniversitari belga.»

2. «Que — atès que el progrés vers una normalització internacional en l'ús dels topònims és interessant per a les nacions en general i atès que els toponimistes són cridats a aportar una contribució important a aquest treball — el Comitè Executiu sigui autoritzat a crear una comissió d'aquest Congrés per tal que examini els problemes de normalització dels topònims i per tal que faci al IV Congrés de Toponímia i Antroponímia les recomanacions que creurà apropiades. El nomenament dels membres d'aquesta comissió serà feta pel Comitè Internacional de Ciències Onomàstiques.»

3. «Que els governs afavoreixin la creació d'un Comitè internacional de lingüistes africans per tal que estudiïn la normalització dels diversos sistemes nacionals en ús per a anotar els topònims africans i transcriure'ls en els mapes.»

4. «Que, atès que els noms dels carrers, sobretot en les ciutats antigues, són documents històrics d'alt interès, no siguin modificats i sigui posada fi a la pràctica de rebatejar els carrers a conseqüència d'esdeveniments polítics.»

5. «Que — considerant l'interès dels topònims cadastrals — a) els noms de llocs deshabitats (loci dicti) siguin objecte a tot el domini romà d'un despullament sistemàtic, i b) els documents (assenyaladament els estats de secció i els plans de l'antic cadastre francès) siguin mentrestant conservats amb tota cura.»

6. «Que — constatant el gran nombre d'errors i llacunes en la nomenclatura toponímica dels mapes detallats del cadastre, base de tots els altres mapes — sigui feta una revisió general d'aquesta nomenclatura per comissions nacionals, les quals serien encarregades d'organitzar i de centralitzar els treballs, d'establir les regles a seguir i d'escollir els qui hagin de fer les enquestes entre toponimistes i dialectòlegs qualificats. Els poders públics haurien de dotar

aquests organismes dels mitjans financers suficients, a fi de permetre'ls de dur a terme ràpidament aquest treball científic i cultural de gran envergadura.»

7. «Que, atès que els topònims són documents preciosos de geografia humana, siguin consignats sense alteracions en els documents oficials, tals com els mapes geogràfics, principalment a les regions on la llengua és diferent de la llengua oficial.»

8. «Que els organismes oficials s'interessin a promoure eficaçment l'empresa de l'*Atlas internacional de les vies protohistòriques i històriques* que prepara l'Institut Internacional d'Arqueocivilització de París, dirigit per André Varagnac.»

9. «Que — atès que els noms propis donats als animals presenten un viu interès per a la lingüística — no es limiti l'onomàstica a l'estudi dels noms de lloc i de persona, sinó que compregui tots els noms propis, inclosos els d'animals i d'éssers inanimats.»

Ultra l'aprovació d'aquests nou vots, foren preses a Brusselles algunes decisions extraordinàriament interessants per a l'avenir dels estudis onomàstics : 1) la constitució d'un Comitè Internacional de Ciències Onomàstiques, del qual fou nomenat Secretari general el Prof. H. J. van de Wijer (Lovaina) i representants els següents senyors : M. de P. Boléo (Coïmbra), M. F. Burrill (Washington), A. Caferoglu (Istanbul), A. Dauzat (París), B. Dickins (Cambridge), L. Gáldi (Budapest), Vl. Gergiev (Sofia), A. Grieria (Barcelona), J. Herbillon (Ixelles), J. U. Hubschmid (Küsnacht), J. Kalina (Helsinki), G. Knudsen (Copenhaguen), E. Kranzmayer (Viena), Ö. Lárusson (Reykjavík), T. Lehr-Splawinski (Cracòvia), G. P. Lestrade (Cape-Town), J. Meyers (Luxemburg), M. Olsen (Oslo), S. Pop (Lovaina), L. Price (Dublín), J. Sahlgren (Upsala), M. Schönfeld (Amsterdam), G. Serra (Càller), P. Skok (Zagreb), J. Stanislav (Bratislava) i M. Triantaphyllidis (Salònica) ; 2) la creació d'un Centre Internacional Permanent d'Onomàstica, amb seu a l'Institut d'Onomàstica de la Universitat de Lovaina i sota la direcció de H. J. van de Wijer ; 3) l'elaboració d'un butlletí internacional de documentació i bibliografia titulat «Onoma», el primer número del qual aparegué amb data de 1950 i amb el següent sumari : decisions i vots del Congrés de Brusselles, estatuts del Comitè Internacional de Ciències Onomàstiques, comunicacions del secretariat general, crònica, noves publicacions i revistes onomàstiques (1949-50) i bibliografia onomàstica drecada en ocasió de l'exposició d'obres onomàstiques organitzada per l'Institut d'Onomàstica de Lovaina els dies del Congrés (comprèn obres referents a Bèlgica, Bulgària, Dinamarca i Alemanya). — R. ARAMON I SERRA.

Homenatge a Julio Martínez Santa-Olalla. — J. Martínez Santa-Olalla no és precisament un home vell ; més aviat pot figurar en la generació que es troba a la maduresa de la vida, entre els joves i els ancians, tal vegada més prop, per sort, dels primers que dels segons. Malgrat això, un homenatge del tipus d'aplec de treballs dedicats, que, potser per equivocació, sol dedicar-se únicament als homes de ciència que han passat ja les portes de la vellesa, és, en aquest cas, ben merescut. La seva motivació circumstancial fou el desè aniversari del seu nomenament de Comissari General d'Excavacions Arqueològiques. La motivació profunda, el fet d'haver sabut crear, a les terres hispàniques, una organització arqueològica exemplar i eficient, malgrat comptar amb mitjans econòmics tan reduïts que quasi es podria parlar de manca de mitjans. Hom pot entreveure l'extensió que hauria pres aquesta tasca si en els pressupostos públics hagués merescut igual atenció que altres serveis, depenents de la mateixa Direcció General de Belles Arts, que disten molt de poder-s'hi compa-

rar per molts conceptes. Però l'organització existeix i cal tenir l'esperança que un dia o altre comptarà amb la indispensable base econòmica.

Formen l'homenatge tres volums — els XXI-XXIII — de les «Actas y Memorias de la Sociedad Española de Antropología, Etnografía y Prehistoria», corresponents als anys 1946-48, encara que apareguts amb posterioritat a aquestes dates, que totalitzen 610 planes amb 63 gravats i 62 làmines. S'hi apleguen cinquanta-quatre treballs deguts a arqueòlegs, etnògrafs i antropòlegs espanyols i estrangers, entre els quals esmentarem, per referir-se a la nostra terra o contenir-ne moltes al·lusions, els deguts a J. Caro Baroja sobre la història del desxiframent de les escriptures hispàniques, J. M. Corominas sobre microlits en angle recte del magdalenian de la Bora Gran de Serinyà, Georg Kraft sobre els orígens dels celtes, F. Mateu i Llopis sobre les monedes visigodes de Girona, Ismael del Pan sobre la mitologia del drac a Espanya, L. Pericot sobre l'activitat arqueològica a Girona i els seus resultats per al coneixement del paleolític superior, J. San Valero sobre el neolític i la Península Hispànica, J. de C. Serra i Ràfols sobre agulles romanes d'os amb representació de caps femenins i Salvador Vilaseca sobre representacions de serps en poblats ibèrics del Baix Priorat.

— J. DE C. SERRA I RÀFOLS.

El primer Congrés del Pirineu. — Del dia 22 al 26 de setembre de 1950 tingué lloc a San Sebastián el Primer Congrés Internacional del Pirineu, organitzat per l'Institut d'Estudis Pirinencs, de Saragossa. Potser per primera vegada es reunien especialistes de camps científics molt allunyats, però amb una comunitat d'interès: el Pirineu, el qual havien d'estudiar des de tots els punts de vista, i en col·laboració modèlica per part d'investigadors i institucions de tot arreu, i d'una manera especial els d'ambdós costats de la serralada. En el fons aquesta atenció polifacètica respon a la mateixa estructura i manera d'ésser de l'Institut organitzador del Congrés. Foren nombrosos els congressistes inscrits,¹ així com les institucions (universitats, organismes científics, centres regionals, arxius, biblioteques i museus) representades.² En la sessió inaugural del Congrés, celebrada a la Sala d'Armes del Museu de Sant Telm, feren ús de la paraula Ll. Solé i Sabarís (Barcelona), Marquès d'Aycinena (San Sebastián), H. Gaussen (Tolosa) i Max Sorre (París), i Ll. Pericot (Barcelona) hi llegí un discurs sobre la cultura megalítica pirinenca.³

Durant les jornades del Congrés foren exposades i discutides setanta-vuit comunicacions. Deixant a part les seccions I (Geologia, Morfologia i Geofísica), II (Meteorologia, Edafologia, Botànica i Zoologia), IV (Geografia i Economia), perquè llur contingut resta massa allunyat del nostre camp de treball, esmentarem ací les més importants de les tres seccions restants. De la secció III (Prehistòria, Antropologia i Etnologia) ens interessen: *La prehistoria en el País Vasco* (J. M. de Barandiarán), *El tramo de vía Romana entre Ilerda y Celsa, y otros datos para el conocimiento de la comarca de los Monegros* (A. Beltrán), *La población prehistórica del Pallars, según los resultados de las investigaciones del Instituto de Estudios Pirenaicos* (J. Maluquer), *Problèmes de Cartographie préhistorique: La répartition géographique de l'Azilien pyrénéen* (L. Nougier), *Restos humanos de la Colonia Focense de Ampurias* (J. Pons), *La noche vispera y la mañana de San Juan en el Alto Ripollés y valle de Ribas de Freser* (J. Romeu), *Las invasiones germánicas en España, durante la segunda mitad del siglo III de J. C.* (B. Taracena), *Síntesis etnográfica del Pirineo español y problemas que suscitan sus áreas y elementos culturales* (R. Violant). Assenyalem de la secció V (Història, Art i Dret): *La frontera pirenaica durante*

1. Vegeu-ne la llista a «Pirineos», VI (1950), 595-600.

2. «Pirineos», VI, 572-573.

3. Publicat a «Pirineos», VI, 497-519.

el interregno aragonés (M. Dualde), *Notas sobre la evolución jurídico-pública de una comunidad local en el Pirineo catalán: Ager* (J. M. Font i Rius), *Esquisse d'une géographie des Châteaux des Pyrénées Françaises au Moyen Âge* (Ch. Higounet), *Un arancel de aduanas del siglo XI* (J. M. Lacarra), *Les routes des Pyrénées atlantiques et leur emploi au cours des âges* (E. Lambert), *El valle de Arán, la Nueva Planta y la invasión anglofrancesa de 1719* (J. Mercader), *El comercio entre Francia y la Corona de Aragón en los siglos XIII y XIV* (J. Reglà), *Principios de un método para la elaboración de los mapas históricos de un atlas pirenaico* (Ph. Wolf i J. Vicens). Cal anotar, entre els estudis de la secció VI (Filologia): *Más sobre pérdida de R - inicial* (M. Alvar), *Sobre metodología de la encuesta dialectal* (A. Badia i Margarit), *The evolution of -ll- in the aragonese dialect* (W. Elcock), *Sufijos en la toponimia medieval* (M. García Blanco), *El aragonés, idioma pirenaico* (A. Kuhn), *Remarques et projets de recherches sur le vocabulaire pyrénéen* (R. Lafon), *La importancia del gascón en los estudios de los idiomas hispánicos* (G. Rohlf), *Toponymes du versant nord des Pyrénées d'origine botanique* (J. Séguay).

A més, durant els dies del Congrés se celebraren altres actes científics (una conferència d'història, projecció de documentals, comentaris sobre fotografies del Pirineu, etc.), i, com és d'habitut en reunions semblants, diverses recepcions, visites, concerts i excursions. Cal destacar també, per la seva novetat i importància, l'anomenada «ponència general» del Congrés. Prèviament a la celebració d'aquest, hom havia distribuït entre els seus membres unes enquestes amb les vuit preguntes següents: 1) En la vostra especialitat, ¿quins estudis sobre el Pirineu creieu que han de realitzar-se amb més urgència?; 2) Quin mitjà trobeu més adequat per a realitzar-los?; 3) Amb quines col·laboracions es podria comptar?; 4) Vós podríeu col·laborar-hi?; 5) Quin tipus de mapa-base us sembla més apropiat per a cartografiar els resultats d'aqueixos estudis?; 6) Trobeu oportú que s'emprengui la confecció d'un Atlas del Pirineu?; 7) Com concebeu aquest Atlas?; 8) Quina és, per a vós, la manera més eficaç per a aconseguir la coordinació entre els pirineïstes i les societats científiques d'ambdós costats de la frontera? Aquest qüestionari fou contestat per molts congressistes, i, en començar el Congrés, tothom rebé l'*Avance de ponencia general* (Saragossa 1950; 118 pàgs.), on — ultra els patronats, comitès, llista de congressistes, programa, seccions, etc. — hom havia reproduït les vuit preguntes de la ponència i totes les contestes rebudes, degudament articulades per continguts, dins les sis seccions, tot en les dues llengües del Congrés (espanyol i francès). Aquesta ponència fou debatuda durant la sessió general del dia 26, en la qual el Congrés acordà la constitució de la Unió Internacional d'Estudis Pirinenics, amb l'organització d'un Comitè Permanent; aquesta Unió reflecteix, amb les seves sis seccions, les del Congrés, i, per la participació personal en els organismes rectors, representa una integració d'homes i d'organismes espanyols i francesos, per a orientar diversos estudis en col·laboració. Hom acordà també de publicar una bibliografia pirinenca retallable, amb cèdules d'una mida determinada (cosa que ja es va fent des de «Pirineos»), i la creació d'arxius fotogràfics, dipòsits de microfilm, etc. La sessió de clausura del Congrés fou celebrada el dia 26 al mateix Museu de Sant Telm, sota la presidència del Sots-secretari del Ministeri d'Educació Nacional. Hi intervingueren J. Ml. Casas Torres, Secretari del Congrés (Saragossa), V. Francia (San Sebastián), H. Gausen (Tolosa) i J. M. Albareda (Madrid). Moltes comunicacions havien estat ja publicades abans de començar el Congrés; les altres ho van essent dins la revista «Pirineos», on també es publicà la crònica general del Congrés, dades estadístiques, textos íntegres de discursos, etc.⁴ — A.-M. BADIA I MARGARIT.

4. «Pirineos», VI, 551-600.

Un estudi històric sobre la Vall d'Aran. — El moment crític de la història de la Vall d'Aran, o sigui quan, envaïda per les tropes franceses de Felip l'*Ardit* el 1283, oscil·là entre la sobirania de França i la de la Corona d'Aragó, a començaments del segle XIV, ha estat aclarit d'una faisó prou satisfactòria per Joan Reglà i Campistol perquè puguem qualificar el seu treball — voluminós i exhaustiu —¹ com una altra de les pedres fonamentals que la historiografia catalana ha posat darrerament (Martínez i Ferrando, Masià) sobre la diplomàcia i el caràcter del rei Jaume II. Els drets de Catalunya-Aragó damunt la vall d'Aran arrenquen d'un tractat d'«emparança» d'Alfons *el Cast.* A mans dels nostres reis la vall d'Aran era un gatge magnífic per a relligar els seus dominis feudals d'enllà del Pirineu. Ho era també per a l'assegurança de les terres extremo-occidentals de Catalunya («Clavis Pallarium et Ripparcurtiae»). Per això Jaume I va conservar-la amb tot i el tractat de Corbeil. L'eventualitat de l'ocupació francesa de la vall, que va lligar-se políticament amb la commoció de Sicília, posà la qüestió d'Aran en entredit, puix que Felip *el Bell*, no obstant haver-se compromès pel tractat d'Anagni a restituir els territoris envaïts durant la guerra, va negar-se després a lliurar-la, allegant arguments d'ordre jurídic i estratègic. Durant l'any 1308, França, sortint al pas de les gestions de Jaume II, perquè la cosa es resolgui mitjançant un arbitratge del Sant Pare, emprèn a la vall d'Aran una investigació unilateral, els resultats de la qual, sota la inspiració del conseller de Felip *el Bell*, Guillem de Nogaret, són un cant a les fronteres naturals de la Gàl·lia. Jaume II, però, protesta i no para fins atreure el rei francès al terreny de les negociacions bipartites. Per fi, el 1313, Felip IV accedeix a retornar la vall d'Aran al nostre sobirà, per bé que conservant-ne un dret eminent de propietat. Com que els comissaris francesos deixen de comparèixer a les converses de Lés, on s'havia d'escatir fins on arribaria aquell dret de senyoria, s'entèn que renuncien de fet a plantejar el problema de la Vall.

La tesi del Dr. Reglà ha servit no solament per a fixar els termes pels quals la vall d'Aran s'ha mantingut espanyola, passant pel damunt dels dictats de la geografia natural, ans també per a conèixer molts dels trets particularíssims d'aquell admirable país pirinenc. Les condicions fisiogràfiques, la seva economia i les institucions araneses medievals són també estudiades com cal, amb un luxe veritable de documentació i bibliografia. Llàstima que una monografia tan completa i — podem dir — definitiva, no hagi estat acompanyada d'un aparat gràfic (mapes, fotografies), que ajudarien a donar-li el relleu que indiscutiblement es mereix! — JOAN MERCADER.

Algunes publicacions catalanes sobre estudis locals. — Aquests anys darrers les investigacions de radi local han pres notable increment a Catalunya; hom ha publicat interessants monografies i fins i tot han pogut aparèixer veritables revistes, amb força regularitat. Si, per una banda, hem de lamentar la desaparició — total o parcial — d'aquesta mena d'estudis en les publicacions de les entitats excursionistes, algunes de les quals fruïen justament de gran prestigi (com els butlletins del Centre Excursionista de Catalunya — de Barcelona —, o del de la Comarca del Bages — de Manresa —, o del de Terrassa), per l'altra ens congratulem del suport oficial (Municipi, Diputació) o particular de què darrerament s'han beneficiat aquestes publicacions històrico-geogràfiques de tipus local. Barcelona, per bé que la capitalitat i la importància cultural i demogràfica la relligui a una esfera més ampla, també té en l'Institut Mu-

1. *Francia, la Corona de Aragón y la frontera pirenaica*. Premi Menéndez Pelayo 1948 del Consejo Superior de Investigaciones Científicas (Madrid 1951). Dos volums de 332 i 482 pàgines.

nicipal d'Història l'organisme adient per a l'estudi del seu pretèrit local: el seu portaveu hebdomadari és l'emissió divulgadora de la Ràdio Barcelona, i el butlletí corresponent l'ha anat publicant fins ara l'Editorial Aymà, en reculls d'aparició periòdica. Potser ha estat Lleida la ciutat catalana que més esforços ha esmerçat en estudis i publicacions d'aquest tipus, bé que l'ajut prestat per la Diputació els hagi adreçat de primer antuvi vers un científicament imprecís àmbit provincial. És de remarcar la revista «Ilerda», que en principi es publicava cada sis mesos i ara, de fet, és un anuari, en tot cas força voluminós. Són notables també les altres publicacions de l'Institut d'Estudis Lleidatans, fascicles bibliogràfics i, a voltes, documentadíssimes monografies, com les del P. Sanahuja i del Sr. Lladonosa i Pujol. Girona, si bé amb proporcions més modestes, ha publicat ja tres o quatre anuals contenint treballs historiogràfics de força interès i el dietari de fra Cundaro del temps de la guerra dels francesos. Entorn la institució gironina es mou a Banyoles un Centre d'Estudis Comarcals, que publica cada any uns quaderns; també caldrà ajuntar-hi els treballs erudits de Mn. Lluís Constans, animador del dit Centre. La Societat Arqueològica Tarraconesa, actualment sota l'impuls de Mn. Pere Batlle i de Mn. Joan Serra i Vilaró, no ha hagut de fer més que perseverar en el seu prestigiós butlletí. Una altra entitat tarragonina, l'Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus, s'ha distingit per l'edició d'una ja nodrida biblioteca santescreuina, a part de les seves memòries anuals. El Monestir de Poblet restaurat, per la seva part o la de la confraria seglar que entorn seu va aplegar-se, ha donat a l'estampa la monumental història pobletana del P. Jaume Finestres, i ha editat un Butlletí, del qual hem vist tres o quatre números. Ens cal esmentar, encara, les publicacions de la Fundació Bosch i Cardellach, de Sabadell, la qual edita fins i tot una magnífica revista: «Arrahona»; les del Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada, predominantment bibliogràfiques, a part l'extraordinària «Miscellanea Aqualatensia» que va aparèixer el 1949; les revistes «Pyrene», d'Olot, i «Museu», aquesta editada entre els anys 1948 i 1950 per la Secció d'Història i Arqueologia del Muscu de Mataró, ciclostilada, però de positiu interès. En alguns casos la ubicació d'alguna editorial ha estat la determinant d'una concentració d'esforços a la localitat respectiva: així s'esdevé a Granollers amb l'Editorial Alpina que ha publicat dues monografies, un estudi local sobre Granollers i un altre sobre la Garriga. Finalitzarem escuetament amb uns noms per tal d'abreujar la sèrie d'aquesta mena d'estudis. Les històries de Torelló, de Santa Coloma de Farners i també de la Garriga s'han afegit darrerament al repertori d'històries locals que Catalunya posseeix des del temps de la Renixença literària. En altres llocs s'han emprès o es projecten un conjunt de treballs sobre Reus, Vilafranca del Penedès, Vic, Vilanova i la Geltrú, per no citar sinó els que tenim més a la vora. En tot cas, ens hem de felicitar d'aquest esplet d'investigacions encarades a la terra. Potser caldria ara intentar de resoldre aquest fet comarcalista tan viu, en una entitat superior o en diverses. L'èxit de la primera Assemblea Intercomarcal del Penedès i Conca d'Òdena, celebrada a Martorell l'any 1950, amb la publicació que n'ha estat conseqüència, potser ens assenyala un camí. — JOAN MERCADER.

Els arxius locals de Mallorca. — Abans de la darrera guerra civil, l'Institut d'Estudis Catalans havia impulsat i encoratjat la redacció de catàlegs de les biblioteques, els arxius i els museus de les terres catalanes. La llavor aleshores sembrada segueix donant bons fruits i els diversos centres d'estudis comarcals que s'han anat formant, sobretot al Principat, continuen la publicació d'inventaris de tota mena que donen a conèixer la riquesa bibliogràfica, documental i arqueològica de les diverses contrades catalanes. Creiem que cal assenyalar, en

aquest sentit, els catàlegs mallorquins que ens han arribat, deguts a l'estudiós insular Jaume Lladó i Ferragut, dedicats principalment als arxius municipals. Anotem els següents: *Catálogo de la sección histórica del Archivo Municipal de Campos del Puerto* (Palma 1940; 16 pàgs.), que comprèn de l'any 1554 al 1883; *Catálogo del Archivo Municipal de la Villa de Selva (Balears)* (Palma 1943; 154 pàgs. + 2 làms.), de 1353-1858; *Catálogo de la sección histórica del Archivo Municipal de Pollensa (Mallorca) y de las Curias de los templarios y hospitalarios de San Juan de Jerusalén que se conservan en el mismo archivo* (Palma 1944; 120 pàgs. + 23 làms.), de 1300-1840 i 1298-1840 respectivament; *Catálogo del Archivo Municipal de la Villa de Algaida (Balears)* (Palma de Mallorca 1945; 20 pàgs.; extret del «Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana»), de 1547-1870 en la secció històrica; *Catálogo general del Archivo Municipal de la Puebla de Hualfàs (Balears)* (Palma de Mallorca 1945; VIII + 76 pàgs. + 28 làms.), des de 1519; *Catálogo del Archivo Municipal de la Villa de Santa Margarita (Balears)* (Palma de Mallorca 1945; 108 pàgs.), de 1272-1856; *El Archivo de la Real y Pontificia Universidad Literaria y Estudio General Luliano del antiguo reino de Mallorca* (Palma de Mallorca 1946; VIII + 83 + XIV pàgs.), de 1335-1864, amb un pròleg del P. Miquel Batllori. La major partida d'aquests catàlegs van acompanyats d'índexs onomàstics, i algun d'ells també d'un índex de matèries i conceptes. Del mateix autor hem de recordar la conferència *Los archivos municipales de Mallorca* (Palma 1943; 76 pàgs.; extret de la revista «Studia»), de la qual ens interessa especialment l'apartat tercer, que s'ocupa de l'estat d'aquells arxius l'any que la conferència fou donada. — R. A. I S.

Estudis mediterranis. — Publicades per la flamant Acadèmia del Mediterrani, amb seu a Palerm, acaben d'aparèixer les actes de la primera Reunió Internacional d'Estudis Mediterranis que se celebrà a la capital siciliana el mes de juny de 1951.¹ Obren el volum unes pàgines dels senyors Gianfranco Alliata, Leo Magnino i Armando Troni, President, Vice-president i Secretari general, respectivament, del Comitè executiu. Després d'un report de les sessions de treball, són publicades les comunicacions que es presentaren a la Reunió, agrupades en cinc seccions: 1) dret; 2) història, literatura i art; 3) economia, transport i turisme; 4) estudis polítics i socials; 5) Euràfrica. Assenyalam com a més interessants per a les nostres disciplines de treball, les comunicacions de Giuseppe Papa D'Amico sobre l'activitat jurídica en la civilització mediterrània de l'Edat Mitjana; d'Ezio Castellucci sobre l'art en la prehistòria i protohistòria del Mediterrani, d'André von Jvanka sobre la unitat mediterrània i la cultura occidental, de Bruno Lavagnini sobre Bizanci en el Mediterrani, de Pietro Lajacono sobre la funció històrica de Rodes, de Biagio Pace sobre motius unitaris de la civilització mediterrània, de Vittore Querel sobre la civilització normanda en el Mediterrani, d'Emile Schaub-Koch sobre els orígens mediterranis de l'art, de Ferran Soldevila sobre la política de l'infant Pere (després Pere el Gran) i la unitat mediterrània, i de Varo Varanini sobre la manca d'unitat mediterrània causa primera de la derrota marítima napoleònica. — R. ARAMON I SERRA.

Una biblioteca folklòrica. — L'Editorial Barcino, que tants valuosos serveis ha prestat a la cultura catalana amb les seves edicions d'autors catalans medievals («Els Nostres Clàssics»), la seva biblioteca per a l'estudi de les terres

1. GIANFRANCO ALLIATA, *L'unità mediterranea ed il Primo Convegno Internazionale di Studi Mediterranei*. — *Atti del Primo Convegno Internazionale di Studi Mediterranei* (Palermo - Villa Igea, 11-13 Giugno 1951). Palermo, Accademia del Mediterraneo, 1952. (2) + XII + 248 pàgs.

catalanes en tots els aspectes («Enciclopèdia Catalunya»), el seu conjunt de manualets dels coneixements indispensables i de mostres de totes les literatures («Col·lecció Popular Barcino») i altres sèries, ha iniciat recentment una «Biblioteca Folklòrica Barcino», de la qual han vist la llum fins ara quatre volums. En el primer, M. Sanchis i Guarner aplega un *Calendari de refranys* (160 pàgines), o sigui «les màximes i aforismes amb què el saber popular manifestava les seves creences i les seves consideracions sobre astronomia, meteorologia, agricultura, higiene, economia domèstica, etc.», que es refereixen a determinats dies i mesos de l'any, ordenats segons el calendari; les fonts on l'autor ha acudit per al seu recull són els refranys i diccionaris publicats, però també s'ha valgut d'enquestes directes per totes les regions de la llengua catalana i dels materials, publicats o inèdits, del Diccionari Alcover-Moll. En el segon volum són reeditades, amb les notes que les acompanyaven, les *Tradicions del Vallès* de Francesc Maspons i Labròs (76 pàgs.), aparegudes per primera vegada l'any 1876, quan ja l'autor havia iniciat la publicació de les seves col·leccions del *Rondallaire* i dels *Jocs de la infància* i mentre preparava el *Llegendari català* i les *Supersticions catalanes*; aquesta nova edició duu un pròleg de F. Maspons i Anglasesell, fill de l'autor. Carles Salvador descriu, en una barreja de llengua literària, dialecte i parla vulgar, *Les festes de Benàssal* (112 pàgs.); les seves narracions — que formen el volum terç de la «Biblioteca» —, mescla també de literatura artística i descripció popular, van il·lustrades amb dibuixos de T. Pasqual i amb cançons populars transcrits per P. Artola. El darrer dels quatre volums, *Els vents segons la cultura popular*, per M. Sanchis i Guarner (68 pàgines), de característiques semblants a les del primer, aplega més de tres-cents refranys aerològics, procedents de totes les contrades de llengua catalana, agrupats segons la direcció dels vents; amb aquest recull d'un tema tan concret com la rosa dels vents, és donada «una mostra eloqüent de la riquesa, per molts insospitada, de la paremiologia catalana». — R. ARAMON I SERRA.

Miscel·lànies a honor de diversos erudits. — Ultra aquells als quals és feta especial referència en altres notes, ens ha arribat la notícia de la publicació dels següents volums d'homenatge:

Études romanes dedicades a MARIO ROQUES par ses amis, collègues et élèves de France. Paris, Librairie E. Droz, 1946.

Romanica. Festschrift Prof. Dr. FRITZ NEUBERT... zum 60. Geburtstag... Herausgegeben von Prof. Dr. Rudolf Brummer. Berlin, Stundenglas-Verlag, 1948.

Mélanges de Philologie, de Littérature et d'Histoire Ancienne offerts à J. MA-ROUZEAU par ses collègues et élèves étrangers. Paris, Les Belles Lettres, 1948.

Mélanges dédiés à la mémoire de FÉLIX GRAT. Paris 1949. 2 volums.

Mélanges HENRI GRÉGOIRE. Bruxelles 1949. («Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves», IX.)

Liber Floridus. Mittellateinische Studien PAUL LEHMANN zum 65. Geburtstag... gewidmet von Freunden, Kollegen und Schülern, herausgegeben von Bernhard Bischoff und Suso Brechter. St. Ottilien, Eos Verlag, 1950.

Mélanges d'histoire du théâtre du Moyen Âge et de la Renaissance offerts à GUSTAVE COHEN... par ses collègues, ses élèves et ses amis. Paris, Librairie Nizet, 1950.

Mélanges de linguistique et de littérature romanes offerts à MARIO ROQUES... par ses amis, ses collègues et ses anciens élèves de France et de l'étranger. Vols. I, III, IV. Baden-Paris 1950-1952.

Estudios dedicados a MENÉNDEZ PIDAL. Vols. I-III. Madrid, CSIC, 1950-1952.

Mélanges d'histoire littéraire offerts à DANIEL MORNET... par ses anciens collègues et ses disciples français. Paris, Librairie Nizet, 1951.

Mélanges de linguistique offerts à ALBERT DAUZAT... par ses élèves et amis. Paris, Éditions D'Artrey, 1951.

Festschrift E. LOMMATZSCH. Tübingen, M. Niemayer Verlag, 1951. («Zeitschrift für romanische Philologie», LXVII).

Mélanges JOSEPH DE GHELLINCK, S. J. Gembloux, Éditions J. Duculot, 1951. 2 volums.

Mélanges JULES LEBRETON. Paris 1951-52. («Recherches de Science Religieuse», XXXIX-XL.)

Études médiévales offertes à M. le Doyen AUGUSTIN FLICHE, de l'Institut, par ses amis, ses anciens élèves, ses collègues, et publiées par les soins de la Faculté des Lettres de Montpellier. 1952.

Mélanges AUGUSTIN RENAUDET. Genève, Librairie E. Droz, 1952. («Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance», XIV.)

Mélanges de Philologie romane offerts à M. KARL MICHAËLSSON par ses amis et ses élèves. Göteborg. 1952.

Estudios hispánicos. Homenaje a ARCHER M. HUNTINGTON. Wellesley Mass., Wellesley College, 1952. — M. MONTERRAT MARTÍ.

Congressos. — La S.C.E.H. ha estat representada o ha tramès la seva adhesió als següents Congressos :

IV Congrès Arqueològic del Sudest Espanyol: Elx, 16-19 maig 1948 (Delegat: Miquel Tarradell).

VI Congrès Internacional d'Estudis Bizantins: París, 27 juliol - 2 agost 1948 (adhesió).

VII Congrès Internacional d'Estudis Bizantins: Brusselles, 4-14 agost 1948 (adhesió).

I Congrès Nacional d'Arqueologia i V Congrès Arqueològic del Sudest Espanyol: Almeria, 18-21 abril 1949 (Delegat: Miquel Tarradell).

XVI Congrès Internacional d'Història de l'Art: Lisboa-Porto, 18-24 abril 1949 (Delegat: Joan Ainaud).

Congrès d'Història de la França Mediterrània: Montpeller, 20-22 maig 1949 (Delegat: Ferran Soldevila).

III Congrès Internacional de Toponímia i Antroponímia: Brusselles, 15-19 juliol 1949 (Delegat: A.-M. Badia i Margarit).

I Congrès Internacional de Prehistòria i Protohistòria Mediterrànies: Florència-Nàpols-Roma, 18 abril - 2 maig 1950 (Delegat: P. Bosch i Gimpera).

VI Congrès Arqueològic del Sudest Espanyol: Alcoi, 25-28 abril 1950 (Delegat: Miquel Tarradell).

III Congrès Internacional de Ciències Prehistòriques i Protohistòriques: Zuric, 14-19 agost 1950 (Delegat: P. Bosch i Gimpera).

IX Congrès Internacional de Ciències Històriques: París, 28 agost - 3 setembre 1950 (Delegat: R. Aramon i Serra).

I Congrès de la Federació Internacional d'Associacions d'Estudis Clàssics: París, 28 agost - 2 setembre 1950 (Delegat: R. Aramon i Serra).

II Congrès Nacional d'Arqueologia: Madrid, 28-31 març 1951 (Delegat: J. de C. Serra i Ràfols).

VIII Congrès Internacional d'Estudis Bizantins: Palerm, 3-10 abril 1951 (Delegat: R. Aramon i Serra).

I Reunió Internacional d'Estudis Mediterranis: Palerm, 11-13 juny 1951 (Delegat: Ferran Soldevila).

Congrès de Filologia Moderna: Lieja, 10-13 setembre 1951 (Delegat: R. Aramon i Serra).

II Congrès Internacional d'Epigrafia Grega i Llatina: París, 15-19 abril 1952 (adhesió). — R. A. I LL.

Els premis Rubió i Lluch de la S.C.E.H. — Per tal d'estimular els treballs d'investigació sobre història, llengua, literatura, art i arqueologia de les terres catalanes, i homenatjar al mateix temps un savi que prestà infinits i valuosos serveis a la nostra Història i la nostra Literatura, fou creat l'any 1946 el premi que duu el nom d'Antoni Rubió i Lluch, d'un import de 5.000 pessetes, per a ésser adjudicat periòdicament entre els membres de la S.C.E.H. Les obres aspirants al premi havien d'ésser inèdites, versar sobre les disciplines cultivades per la Societat i ésser escrites en català.¹ L'adjudicació l'havia de fer un jurat format per cinc membres: un de nomenat per la Secció Històrico-Arqueològica i un altre per la Secció Filològica de l'Institut, el President de la Societat i dos de nomenats per la Mesa d'aquesta.

Els premis Rubió i Lluch concedits fins avui són els següents:

I (1947). Un accèssit a Josep Miracle: *Una gramàtica revolucionària en la Renaixença catalana: Gènesi, realització i conseqüències de l'«Ensayo de Gramàtica de catalán moderno» d'En Pompeu Fabra*. Un altre accèssit a Maurici Serrahima i Maria-Teresa Boada: *La novella històrica en la literatura catalana*. (Jurat: Jordi Rubió, J. M. López-Picó, R. Aramon i Serra, Pere Bohigas, Ferran Soldevila.)

II (1948). Atorgat a Osvald Cardona: *Qüestions de poètica catalana*. (Jurat: Jordi Rubió, J. M. de Sagarra, R. Aramon i Serra, Pere Bohigas, Ferran Soldevila.)

III (1949). Atorgat a Marià Ribas i Bertran: *El poblament d'Ilduro (Estudi arqueològic i topogràfic des dels temps prehistòrics fins a la destrucció d'Iluró)*.² (Jurat: J. Puig i Cadafalch, Carles Riba, R. Aramon i Serra, J. de C. Serra i Ràfols, Ferran Soldevila.)

IV (1950). Desert.

V (1951). Un accèssit a Mn. Lluís G. Constans: *El «Graduarium» del monestir de Banyoles*. (Jurat: Jordi Rubió, Pere Bohigas, R. Aramon i Serra, R. d'Abadal i de Vinyals, M. Coll i Alentorn.) — R. A. i Ll.

La tasca de la S.C.E.H. — A continuació donem una relació de totes les sessions científiques i visites que la S.C.H.E. ha fet durant els cinc cursos compresos entre el mes de maig de 1946 i el mes de juny de 1950:

3 maig 1946. *Una basilica cristiana excavada prop de Mèrida*, per J. de C. Serra i Ràfols. *L'arquitecte Arnau Bargués i les obres del Palau del rei Martí a Poblet*, per Frederic-Pau Verrié.

10 maig 1946. *Una història de la Universitat de Barcelona*, per Ferran Soldevila. *Quatre manuscrits de tema històric relacionats amb Catalunya*, per M. Coll i Alentorn.

18 maig 1946. *La «Retòrica nova» de Ramon Llull*, per Jordi Rubió.

8 juny 1946. *El pintor Francesc Ribalta*, per Joan Ainaud. *Dos poblat ibèrics a la Roca del Vallès*, per August Panyella.

14 juny 1946. *La «Crònica d'Espanya» atribuïda a Pere Ribera de Perpejà*, per M. Coll i Alentorn. *La qüestió de l'idioma en la traducció dels codis napoleònics*, per Joan Mercader.

15 juny 1946. *En el centenari de la naixença de Narcís Oller*, per R. Aramon i Serra. *La figura i l'obra de Narcís Oller*, per Maurici Serrahima. *Lectura de tres fragments de les obres de N. Oller*, per Adolf Nanot.

19 juny 1946. *Comentaris a «Las vidas de santos roselloneses del manuscrito 44 de París» de Joan Coromines*, per Pere Bohigas.

1. Vegeu les altres condicions en el Cartell de Premis anual de l'Institut.

2. Aquesta obra ha estat publicada recentment formant el vol XII de les «Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica» de l'Institut.

27 juny 1946. Visita a l'exposició de les estàtues reconstruïdes de les tombes reials de Poblet, instal·lada al Saló del Tinell del Palau Major, sota la direcció de Frederic-Pau Verrié.

30 novembre 1946. Inaugural de curs: *El català entre les llengües romàniques*, per R. Aramon i Serra.

7 desembre 1946. *L'alternança de tècniques en la decoració escultòrica de les portes romàniques*, per Alexandre Cirici. *Campanyes arqueològiques de l'estiu del 1946*, per J. de C. Serra i Ràfols.

14 desembre 1946. *El cromògraf Lacerda, nou aparell de fonètica experimental*, per A. M. Badia i Margarit. *Un manuscrit dels primers temps de la Renaixença, amb un poema bucòlic d'Agustí Vila*, per Maurici Serrahima. *Bibliografia recent sobre incunables*, per Pere Bohigas.

18 desembre 1946. *Dos episodis de la vida de l'infant Pere*: a) *segons la historiografia*, per M. Coll i Alentorn; b) *segons la documentació*, per Ferran Soldevila.

18 gener 1947. *L'expressió antiga «llevar de carrera»*, per Hortènsia Coromines. *La concreció d'un mite literari: el comte Arnau en l'obra de Maragall*, per Josep Romeu.

22 gener 1947. *Els temes de l'escultura romànica catalana de font literària*, per J. Puig i Cadafalch.

29 gener 1947. *La sort dels personatges catalans de la guerra de Successió*, per F. Duran i Cañameras.

15 febrer 1947. *En el centenari de la naixença de monsenyor Carselade du Pont, bisbe d'Elna-Perpinyà*, per R. Aramon i Serra. *L'etimologia de Masquefa*, per J. M. Solà i Solé.

19 febrer 1947. *El retaule de la capella reial de Santa Anna de l'Almudaina, de Ciutat de Mallorca*, per Frederic-Pau Verrié. *Les darreres excavacions de Santa Maria de Terrassa*, per J. de C. Serra i Ràfols.

26 febrer 1947. *El centenari de la publicació dels «Documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón»*, per R. Albert i Llauro. *La política exterior de Joan I*, per Joan Ainaud (primera part).

15 març 1947. *L'epistolari d'Arnau de Vilanova*, per J. Carreras i Artau.

22 març 1947. *En el novè centenari de la mort de l'abat-bisbe Oliba*: a) *Justificació*, per R. Aramon i Serra; b) *L'actor de la nostra història*, per Ferran Soldevila; c) *El literat i propulsor de cultura*, per Pere Bohigas; d) *El constructor*, per J. Puig i Cadafalch.

26 març 1947. *La política exterior de Joan I*, per Joan Ainaud (segona part). *Un llibre sobre el P. Caresmar*, per Joan Mercader.

29 març 1947. *Les excavacions de Montefrío (Granada)*, per Miquel Taradell. *Comentaris al darrer llibre de Bosch i Gimpera*, per Joan Maluquer.

30 abril 1947. *L'estètica de Torras i Bages i la Renaixença catalana*, per M. Querol i Gavalda.

7 maig 1947. *Una conquesta de l'illa de Gerba*, per Frederic-Pau Verrié. *Un llibre inèdit sobre les doctrines polítiques de la Catalunya medieval*, per J. M. Font i Rius.

4 juny 1947. *El «Diplomatari de l'Orient català» de Rubió i Lluch*, per R. Albert i Llauro.

11 juny 1947. *L'obra arqueològica portada a cap per l'Arxiu Històric de la Ciutat durant vint anys*, per A. Duran i Sanpere.

14 juny 1947. *Mossèn Josep Forn, lingüista i poeta igualadí*, per Josep Massana. *La llegenda de Nicolau d'Espanya*, per M. Coll i Alentorn.

9 novembre 1947. Inaugural de curs: *El poblament romà i la geografia*, per J. de C. Serra i Ràfols.

10 desembre 1947. *Notes sobre artistes i obres d'art, extretes de la Biblio-*

teca Nacional de Madrid i de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, per Joan Ainaud. *La cultura de l'Argar a Catalunya*, per Miquel Tarradell.

13 desembre 1947. *Sondeigs i consideracions sobre la llengua castellana*, per Alexandre Galí (primera part).

17 desembre 1947. *L'abat Oliba, bisbe de Vic, i la seva època*, per R. d'Abadal i de Vinyals.

21 gener 1948. *Introducció dels cultes egipcis a la Catalunya romana*, per Mn. Lluís Perramon.

31 gener 1948. *El mot provençal antic «guazardinc»*, per R. Aramon i Serra. *Sondeigs i consideracions sobre la llengua castellana*, per Alexandre Galí (segona part).

4 febrer 1948. *Campanya d'excavacions a Mèrida de l'estiu de 1947*, per J. de C. Serra i Ràfols.

21 febrer 1948. *El Consistori dels Jocs Florals i l'ortografia catalana*, per Josep Miracle.

25 febrer 1948. *Notes sobre alguns manuscrits de la Biblioteca Nacional de Madrid referents a Catalunya*, per Joan Ainaud.

3 març 1948. *Història de les excavacions dels jaciments paleolítics de Serinyà*, per Joan Maluquer.

10 març 1948. *Roderic de Toledo*, per M. Coll i Alentorn.

17 març 1948. *Els Xuriguera i l'aportació de les terres catalanes al gran barroc castellà*, per Frederic-Pau Verrié.

7 abril 1948. *Una interpretació d'«Haidé» de Joan Maragall*, per Maurici Serrahima.

11 abril 1948. *Visita de l'Arxiu Històric de la Ciutat (secció antiga)*, sota la direcció d'A. Duran i Sanpere.

12 maig 1948. *La repressió filipista després del Decret de Nova Planta*, per Joan Mercader.

19 maig 1948. *La romanització de la comarca d'Igualada*, per A. Borràs i Quadres.

26 maig 1948. *Un problema de Guillem de Berguedà*, per R. Aramon i Serra. *Notes sobre el «Tractat de Cavalleria» de Pere el Cerimoniós*, per Pere Bohigas.

6 juny 1948. *Visita de l'Arxiu de la Corona d'Aragó*, sota la direcció de F. Udina i Martorell.

9 juny 1948. *Algunes idees sobre educació pública a Catalunya a principis del segle XIX*, per Joan Mercader.

16 juny 1948. *La gran nau de la Seu de Girona*, per Elies Serra i Ràfols.

26 juny 1948. *La vida i el pensament del filòsof jueu barceloní Hasdai Cresques*, per J. M. Solà i Solé. *Els bestiaris catalans medievals*, per Maria Buira.

4 juliol 1948. *Excursió de final de curs a Igualada: Sessió Acadèmica (Parlament de P. Borràs i Estruch, del Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada; Tècnica de les excavacions arqueològiques, per J. de C. Serra i Ràfols; Parlament de R. Aramon i Serra); Visita del Museu de la Ciutat, sota la direcció de Joan Mercader; Visita de l'Arxiu Municipal, sota la direcció de G. Castellà i Raich; Visita del temple de Santa Maria; Visita de les excavacions del Vilar del Met, sota la direcció d'A. Borràs i Quadres.*

29 octubre 1948. *Inaugural de curs: De la infantesa i la joventut de Pere el Gran*, per Ferran Soldevila.

10 novembre 1948. *La Torre Pallaresa*, per A. Duran i Sanpere.

16 novembre 1948. *Presentació del P. Miquel Batllori*, per R. Aramon i Serra. *El lullisme a Suïssa*, pel P. M. Batllori, S. I.

24 novembre 1948. *L'abat La Dernosa, primer historiador de Santes Creus*, per E. Fort i Cogul.

11 desembre 1948. *Jacint Verdaguer, collector de cançons populars*, per Josep M. de Casacuberta.

15 desembre 1948. *La polèmica del segle XVII sobre la personalitat de sant Sever, bisbe de Barcelona*, per Mn. Lluís Perramon.

19 desembre 1948. *Visita del Museu d'Indústries i Arts Populars de Barcelona*, sota la direcció de R. Violant i Simorra.

22 desembre 1948. *Les troballes romanes de Lixus*, per Miquel Tarradell.

22 gener 1949. *L'escut heràldic de Barcelona*, per M. Bassa i Armengol.

5 febrer 1949. *Necrologia de Pompeu Fabra*, per R. Aramon i Serra. *Els mots vulgars en literatura*, per Josep Miracle.

19 febrer 1949. *Una nova tècnica en l'arrencament de mosaics*, per J. de C. Serra i Ràfols.

26 febrer 1949. *Els problemes de la traducció de l'«Odissea»*, per Carles Riba.

2 març 1949. *Estudiants del segle XIV*, per Joan Ainaud.

16 març 1949. *Un nou llibre d'art popular*, per R. Violant i Simorra.

26 març 1949. *Algunes notes sobre el «Llibre de feyts d'armes de Catalunya» del fals Bernat Boades*, per Enric Bagué.

2 abril 1949. *Les vides de sant Onofre i santa Paula segons el manuscrit 13 de la Biblioteca de Catalunya*, per Pere Bohigas.

6 abril 1949. *Napoleó i la frontera franco-catalana*, per Joan Mercader.

20 abril 1949. Presentació del Prof. Gerhard Rohlfs, de la Universitat de Munic, per R. Aramon i Serra. *Les noms romans des jours de la semaine*, per G. Rohlfs.

30 abril 1949. *Inexactituds en el tema iconogràfic del naixement de Jesús*, per Mn. Manuel Trens.

15 maig 1949. Excursió de final de curs a Mataró: *Visita del Museu de la Ciutat*; *Projecció del film El poblat ibèric d'Ildur*, d'Enric Fité; *Sessió acadèmica* (Parlament de Ll. Ferrer i Clariana, de la Secció d'Història del Museu de Mataró; *Algunes consideracions sobre l'expressió poètica en Ausiàs March*, per Pere Bohigas; Parlament de R. Aramon i Serra); *Visita de les pintures de Viladomat a la basílica de Santa Maria*; *Visita de les excavacions de la villa romana de Llavaneres*, sota la direcció de M. Ribas i Bertran; *Visita del poblat ibèric d'Ildur*, sota la direcció de M. Ribas i Bertran; *Recepció a la llar de Jaume Miralles*, a Cabrera.

28 maig 1949. *Cançons populars catalanes medievals de tema nadalenc*, per Josep Romeu.

1 juny 1949. Report del Congrés de la França Mediterrània (Montpeller), per Ferran Soldevila. *Les cròniques universals catalanes*, per M. Coll i Alen-torn.

11 juny 1949. *Un nou llibre sobre Jaume Huguet*, per Frederic-Pau Verrié.

4 juliol 1949. *Visita de l'exposició de retaules de Jaume Huguet*, instal·lada al Saló del Tinell del Palau Major, sota la direcció de Joan Ainaud.

3 novembre 1949. Inaugural del Curs: *Ausiàs March, moral*, per Pere Bohigas.

9 novembre 1949. Report del III Congrés Internacional de Toponímia i Antroponímia (Brusselles), per A.-M. Badia i Margarit. *Cançons populars italianes a Catalunya*, per R. Aramon i Serra.

19 novembre 1949. *El govern de Felip V fins a la pau general*, per F. Duran i Cañameras.

23 novembre 1949. *El periple ibèric dels pintors de Taüll*, per J. Gudiol i Ricart.

10 desembre 1949. Necrologia d'Antoni Rovira i Virgili, per Ferran Soldevila. *L'arxiu Datini de Prato i el comerç català medieval*, per Joan Ainaud.

14 desembre 1949. Presentació del Prof. Francesco A. Ugolini, de la Universitat de Torí, per R. Aramon i Serra. *La formazione della lingua italiana*, per F. A. Ugolini.

21 desembre 1949. *Les recents excavacions de Sant Pere del Vaticà*, per J. de C. Serra i Ràfols.

18 gener 1950. *La sintaxi d'Antoni Canals*, per Jordi Carbonell.

28 gener 1950. *Els dos combats navals de 1285*, per M. Coll i Alentorn.

1 febrer 1950. *Resultats d'unes excavacions a Roses*, per Pere de Palol.

15 febrer 1950. *Els preceptes carolingis a Catalunya*, per R. d'Abadal i de Vinyals.

25 febrer 1950. *La cançó dels estudiants de Tolosa*, per Josep Romeu (primera part).

8 març 1950. *Bernat Martorell, miniaturista*, per Frederic-Pau Verrié.

15 març 1950. *La frontera catalano-aragonesa durant la primera meitat del segle XIII*, per Ferran Soldevila.

18 març 1950. Presentació del Prof. Hans Rheinfelder, de la Universitat de Munic, per R. Aramon i Serra. *Teología y semántica*, per H. Rheinfelder.

19 abril 1950. Presentació del Prof. Constantin Marinescu, de la Universitat de Bucarest, per Ferran Soldevila. *Sur une source inconnue du «Tirant lo Blanch»*, per C. Marinescu.

6 maig 1950. *La cançó dels estudiants de Tolosa*, per Josep Romeu (segona part).

7 maig 1950. Visita del Museu Arqueològic de Barcelona, sota la direcció de J. de C. Serra i Ràfols.

10 maig 1950. *Les hipòtesis sobre les restes de la primitiva catedral de Barcelona*, per A. Duran i Sanpere (amb visita a les excavacions de la Plaça del Rei).

21 maig 1950. Excursió de final de curs a Santes Creus: Visita de Sitges; Visita del Monestir de Santes Creus, sota la direcció de F. Duran i Cañameras; Sessió acadèmica (Parlament d'E. Fort i Cogul, de l'Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus; *Pere el Gran i Santes Creus*, per Ferran Soldevila; Parlament de R. Aramon i Serra); Recepció a la llar de Lleó Bergadà; Visita de Santa Maria i del Museu del Vi de Vilafranca del Penedès.

3 juny 1950. *Les falses diftongacions en la mètrica catalana*, per Osvald Cardona.

11 juny 1950. Visita de la Secció de Manuscrits de la Biblioteca de Catalunya, sota la direcció de Pere Bohigas.

21 juny 1950. *El decret de Nova Planta i l'organització corregimental*, per Joan Mercader. — R. ALBERT I LLAURÓ.

TAULA

<i>Mesa de la S.C.E.H. per a l'any 1952. — Membres honoraris de la S.C.E.H.</i>	
— Delegat de l'Institut	5
<i>Una miniatura del «Beatus» de Silos explicada per un costum de Ripoll,</i> per JOSEP PUIG I CADAFAI	7
<i>Les investigacions arqueològiques i la fotografia aèria,</i> per JOSEP DE C. SERRA I RÀFOLS	9
<i>Els afers castellans de Joan II de Catalunya-Aragó,</i> per JAUME VICENS I VIVES	17
<i>Cinc lletres privades catalanes del segle XIV,</i> per ELIES SERRA I RÀFOLS.	25
<i>Entorn de «Sancho el Mayor de Navarra»,</i> per DOM ANSCARI MUNDÓ	33
<i>La data i el lloc de la mort del comte Berenguer Ramon I,</i> per RAMON D'ABADAL I DE VINIYALS	43
<i>Un document de 1348 sobre la Unió,</i> per RAMON GUBERN I DOMÈNECH ...	45
<i>Margarida de Prades (I),</i> per FÈLIX DURAN I CAÑAMERAS	47
<i>Cerimonial dels consellers de Manresa a mitjans del segle XVII,</i> per FRANCESC SOLER I QUINTANA	53
<i>Sessions científiques del curs 1950-51:</i>	
[M. COLL I ALENTORN: <i>La llegenda de Guillem Ramon de Montcada</i>]	59
[J. M. PONS I GURI: <i>Excavacions a la Torre dels Encantats, d'Arenys de Mar</i>].	60
[LL. PERRAMON: <i>Mites i cultes grecs a Catalunya i Provença</i>]	60
[A. M. BADIA I MARGARIT: <i>Els demostratius i els verbs de moviment en les</i> <i>llengües ibero-romàniques</i>]	61
[E. FORT I COGUL: <i>La figura de Simó Salvador, bisbe de Barcelona (1369-1445)</i>].	62
[J. DE C. SERRA I RÀFOLS: <i>Examen comparatiu de cases de Pompeia i d'Em-</i> <i>púries</i>]	62
[J. M. DE CASACUBERTA: <i>Poesies juvenils de Jacint Verdaguer</i>]	63
[R. GUBERN I DOMÈNECH: <i>Notes sobre la redacció de la Crònica de Pere el</i> <i>Cerimoniós</i>]	64
[P. BOHIGAS: <i>Tres notes sobre la poesia catalana del segle XV</i>]	64
[A. DURAN I SANPERE: <i>Noves troballes arqueològiques a Barcelona</i>]	65
[A. GALÍ: <i>Una interpretació de la divuitena centúria</i>]	66
[J.-V. FOIX: <i>Alguns aspectes de la poesia moderna</i>]	66
[J. GUDIOL I RICART: <i>Pintures inèdites de Borrassà</i>]... ..	67
[E. VON RICHTHOFEN: <i>Elementos catalanes en la obra del Arcipreste de Talavera</i>].	68
[J. FONT I SOLSONA: <i>Nomenclàtor sepulcrari de catalans notables</i>]	68
[F. DURAN I CAÑAMERAS: <i>Els orígens de Sant Joan de les Abadesses</i>]... ..	69
[E. GIRALT I RAVENTÓS: <i>La viticultura i el comerç català en el segle XVIII</i>]...	69
[J. ROMEU: <i>Pere Serafi</i>]	70

[J. DE C. SERRA I RÀFOLS: <i>La participació de Bosch i Gimpera en l'organització dels Congressos Internacionals de Prehistòria i Protohistòria</i>]	71
[J. MERCADER: <i>1719, un any crític per a la Nova Planta a Catalunya</i>]	72
[F. DE B. MOLL: <i>El «Liber elegantiarum» de Joan Esteve</i>]	73
[J. MERCADER: <i>La guerra de 1719 i el restabliment de les llibertats catalanes</i>]...	73
[C. RIBA: <i>Dues traduccions de Sòfocles</i>]... ..	74

Els nostres morts:

<i>Pompeu Fabra</i>	75
<i>Emili Vallès</i> , per R. ARAMON I SERRA... ..	76
<i>Salvador Galmés</i> , per PERE BOHIGAS	77

Crònica:

<i>Homenatge a Josep Puig i Cadafalch</i> , per R. A. I S.	79
<i>El primer Congrés d'Estudis Clàssics</i> , per R. ARAMON I SERRA	80
<i>El vocabulari cromàtic en llatí</i> , per MIGUEL DOLÇ	82
<i>Els vots del Congrés d'Estudis Bizantins a Palerm</i> , per R. ARAMON I SERRA...	84
<i>Els reports del novè Congrés Internacional de Ciències Històriques</i> , per J. DE C. SERRA I RÀFOLS... ..	86
<i>Les actes del Congrés de Ciències Històriques de París</i> , per R. A. I S.	86
<i>La Mesa del Comitè Internacional de Ciències Històriques</i> , per R. A. I S.	88
<i>El Comitè Espanyol de Ciències Històriques</i> , per R. ARAMON I SERRA	88
<i>Record a Louis Halphen</i> , per R. D'ABADAL I DE VINYALS	89
<i>Quatre llibres d'història</i> , per F. SOLDEVILA	90
<i>Homenatge a Paul Peeters</i> , per J. DE C. SERRA I RÀFOLS	92
<i>La inquisició a Albí</i> , per F. SOLDEVILA... ..	92
<i>Films d'interès històric</i> , per R. A. I LL.	93
<i>Una revista centenària</i> , per R. A. I S.	93
<i>Noves revistes d'estudis romànics</i> , per JORDI CARBONELL	93
<i>Un vocabulari botànic romànic dels segles XI-XII</i> , per A.-M. BADIA I MARGARIT.	94
<i>La represa d'«Els Nostres Clàssics»</i> , per R. ARAMON I SERRA... ..	95
<i>Projecte de publicació de les obres espirituals d'Arnau de Vilanova</i> , per R. ARAMON I SERRA	97
<i>Una gramàtica valenciana</i> , per A.-M. BADIA I MARGARIT... ..	100
<i>El Congrés de Toponímia i Antroponímia de Brusselles</i> , per R. ARAMON I SERRA.	101
<i>Homenatge a Julio Martínez Santa-Olalla</i> , per J. DE C. SERRA I RÀFOLS	103
<i>El primer Congrés del Pirineu</i> , per A.-M. BADIA I MARGARIT	104
<i>Un estudi històric sobre la Vall d'Aran</i> , per JOAN MERCADER	106
<i>Algunes publicacions catalanes sobre estudis locals</i> , per JOAN MERCADER... ..	106
<i>Els arxius locals de Mallorca</i> , per R. A. I S.	107
<i>Estudis mediterranis</i> , per R. ARAMON I SERRA	108
<i>Una biblioteca folklòrica</i> , per R. ARAMON I SERRA... ..	108
<i>Miscel·lànies a honor de diversos erudits</i> , per M. MONTSERRAT MARTÍ	109
<i>Congressos</i> , per R. A. I LL.	110
<i>Els premis Rubió i Lluch de la S.C.E.H.</i> , per R. A. I LL.	111
<i>La tasca de la S.C.E.H.</i> , per R. ALBERT I LLAURO	111

<i>Taula</i>	117
---------------------	-----

ACABAT D'IMPRIMIR A GRÀFIQUES MARINA, S. A.,
DE BARCELONA, EL DIA 30 D'ABRIL DE L'ANY 1953

